

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

BİR EĞİTİM SOSYOLOGU OLARAK BOURDIEU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Funda SERD HUNYADVARI

BURSA - 2019

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**BİR EĞİTİM SOSYOLOGU OLARAK
BOURDIEU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Funda SERD HUNYADVARI

**DANIŞMAN:
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN**

BURSA- 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701644005 numaralı Funda SERD HUNYADVARI'nın hazırladığı "Bir Eğitim Sosyologu Olarak Bourdieu" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 11/09/ 2019 günü 10:00- 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı... (başarılı / başarısız) olduğuna oy birliği..... (oybirliği / oy çökluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Erhan KUÇLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL

Bursa Teknik Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: Bir Eğitim Sosyologu Olarak Bourdieu

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 76 sayfalık kısmına ilişkin, 29/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
02/09/2019

Adı Soyadı: Funda SERD HUNYADVARI
Öğrenci No: 701644005
Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ
Programı: SOSYOLOJİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

02/09/2019

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bir Eğitim Sosyologu Olarak Bourdieu” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

02.09/2019

(İmza)

Adı Soyadı :Funda SERD HUNYADVARI
Öğrenci No :701644005
Anabilim Dalı :Sosyoloji
Programı :Sosyoloji
Statüsü :Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Funda SERD HUNYADVARI

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü :Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı :Sosyoloji

Bilim Dalı :Sosyoloji

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : VI + 76

Mezuniyet Tarihi : / / 2019

Tez Danışman(lar)ı :Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

BİR EĞİTİM SOSYOLOGU OLARAK BOURDIEU

Bu çalışmada yirminci yüzyılın temel düşünürlerinden biri olan Pierre Felix Bourdieu'nün eğitim alanındaki çalışmaları incelenmiştir. Bourdieu, eğitim alanına yeni kavramlar kazandırmış ya da mevcut kavramların kapsamını genişletmiştir. Alan, habitus, sermaye, sembolik güç vb. kavramlar üzerine sosyolojisini inşa eden Bourdieu, teorilerini nicel veriyi nitel veriyle birleştirerek ortaya koymuştur. Toplum makro alan olarak dikkate alan ve altyapıları ise makro alandan türeyen mikro alanlar olarak düşünen Bourdieu, sermayeyi iktisadi, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye gibi başlıklar altında analiz etmiş ve sermaye türlerinin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Eğitim kapsamında toplumu ve toplumsal sınıfları incelerken yeni kavramlar oluşturan düşünür, eğitim alanında birçok teoriyi irdelemiş, araştırmalarda nicel verilerin neden ve ne denli önemli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada, Bourdieu'nün eğitim alanındaki çalışmaları ve teorileri genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. Bourdieu'nün yaşamından ve eserlerinden hareket ederek oluşturduğumuz bu çalışma Bourdieu'nün eğitim üzerine getirdiği analizleri ve sosyolojik düşüncelerini kapsamaktadır. Akademik alandaki araştırma inceleme yöntemlerine önemli katkılar sunacak olan bu çalışma, sosyal bilimler yazınında sıklıkla kullanılan Bourdieu kavramlarına açıklık kazandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca sosyal bilimler alanındaki çalışmalara hem teorik hem de metodolojik olarak katkılar sunması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Alan-Habitus-Sermaye, Sermaye Türleri, Sosyoloji Ve Eğitim

ABSTRACT

Name and Surname : Funda SERD HUNYADVARI
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master Degree
Page Number : VI + 76
Degree Date : / / 2019
Supervisor (s) : Assoc. Prof. Dr.Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

Bourdieu As An Educational Sociologist

In this study Pierre Felix Bourdieu's, one of the major thinkers of the twentieth century, has been extensively studied. Bourdieu has introduced new concepts to the field of education or expanded the scope of existing concepts. Area, habitus, capital, symbolic power and so on. Bourdieu, who built his sociology on concepts, put forward his theories by combining quantitative data with qualitative data. Bourdieu, who considers the society as a macro field and considers the infrastructures as micro fields derived from the macro field, analyzed capital under the headings such as economic, cultural, social and symbolic capital and showed how the types of capital are interrelated. The thinker who created new concepts while studying society and social classes within the scope of education, examined many theories in the field of education and stated why and how important quantitative data is in research. In this study, Bourdieu's studies and theories in the field of education are presented in general terms. It is based on Bourdieu's life and works in general and includes a study of his educational and sociological ideas. This study, which will make important contributions to research and investigation methods in the academic field, aims to clarify the Bourdieu concepts commonly used in social sciences literature. Besides, it is envisaged to make contributions to the studies in the field of social sciences both theoretically and methodically.

Keywords: Bourdieu, Field-Habitus-Capital, Types of Capital, Sociology and Education

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada Pierre Bourdieu'nün eğitim kapsamında geliştirdiği teori ve düşünce sistemini tartışmadan önce “alet çantam” olarak nitelendirdiği kavramları açıklama yoluna gittik. Bourdieu'nün çeşitli alanlara yayılan ilgisini, bu çalışma üzerinde eğitim alanıyla sınırladık. 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olarak Bourdieu, eğitimin bir yandan eşitsizlikleri üretirken bir yandan da bununla ilgili rıza üretmesi, eğitim üzerine geliştirdiği teorilerindeki temel olmuştur.

Eğitim alanında çalışmak istediğimi dile getirdiğimde derya deniz bir külliyat içinde beni Bourdieu'nün kıymetli görüşleriyle tanıştıran rahmetli hocam Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN'a minnettarım. Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca kendisinden sosyoloji müfredatından çok daha fazlasını öğrenme, paylaşabilme şerefine nail oldum. Kendisi fiziki olarak yanımızda olmasa da fikirleriyle bize yol göstermeye devam ediyor. Bana akademik anlamda en az onun kadar destek olan, değerli fikirlerini benimle paylaşma, hocasız kalan bir talebeye hocalık etme nezaketi gösteren danışmanım Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN'a şükranlarımı sunuyorum. Kendisi her hatam karşısında anlayışla ve merhametle bu tezi nihayete erdirmem için motivasyonumu sağladı. Pierre Bourdieu'yü anlamak için kendi eserlerinden yararlandığım, kapısını çaldığımda beni içtenlikle dinleyen ve kıymetli fikirleriyle çalışmamızın niteliğini arttıran Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL'a teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın yapılmasında benden maddi manevi desteğini esirgemeyen sevgili annem Şükran SERD'e ve varlığıyla bana güç veren eşim László HUNYADVÁRI'ye ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM-1	5
PIERRE BOURDIEU'YÜ TANIMAK	5
1.1. Pierre Felix Bourdieu Hayatı ve Entelektüel Gelişimi	5
1.2. Bourdieu Sosyolojisi ve İlişkisel Yaklaşım	10
1.3. Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Dünyanın Sefaleti"	14
BÖLÜM-2	18
PIERRE BOURDIEU'NÜN KAVRAMLARI	18
2.1. Bourdieu'nün Tahakküm Sosyoanalizi	18
2.2. Oyun Metaforu ve Alan	19
2.3. Habitus	27
2.4. Sermaye	37
2.3.1. Ekonomik Sermaye	40
2.3.2. Kültürel Sermaye	41
2.3.3. Sosyal Sermaye	42
2.3.4. Simgesel Sermaye	43
2.4. Bourdieu ve Beden	44
BÖLÜM-3	48
SOSYOLOJİ TEORİLERİNDE EĞİTİM VE BOURDIEU'NÜN EĞİTİM SOSYOLOJİSİ	48
3.1. Eğitim Sosyolojisinde İşlevselci Teori	48
3.2 Eğitim Sosyolojisinde Çatışmacı Teori	50
3.3. Pierre Bourdieu'nün Neoliberalizm Eleştirisi ve Eğitim İlişkisi	52
3.3. Pierre Bourdieu'nün Eğitim Üzerine Geliştirdiği Kavramlar	58
3.3.1. Pedagojik Eylem	58
3.3.2. Pedagojik Otorite	61
3.3.3. Pedagojik Mesai	63
3.3.4. Eğitim Sistemi	65
3.4. Alternatif Eğitim Anlayışı	67
SONUÇ	69

GİRİŞ

Son dönemde Türkiye’de Bourdieu’yle ilgili yayınların artması, bu düşünürle duyulan ilgiyi arttırmış ve çeviri faaliyetlerinin de hız kazanmasını sağlamıştır. Bourdieu sosyoloji külliyyatında var olan kabulleri reddetmekten ziyade, kabuller üzerinden yaratılan gerilime eleştiri getirmiştir. Öne sürdüğü refleksif düşünme metodolojisiyle var olan tüm kabuller arasında bir yol haritası önermektedir. Bu refleksif düşünme, sosyolojinin en büyük çıkmazlarından olan yapı-fail gerilimini azaltacak alternatifleri bünyesinde barındırmaktadır. Bourdieu ne işlevselci veya yapısalcı kabulleri, ne de sembolik etkileşim veya etnometodolojik kabulleri objektif olarak düşünür. O hem yapının hem de bireyin, birbirini biçimlendiren bir süreci tanımladığını hemen hemen her eserinde ve konuşmasında dile getirmektedir. İşte bu noktada Bourdieu’ye göre sosyologa düşen görev, bu biçimlendirme sürecine aktif olarak katılarak süreci anlamaya çalışması ve bunu yaparken kendisinin de bu biçimlendirmenin bir parçası olduğunu unutmamasıdır.

Tarih boyunca birey, toplum, kişi hak ve özgürlükleri, adalet, iktidar, şiddet gibi kavramlar ve bunların birbirleriyle olan ters ilişkisi akademik araştırmaların temel konusu olmuştur. Toplumda devleti bir eğitim kurumu olarak gören Platon, devletin üstlenmesi gereken misyonları sıralar: felsefeye, sanata, bilime, edebiyat alanında eğitimlere önem vermek. Platon, eserinde devlet yönetimiyle ilgili bilginin herkeste var olmayan özel bir bilgi olduğunu ve devleti yönetecek kişinin bu bilgilere sahip olması gerektiğini söyler. Aristoteles ise, örf ve adetin, ahlakla birlikte oluşturduğu sosyal düzenden söz eder. Kanun koyucunun “nomos” a uygun davranması gerektiğinin altını çizer. Platon’un ve Aristoteles’in görüşleri tek bir alanda değil farklı birçok disiplinde irdelenmesi gerekmektedir.

Pierre Bourdieu’nün eğitim üzerine getirdiği analizlerin tartışıldığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bourdieu’nün hayatı ve entelektüel gelişimi ele alınmıştır. Aynı zamanda Bourdieu’nün entelektüel gelişiminin nasıl bir “sınıf atlama tecrübesi” haline geldiği incelenmiştir. Sosyal gerçekliği anlamak için ilişkisel yaklaşımı benimseyen Bourdieu sosyal bilimlerde bulunan düalizmleri aşma gayretindedir. Temel araştırma yöntemi olarak refleksif düşünce sistemini kullanan Bourdieu, sosyal araştırma pratiği esnasında, düşünülebilir olanı sınırlayan ve

düşünüleni önceden belirleyen, düşünülmemiş düşünce kategorilerinin sistemli bir biçimde araştırılması gerektiğini öne sürer.

İkinci bölümde Bourdieu'nün alet çantası olarak zikrettiği kavram setinde yer alan tüm kavramlar birbiriyle ilişkili olduğu ve aynı istikamette yol aldığı incelenmiştir. Bourdieu sosyolojisinde özel ilgi alanlarının anlaşılır olması için “alet çantası”nda yer alan kavramların idrak edilmesi önemlidir. Bourdieu sosyal hayatın “nesnel” ile “öznel” boyutlarının birbirinden ayırtılamayacak düzeyde birbirlerine bağlı olduğu konusunda ısrar eder. Bu noktada çalışmalarını “yapısalcı inşacılık” yahut “inşacı yapısalcılık” olarak nitelendirmektedir. Bireyin bulunduğu sosyal hayatta hem bireyin hareketlerini şekillendirme ve yön verme yetisi olan objektif yapılar vardır hem de Bourdieu'nün habitus olarak nitelendirdiği düşünce, algı ve eylem şemaları vardır. Bourdieu'nün eğitimle ilgili olduğu kadar diğer ilgi alanlarında da tahakküm ilişkileri onun sosyolojisinin temel dayanağı olmuştur. Bourdieu'nün tahakküm ilişkilerini çözümlerken başvurduğu yöntem: alan teorisi olmuştur. Alan teorisinde de “oyun” metaforundan yararlanan Bourdieu alanda yer alan aktörlerin oyunun kazananı olmak için sahip oldukları güçle mücadele ettiklerini öne sürer. Bourdieu'nün söz konusu bu kavramları eğitim probleminin çözümlenmesinde yeni bir bakış açısı yaratır. Alet çantasında yer alan “alan” kavramı eğitimin sosyal bir kurum olarak okunmasının yetersiz kalacağını gösterir ve eğitimi bir kurum olarak değil bir alan olarak ele alır. Sözü ettiğimiz alanın, belirli bir geçmişi vardır ve tarih boyunca çeşitli mücadelelere ev sahipliği yapmıştır. Her alanın kendine has aktörleri ve kuralları (oyun) vardır. Bu alanda yer alan aktörler oyunun kazananı olmak için sahip oldukları güçle mücadele ederler.

Bourdieu, alet çantasında yer alan bir diğer kavram olan “habitus”u eğitim problemindeki kültürel eşitsizliklerin göz ardı edilmesine karşı geliştirmiştir. Bourdieu'ye göre habitus bir yatkınlıklar sistemidir. Bu yatkınlıklar sisteminde alt ve üst sınıfların konumu birbirinden farklıdır. İnceleyeceğimiz eğitim sistemi üst sınıfların anlam dairesi içinde yer alır, alt sınıftakiler bu anlam dairesinin içinde yer edinmeye çalışır. Çünkü bu eğitim sisteminde bulunan kültürel, düşünsel kodlar üst sınıfın habitusuna yakındır, alt sınıfın habitusuna göre uzakta yer alır. Bu açıdan bakıldığında üst sınıfta yer alanların eğitim alanında başarılı olma ihtimalleri alt sınıfta yer alanlara göre daha yüksektir. Eğitim sistemi bu şekilde alt sınıfların eğitim sisteminden

ayıklanmasında bir elek işlevi görmektedir. Bourdieu'nün en önemli kavramlarından biri olan kültürel sermaye, toplumsal tabakalaşma anlamında en etkin olan ekonomik faktörlerin temel belirleyici olmasını eleştirir. Ona göre kültürel sermaye de sosyal tabakalaşmayı besler. Eğitim alanındaki başarılı/ başarısız olma durumunu yalnızca ekonomik sermaye belirlemez, onun yanında yer alan kültürel sermaye de belirler. Bourdieu'nün Fransa üzerinde yürüttüğü bazı saha çalışmaları, kültürel sermayeye sahip olan öğrencilerin diğerlerine göre nasıl avantajlı durumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın son bölümünde Bourdieu'nün eğitim üzerine yaptığı çalışmalarını, sosyolojide yer alan eğitim üzerine yapılan diğer çalışmaların bir kolağı olarak okuyabiliriz. Bourdieu, sosyolojide yer alan eğitim üzerine yapılmış çalışmalardan yararlanırken onlara karşı eleştiride de bulunur. Bourdieu, eğitimi durağan bir kurum gibi okuyan ve eğitimde bulunan eşitsizliklere kayıtsız kalan işlevselci bakış açısına eleştiri getirir. Onun eğitim üzerine görüşleri çatışmacı teoriye yakın görünse de; eğitimin yalnızca ekonomik sebeplerle kısıtlanmasını onaylamaz. Eğitim üzerine geliştirdiği düşünce sisteminde kültür sorununa yer verir. Eğitim Bourdieu için sosyolojinin altında yer alan alt bir disiplin olarak değil, simgesel iktidar sosyolojisinin dayanak noktası olarak anlaşılmaktadır. Bölümün devamında Bourdieu'nün eğitim ile ilgili temel kavramları açıklanmıştır. Çalışmanın son alt başlığında Bourdieu'nün eğitimle ilgili eleştirilerine yer verilmiştir. Son olarak genel bir değerlendirme yapılarak çalışma neticelendirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı Pierre Bourdieu'nün düşünceleri üzerinden eğitime yönelik geliştirdiği eleştirileri analiz etmektir. Bourdieu'nün eğitime yönelik eleştirilerine geçmeden önce sosyolojik değerlendirmeleri ve “alet çantası”ndaki kavramları açıklama yoluna gidilmiştir. Devamında sosyolojide yer alan temel eğitim analizlerine yer verilmiştir. Son olarak Bourdieu'nün eğitimle ilgili geliştirdiği kavramlar ele alınmış ve Bourdieu'nün eğitim üzerine olan görüşleri tartışılmıştır.

Elimizdeki çalışma literatür taramasına dayalı olarak ortaya çıkmış olan bir çalışmadır. Pierre Bourdieu'nün eserleri ve eğitime yönelik geliştirdiği analizlerinden yararlanarak oluşturulan çalışmada, sosyolojinin temel eğitim analizlerine de yer verilmiştir. Bahsi geçen analizlerin yapıldığı eserlerin çözümlemesi yapılmış, çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışmamızı, sosyoloji literatüründe çeşitli alanlarda ilgisini gördüğümüz Bourdieu'nün eğitim üzerine geliştirdiği görüşleri ile sınırlandırdık. Bourdieu'nün sosyolojik dili kavranması oldukça zor bir dildir. Bourdieu'nün iç içe geçmiş cümleleri onun anlaşılır olmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bourdieu'nün eserlerinin Türkçe çevirisinde bulunan hatalar anlaşılmasını daha da güç duruma getirmiştir. Bu çalışma, eğitim üzerine geliştirdiği görüşler ve eğitim sistemindeki problemlere sunduğu reçeteler anlamında Bourdieu sosyolojisine az da olsa bir katkı sağlaması amacıyla tasarlanmıştır.

BÖLÜM-1

PIERRE BOURDIEU'YÜ TANIMAK

1.1. Pierre Felix Bourdieu Hayatı ve Entelektüel Gelişimi

Pierre Bourdieu, Güneybatı Fransa'da Atlantik Pirene'lerde bulunan Denguin şehrine bağlı Bearn taşrasında bulunan bir dağ köyünde 1930 yılının Ağustos'unda dünyaya gelir. Bearn köylü sınıfından gelen ve tarımla ilgilenen babası sonraki yıllarda postanede çalışmaya başlamıştır, annesi ise toprak sahibi bir aileden gelir (Jourdian-Naulin,2016: 7). Hayatı boyunca etkisi altında kaldığı doğduğu yer olan Bearn, etnografik araştırmalarında konu edindiği ve *Bekarlar Balosu*'nda işlediği saha olmuştur (Bourdieu, 2010).

Eğitim hayatına baktığımızda orta öğrenimini öncelikle Lycee De Pau Lisesi'nde başladığını, ardından Paris'in ünlü Louis Le Grand Lisesi'nde sürdürdüğünü görürüz. Burada Fransız eğitim sisteminde "*grandes écoles*" adı verilen prestijli yüksek okulların sınavlarına hazırlık amacıyla lise mezuniyetinden sonra alınan iki yıllık ağırlıklı olarak felsefe eğitimi veren *khâgne* eğitimini tamamlamıştır. (Jourdian- Naulin, 2016: 8). Ardından felsefenin hem kraliçe disiplin hem de entelektüel olmayı amaçlayan biri için zorunlu bir meslek olduğu bir dönemde, 1950'li yıllarda prestijli Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Superieure) felsefe eğitimi görmüştür. (Elliot- Ray, 2003: 86). Yüksek Öğretmen Okulu'na kabul edilmek Fransa'da entelektüel-üst sınıfa kabul edilmek için elzem görülüyordu. Öğrenciler okula girdikleri gibi kamu görevlisi statüsünde görülmekteydi. Yüksek Öğretmen Okulu'ndaki öğrencilere nasıl düşünmeleri gerektiği incelikle öğretilmekteydi (Bourdieu, 1996: 26). Üst sınıftan gelmeyen öğrencilerin, bu okula girmeye hak kazanmış olsalar bile diğer öğrencilere ayak uydurmaları kolay olmazdı; Bourdieu ise zamanla okuldaki üst tabakadakilerin önüne geçerek içinde bulunduğu sistemi eleştirdi. (Calhoun, 2014: 83). Bu açıdan Bourdieu'nün hayat hikayesini bir sınıf atlama tecrübesi olarak yorumlayabiliriz.

Eğitim tecrübeleri Bourdieu'ye büyük imkanlar sağladı, ancak bununla birlikte sınıf geçişi yapan Bourdieu'yü bu eğitim alanına yabancılaşmasına yol açtı. Bu imkanlar düşünsel ve zihinsel etkinliğiyle kısıtlı değildi. Bourdieu'nün başarısı, sahip olduğu diplomalar ve entelektüel çevresi değil, yeni alanlar yaratabileceği "oyun"

duygusuna sahip olmasıdır. Bourdieu'nün eğitim aldığı sisteme yabancılaşması, onun eleştirel bir tavrı benimsemesine neden olmuştur. (Calhoun, 2014: 92-93).

1954-1955 döneminde lise felsefe öğretmenliği sınavını kazanarak Moulins Lisesi'nde öğretmen olan Bourdieu, görev yaptığı bu bir yıl boyunca henüz bitiremediği tezine Georges Canguilhem'in gözetiminde devam etmiştir. Çalışmasının konusu "Duygulanımsal Yaşamın Zamansal Yapıları"dır. Fakat çalışmasındaki bir yılın ardından asker olarak Cezayir'e gitmek durumunda kalır, bu nedenle de doktora tezi yarım kalır (Göker, 2015: 12).

Hayatının en önemli dönüm noktası olan zorunlu askerlik dönemi için 1955 ile 1960 arası dönemde Cezayir'e gitmiştir. Bourdieu'nün askerlik yaptığı dönemdeki kazandığı tecrübeler onun ilerleyen dönemdeki çalışmalarında etkisini gösterecektir. Cezayir'de yaşadıkları Bourdieu'nün etnoloji alanına ilgi duymasına neden olur. Bunun doğrultusunda Cezayir'deki Kabil halkına dair etnolojik saha çalışması yürütür. Bu çalışmanın ardından doğduğu Béarn topluluğuna dair bir etnolojik saha çalışması yürütür. Yaptığı iki çalışmanın sonunda Bourdieu, Kabil topluluğu ile Béarn köylülerini karşılaştırma fırsatını elde eder. Bunlarla beraber askerlik dönemi Bourdieu'nün kapitalizm ve sömürgecilik gibi kavramlara olan ilgisini arttırmıştır (Göker, 2015: 12; Gülsoy, 2012: 4; Calhoun, 2014: 86).

Askerlik döneminde felsefeden sosyolojiye geçiş yapan Bourdieu'nün, ilk kitabı olan *Sociologie d'Algérie* (Bourdieu, 1958) 1958'de *Que sais-je?* dizisinden yayıma koyuldu. Sosyolojiye adım atması ve bu kitabı yazmasındaki arka plan o dönemde Cezayir'de var olan sömürgeci kapitalizm-yerli milliyetçilik gerilimi neticesinde ortaya çıkan toplumsal yıkımı açıklayabilme fırsatıydı. Bourdieu'nün, o dönemde sosyal bilimler içinde rağbet görmeyen, daha çok halkın bilimi olarak görülen, sadeliği ve sıradanlığı temsil eden sosyolojiye yönelmesinde, Cezayir'deki bu gözlemlerinin etkisinin yanı sıra Fransız sosyolojisini içine girdiği bunalımdan çıkarma gayesi de vardır. Cezayir'deki alan çalışmaları esnasında Bourdieu, sosyolojinin daha gerçekçi olduğunu ve sıradan insanlarla iç içe olmanın onu alan çalışmalarına yönlendirdiğini ifade eder. Hatta bir yazısında, geçirdiği dönüşüm ile ilgili olarak, kendisini sosyal bilimlerin felsefe emperyalizmine karşı yürüttüğü mücadelenin lideri olarak tanımlar (Timur, 2011: 196). Bourdieu'nün sosyolojiye ve en temelde alan çalışmalarına

yönelmesinde etkili olan başka bir unsur da, Fransız sosyal bilimlerinde egemen olan Amerikan sosyolojik bakışına yönelik geliştirdiği eleştirisidir (Timur, 2011: 197). Bourdieu'nün kendi yaşamından yola çıkarak değerlendirme yaptığımızda, onun bu duruşunun altında şüphesiz alt sınıfın bilimi olan sosyolojinin hak ettiği değere kavuşması düşüncesi yer alır.

İlk etnografik çalışmalarını Cezayir'deki tecrübeleri doğrultusunda Kabiliye'de gerçekleştiren Bourdieu, ilk olarak Alain Darbel ile birlikte kaleme aldığı *Travail et travailleurs en Algérie* (Bourdieu-Darbel, 1963)'de yerel halkın organizasyonu, kültürü, ücretli emeği, kentleşmeyi ve Fransız ordusunun ezici gücünü anlatır. Daha sonrasında Abdulmalek Sayad ile birlikte *Le Déracinement: La Crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie* (Bourdieu-Sayad, 1964) eserini kaleme almıştır. Bu kitaplar kolonyal kapitalizmin ve bağımsızlık mücadelelerinin pre-kapitalist toplumlarda ortaya çıkardığı değişimler üzerine düşünceler içermektedir. Bu çalışmalar etnografik alan araştırmalarının yanı sıra INSEE'de (Institut national de la statistique et des études économiques [Ulusal İstatistik ve İktisadi Araştırma Enstitüsü]) görev alan Alain Darbel'in de istatistikçi kimliğiyle sürdürdüğü anket çalışmalarına da dayanmaktadır. Sonraları Bourdieu, antropolojik değerlendirmeleri geleneksel Kabiliye toplumu üzerine *Esquisse d'une théorie de la pratique* (Bourdieu, 1972) veya *Le Sens pratique* (Bourdieu, 1980) kitaplarıyla insanın eylemlerini, cinsiyet temelli ilişkileri ve tahakkümü işleyen metinlerin ampirik temelini oluşturmuştur.

1960'ta Cezayir'den ayrılan Pierre Bourdieu Fransa'ya geri döner. Filozof ve sosyolog olan Raymond Aron'un Fransa'da 1959 yılında kurmuş olduğu *Centre de sociologie européen* (Avrupa Sosyoloji Merkezi)'de Bourdieu kurum sekreteri olmuştur. Bourdieu'nün ampirik araştırma tecrübesi bu göreve gelmesinde yardımcı olmuştur, keza Aron ampirik araştırma tecrübesizliğini telafi etmek amacıyla Bourdieu'yü yürütme müdürü olarak tayin etmiştir (Bourdieu, 2014: 9)

Sonrasında ise Paris Edebiyat Fakültesi'nde asistan, 1961-1964 yılları arasında Lille Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunur. Bu dönemde *École pratique des hautes études* (EPHE)'de direktörlüğe gelerek, Minuit Yayınları'nda *Le Sens commun* dizisinde editörlüğü üstlenmiştir. 1992 yılına dek onun ve ekibinde yer alanların kitapları bu seriden çıkmıştır. Fransız klasik yazarlarının çalışmalarını ve

kendisinin esinlendiği yabancı yazarların (Erving Goffman, Richard Hoggart, Erwin Panofsky) tercümelerini bu dizide yayımlamıştır (Jourdian- Naulin, 2016: 9). Bizim daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağımız Jean- Claude Passeron ile beraber yazdığı *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür* kitabı 1964'te yayımlanmıştır. (Bourdieu-Passeron, 2015) Bourdieu'nün akademik anlamda olduğu kadar ticari anlamda da önemli bir başarı elde etmesi bu kitap ile sağlanmıştır. Bu kitapta da gördüğümüz gibi okul ve kültürel adetler bu dönemde ilgilendiği konulardır. Gerekli hünere sahip her bireye eşit ekonomik olanak verdiğimizde, eğitim alanında herkesin başarılı olma anlamında zirvede yer alacağını varsaymak; problem analizini tamamlamamak, öğrenim ölçütlerince analiz edilen yeteneklerin, doğal kabiliyetlerden çok, bir sınıfın kültürel yatkınlıkları ile başarıyı tanımlayan kıstasların yakın olmasından kaynaklandığı göz ardı etmektir. (Bourdieu- Passeron, 2015: 42)

Buna ek olarak Bourdieu'nün ilgisini sanat sosyolojisinde de görmekteyiz. 1965 yılında *Bir Ortalama Sanat: Fotoğrafın Toplumsal Kullanımı Üzerine Bir Deneme*'yi, bundan bir yıl sonra da, müzelerin ziyaretçi sayılarıyla ilgilendiği çalışması; *Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitlesi*'ni yayımladı. Bu alandaki ilgisini, yıllar sonra yazacağı *Sanatın Kuralları*'nda da görmekteyiz. Bu eserinde, sanatsal "uzam"ın nasıl meydana geldiğini tartışır ve sanatın işleyişinin çözümlemesine yer verir (Jourdian- Naulin, 2016: 10).

1968'de Bourdieu, daha önce adını birlikte andığımız hocası Raymond Aron ile yollarının tamamen ayrılması sonucu, *Centre de sociologie de l'éducation et de la culture* (Eğitim ve Kültür Sosyolojisi Merkezi)'ü kurar. Yine 1968 yılında Jean-Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron ile birlikte kaleme aldığı *Sosyolog Mesleği: Epistemolojik Önceller*'i yayımlanır.

1968 yılında ortaya çıkan üniversite olayları sırasında, *Vârisler* adlı kitabında sık sık alıntı yapılmasına rağmen, Pierre Bourdieu'nün kendisi bu dönemde yaşanan toplumsal tartışmalara katılmamıştır. 1970 yılına gelindiğinde Pierre Bourdieu, Jean Claude Passeron ile daha önce kaleme aldıkları *Vârisler* kitabından daha teorik olan *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemi Kuramı İçin Öğeler* (Bourdieu-Passeron, 2015) kitabında okul konusu işlemişlerdir. Okuldaki sınıfsal yeniden üretimin kültürel mekanizmalarını aydınlatmaya ve okulun kendisinin bir kültürel üretim alanı olarak

analizine imkan tanıyan yaklaşımı ve kavramları geliştirmişlerdir. Bourdieu ile Passeron bu çalışmada sınıfın yalnızca ekonomik bir kategori olmadığını, kültürel ve politik ilişkisellik içinde var olduğunu benimseyen bu perspektif ile pedagojik okul kriterlerinin nesilden nesile kültürel bir aktarım mekanizması olarak nasıl işlediğini; sınıfsal eşitsizliğin ve iktidar ilişkilerinin üretimine nasıl katkı sağladığını kaleme almıştır.

Pierre Bourdieu, 1970'li yıllar boyunca kültür, güç ve sınıfın bir arada yer aldığı araştırma sahasında çalışmalarını sürdürürken École'de eğitim vermeye devam etmiştir. Bu dönemde, sosyoloji dünyasındaki yerini daha merkezi alana taşımıştır. Aynı dönemde yer alan diğer sosyologlardan (Michel Crozier, Georges Friedmann, Alain Touraine...) farklı bir konumda yer alır. Pierre Bourdieu gücünü, etrafında toplamayı başardığı entelektüel çevreden almaktadır. Bourdieu sosyal bilimler alanında görülmesi pek mümkün olmayan şeyi başararak, yürüttüğü çalışmalarına katkıda bulunan (çalışmalarını inceleyen, araştırmalarını yürüten...) ve düşüncelerini yaymasına yardımcı olan sosyologlardan oluşan bir entelektüel çevreye sahip olmuştur (Jourdain-Naulin, 2016: 11). Pierre Bourdieu, 1975 yılında, ömrünün sonuna kadar yöneteceği *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* adlı dergiyi kurdu. Bu dergi, ona ve kendi kurduğu çalışma ekibine, yaptıkları çalışmaları dünyaya gösterme fırsatı verdi. Bu dergide Bourdieu, toplumsal araştırma sonuçlarını yayımlamayı ve ortaya çıkan sosyal problemleri bilimsel bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamıştır. Dergi, içerdiği illüstrasyonlar ve orijinal sayfa düzeni ile yenilikçi olsa da işlevsel olarak eleştirilere maruz kalmıştır. 1979 yılında, Pierre Bourdieu'nün önemli eseri *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*'i (Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Bir Eleştirisi) yayımlandı. Bu çalışmada, toplumsal sınıflar arasındaki kültürel pratik farklılıklarını ortaya koymak için, büyük ölçüde, Bourdieu kendine özgü kavramsal üçlüsü olan habitus, sermaye ve alan kavramlarını açıklamaya girişmiştir.

1981'de *College de France*'ın Sosyoloji kürsüsünde profesör olur. Bu göstermektedir ki Bourdieu yalnızca Fransız akademisinde değil dünya genelindeki entelektüel camiada saygın olduğu kabul edilen bir kurumda profesör olarak akademik çevrede gelinebilecek en üst noktadadır. *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*'teki (Sosyal Bilimler Yüksek Tahsil Okulu) çalışmalarda ve 1975'teki kuruluşundan itibaren *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* (ARSS) dergisinde

yöneticilik yapar. (Elliot- Ray, 2003: 86). 1993'te CNRS (Central National de la Recher Scientifique – Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi)'nin Altın Nişanını kazanır. Bourdieu, 1993 yılında yayımladığı *The Weight of the World* çalışmasında, sosyal yapıda belirgin olan toplumsal problemleri işlemiştir. 2000 yılında ise *Pascalian Meditations* çalışmasında, pratiğin mantığı üzerine olan (kendi) yeniden düşünümünü ve sosyal adaletsizliğin epistemolojik ikilemleri üzerine olan düşüncelerini açıklamıştır. Bu çalışmasıyla sosyal bilimler alanında enternasyonel bir etki yaratmıştır. Bu etkiyle beraber neoliberalizme karşı duran bir figür haline gelmiştir (Dursun, 2018: 70). Yaşamı boyunca siyasal mücadele içinde olan ve düşüncelerini eylemleriyle birleştirmeyi amaç edinen Bourdieu 23 Ocak 2002'de yaşamını yitirir (Ünal, 2004: 21). Bourdieu, hayatını kaybettiği dönemde “alanların genel teorisi” üzerine çalışmalarını yürütmekteydi.

1.2. Bourdieu Sosyolojisi ve İlişkisel Yaklaşım

Sosyal bilimler alanında yer alan düalizmlerin; yapı-fail, yapı-etkileşim, makro-mikro, anlama-açıklama, nitel-nicel vb; sosyal araştırma eylemi ile sosyal teori inşası süreçleri arasındaki ilişkileri güç duruma getirecek bir şekilde sosyal bilimlerde bilgi edinme etkinliğini istila etmiş oldukları düşüncesi öteden beri tartışılmaktadır. Bu temel problem günümüzde de başka boyutlarıyla incelenmektedir. Bahsettiğimiz düalizmde var olan ikiliklerin aşılması gayreti, sosyal bilimlerin ne türden bilimler oldukları sorusuna verilebilecek cevaplarını beraberinde getirir. Nesne ya da araştırma biriminin “ne” olduğu ve bu neliğin bilgi olanaklarına nasıl taşınabileceğine ilişkin olarak, ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılılar açısından “ideal tipi” bakımdan pozitivist ve hermeneutik paradigmlar biçiminde ayrıştırmanın aşılmasıyla çözülecektir (Uluocak, 2016: 103).

1997 senesinde kaleme aldığı “İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto” adlı makalesiyle, sosyologları ilişkisel düşünmeye davet eden Mustafa Emirbayer (1997/2012a, : 26-28), ilişkisel bakışın en açık şekilde ifade edilebilmesi için bunun tam tersi olan tözcü yaklaşımla karşılaştırılması gerektiğini söylemektedir. Bu açıdan ilişkisel yaklaşım ile tözcü yaklaşım arasındaki temel fark, sosyal gerçekliğin ele alınma şeklinde karşımıza çıkar. İlişkisel yaklaşım, sosyal şeylerin tözlerden oluştuğu gerçeğinden hareket eden tözsel/özcü/indirgemeci yaklaşıma karşı geliştirilen bir bakış açıdır. İlişkisel yaklaşım son yıllarda sosyal bilimler çalışmalarının öne çıkan

yaklaşımlarından biri haline gelse de aslında sosyoloji literatüründe bir geçmiş sahiptir. Marx'ta ücretli emek ile sermaye birbirini karşılıklı olarak kurmaktadır ve bunlar tek başlarına var olamamaktadır şeklindeki teorisi ya da Simmel'in toplumsallaşma şekillerini birey ve toplumsal grupların etkileşimleri üzerinden incelemesi, ilişkisel düşüncenin klasik dönem sosyologlar tarafından kullanıldığını göstermektedir (Emirbayer, 2012: 7).

İlişkisel sosyoloji, sosyolojik araştırmalarda karşılaştığımız, araştırma nesnesinin ne olacağı problemi anlamında, pozitivist ve hermeneutik paradigmanın varsayımlarını aşma gayesini taşır. İlişkisel sosyolojinin hedefi düalist düşünce sisteminde bulunan "yapı-fail" ikiliğinin ötesine geçmektir. (Uluocak, 2016: 103). Bu yaklaşım, araştırmacının, araştırma esnasında toplum, birey gibi *a priori* bir çözümleme birimini işin içine girmemesi gerektiğini öngörmektedir. (Çeğin- Göker, 2012: 14). Bu haliyle, tözlerden önce ilişkilerin geldiği fikrinden yola çıkan ilişkisel sosyologlar, iki ana noktaya vurgu yaparak araştırma şemalarını geliştirirler: İlişkisel sosyologlar, ilk aşamada, tözlerin incelenmesinin bırakılıp onun yerine dinamik toplumsal süreçlerin incelenmesine odaklanılması gerektiğini öngörmektedir. İkinci aşamada sosyal dünyanın etkileşim içindeki aktörler arasında ortaya çıkan bir süreç olarak kavranması ve analiz edilmesi gerektiğini öne sürerler (Uluocak, 2016: 118). Günümüzde ise ilişkisel sosyoloji, Charles Tilly, çekişmecî siyaset anlayışı ile ortaya koyduğu ilişkisel-realist yaklaşımıyla, Margaret Archer ise eleştirel realizm yaklaşımıyla ve Pierre Bourdieu da alan teorisi alanında yaptığı çalışmalarla önemli bir paradigma haline gelmiştir (Çeğin- Göker, 2012: 15).

1980'lerden sonra Pierre Bourdieu, klasik Marksist teoriyi kültür sosyolojisi araştırmaları ile harmanlamış ve ekonomi temeline dayanan sınıf kavramında kültürel bir derinlik yaratmıştır. Böylece kültür sosyolojisi alanındaki çalışmalara yeniden canlılık kazandırmıştır. Bourdieu, alet çantasında yer alan sermaye, habitus ve toplumsal alan kavramlarıyla, çalışmalarındaki toplum modelini tasvir eder. (Richter, 2013: 192-193). Habitus kavramıyla anlatmak istediği; birey ile toplum arasındaki ilişkiyi ele alırken, bu ikili arasında yer alan ilişkinin tek yönlü olmadığını, bunun aksine çok yönlü karmaşık bir ilişki olduğudur. Habitus Bourdieu'ye göre, bireyin sahip olduğu sosyal eylemleri belirleyen yatkınlıklar sistemidir. Bu açıdan bakıldığında habitus, bireyin sosyalleşme esnasında içselleştirdiği eylem şemaları olarak sosyal

eylemin kaynağını oluşturmaktadır (Gazioğlu Terzi, 2014: 80; Koytak, 2012: 87). Bourdieu toplumsal gerçekliği anlama noktasında, *Pratik Nedenler* eserinin önsözünde de bahsettiği üzere ilişkisel bir felsefeyle hareket etmektedir (Bourdieu, 1995: 9). Bunu yaparken ise Bourdieu sosyolojisinin temel araştırma yöntemi refleksivitedir. Bourdieu refleksif düşünce sistemini “toplumsal araştırmanın pratiği sırasında, düşünülebilir olanı sınırlayan ve düşünüleni önceden belirleyen, düşünülmemiş düşünce kategorilerinin sistematik bir şekilde araştırılması” olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu- Wacquant, 2003: 38). Bu bakış açısında olan Margaret Archer ilişkisel sosyolog olarak (Archer, 2015: 225) ise refleksif düşünceyi “bütün normal insanların paylaştığı, zihinsel olarak kendilerini sosyal kontekstiyle, sosyal kontekstlerini de kendileriyle ilişki içinde değerlendirme yeteneğinin düzenli ifası” olarak tanımlayarak, refleksif düşünce kavramına ilişkisel bir olgu olarak bakmaktadır.

Bourdieu'nün refleksif düşünme anlayışı, araştıran kişinin araştırma nesnesini kurgularken sembolik bir gücün (devlet, hukuk, vb.) ona verdiği ideal duruma eleştirel yaklaşmasını öngörür (Bourdieu, 1995: 93). Bourdieu'nün geliştirdiği epistemoloji sisteminde nesnenin inşası, konsensüse karşı ya da ona rağmen yapılan bir inşadır; bilim de bu konsensüse karşı olan savaşımın kendisidir (Ünsaldı, 2015: 16). Örneğin Bourdieu'nün 1990'lı yılların başında *Collège de France*'da verdiği derslerinin bir derlemesi olan *Devlet Üzerine* adlı eserinde, devleti bir araştırma nesnesi olarak ele almaktadır, burda da Bourdieu'nün ilişkiselci bakış açısını görmekteyiz. Bu eserdeki ilk bölümde “devleti incelemek söz konusu olduğunda, Durkheim'in kullandığı anlamıyla ön kabullere, ortak kanılara, spontan sosyolojiye karşı hiç olmadığımız kadar tetikte olmalıyız.” der ve bizi uyarır. (Bourdieu, 2015b, 17). Bununla beraber araştırmacının kendi bulunduğu yeri ve motivasyonu üzerine belli bir düşünceye sahip olması, sosyal bilimin ana gereksinimidir. Bu, kamusal müdahalelerin de bir ihtiyacı olmaktadır (Calhoun, 2003: 299-300). Bourdieu, 1963'te ve 1967-1968 yıllarında 1217 kişilik bir analiz gerçekleştirmiştir. Bu analizi yaparken 1217 örnekleme soru formu uygulayarak, farklı sınıfların kültürel beğenileri ve kültürel tüketim yatkınlıklarında ortaya çıkan ayrışma ve hiyerarşi oluşumuna odaklanmıştır. Yaptığı analize *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Bir Eleştirisi*'nde yer veren Bourdieu, alet çantasında yer alan “kültürel sermaye, habitus ile toplumsal alan” kavramlarının teorik inşasını oluşturur. (Çeğin- Göker, 2015: 10). Çalışmada ayrıca, Bourdieu sosyolojisinin en önemli metotlarından olan mütakabiliyet analizi de uygulanmıştır. (Ünsaldı, 2015: 9).

İlişkisel sosyoloji üzerine yapılan çalışmalara da katkı sunan Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Bir Eleştirisi (Bourdieu, 2015a), sınıfsal perspektifle kültürel beğeni yargılarının nasıl ilişkili olduğunu tartışmaya açar. Gerek araştırma yöntemiyle gerek bir saha çalışması olması hasebiyle Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Bir Eleştirisi, Bourdieu sosyolojisinde temel eserlerden biri olarak yer alır. Bu çalışma ve daha sonra inceleyeceğimiz Dünyanın Sefaleti (Bourdieu, 2015b), birer saha çalışması örneği olsalar da farklı kurgulara sahip olmaları nedeniyle ilişkisel sosyolojiye birbirinden farklı açılımlar getirmektedir.

Bourdieu'nün öğrencilerinden David Swartz, Bourdieu'nün Marx, Durkheim ve Weber gibi üç önemli sosyologtan etkilendiğini söyler (Swartz, 1997: 16), Bourdieu, 1960'lı yıllarda, Abraham Flexner'in kurucusu olduğu *Institute for Advanced Study* (Princeton İleri Araştırmalar Merkezi)'i ve Pennsylvania Üniversitesi'ni ziyaret etmek amacıyla ABD'ye gitmiştir. Ziyaret esnasında Pennsylvania Üniversitesi'nde Erving Goffman ile tanışan Bourdieu, Goffman'ın çalışmalarını etkileyici bulduğunu ifade etmiştir. Bunu çalışmalarına da yansıtan Bourdieu, Goffman'ın çalışmalarının Fransa'da tanınması anlamında etkin olmuştur (Swartz, 1997: 26). Bourdieu çalışmalarının erken döneminde Althusser'le karşılaşır. Bunun sonucunda da yaptığı erken dönem çalışmalarında Althusserci Marksizmin izlerine rastlanmaktadır (Swartz, 1997: 19- 20).

Bourdieu, Fransa'da başladıktan sonra tüm dünyada etkisini gösteren, pek çok düşünürün de desteklediği 1968 Mayıs Olayları'na katılmamıştır. Bourdieu'nün henüz öğrenci olduğu dönemde, *École Normale Supérieure* (Yüksek Öğretmen Okulu)'de *Parti Communiste Français* (Fransız Komünist Partisi)'e üye olmak bir gelenek haline gelmişti. Louis Althusser'in önderliğinde bu geleneği, öğrencileri devam ettirmiştir. Ancak Bourdieu, bu geleneğin bir aktörü olmamakla beraber hiçbir siyasi partiye üye olmamıştır. Fransız entelektüellerinin çoğunluğu Bourdieu gibi, Fransa'nın yürüttüğü savaş politikalarına karşı mesafeli durmuştur. Bu politikaya karşı en sert duruşunu Cezayir'den Paris'e döndüğü dönemde sergilemiştir. Paris'e döndüğünde Sorbonne'da yer alan *Centre de sociologie européen* (Avrupa Sosyoloji Merkezi)'de Raymond Aron'un eğitim asistanlığını yürütmüştür. Aron bu dönemde Bourdieu'nün akademik açıdan maddi destekçisi olmuştur (Swartz, 1997: 22-23). Bourdieu 1989 yılına

geldiğinde Libre gazetesinde, Avrupa'nın mevcut durumunu anlatan sosyolojik yazılarını kaleme almıştır.

Kırsal bir kasabada çiftçilik yapan bir dedenin torunu, posta memuru olan bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Bourdieu, köylü sınıfında yer almaktadır. Cezayir'deki Kabylia köyünde, köylülerin davranışlarını yerinde gözlemlemesi, 25 yaşına geldiğinde sömürgeciliğin yerliler üzerinde yarattığı yıkımlara şahitlik etmesi, Bourdieu'nün sosyoloji alanında çalışmalarını yürütmesinde etkili olmuştur. Bourdieu'nün hem teorik anlamdaki bilgi birikimi hem de gözlem yapma yeteneği, sosyal yapıda insan davranışını nesnel bir şekilde analiz etmesine olanak sağlamıştır. Bourdieu'ye göre bilinç, toplumu şekillendirir, bununla birlikte toplum tarafından da şekillendirilmektedir. Bu düşünce sistemine göre Bourdieu sosyal anlamda bireyin sahip olduğu bireysel yatkinliklerini olabildiğince nesnel bir şekilde, toplumun yapısal özelliklerine uygun bir şekilde inşa etme gayretindedir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, dil vb. alanların araştırma ilkelerini bir çatı altında sentezleyerek kendi sosyolojik araştırma yöntemini oluşturmuştur.

1.3. Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Dünyanın Sefaleti"

Dünyanın Sefaleti, araştırma sürecinin başlangıç noktasından beri hem epistemolojik hem sahip olduğu yöntem bakımından özel bir çalışma ürünü olarak planlanmıştır. Maksudı "neoliberal kasırğa altında acı çeken Fransa'yı konuşurmak" olan Bourdieu ve ekibinde yer alan araştırmacılar öğretmenler, öğrenciler, çiftçiler, yargı mensupları, memurlar, polisler, göçmenler ve işsizler gibi toplumun her kesiminden bireylerle mülakatlar gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmada, göçmen sorunu, yabancı düşmanlığı, yoksulluk, sosyal devletin iflası, suç gibi belli temalar etrafında neoliberalizm ve küreselleşme konusu işlenmiştir. (Ünsaldı, 2015: 10-12).

Ezilenlerin, sosyoloji literatüründe kendilerini ifade etmeleri geçmişte de karşılaştığımız bir durumdur. Bu konuda farklı kontekslerde düşüncelerini geliştiren; Marx, Lenin, Edward Said, Michel Foucault ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi isimlerdir (Hattatoğlu, 2009: 126). Bourdieu'nün Dünyanın Sefaleti'nde yapmak istediği de ötekileştirilen insanları konuşurmak, şimdiye dek söz hakkı olmayanlara sözü vermektir. Eserin orijinal sürümünün arka kapak tanıtımında yazdığı haliyle

“kitap, siyaset yapmanın başka bir biçimini önermektedir.” Yapılan bu çalışmayla ortaya bir çeşit siyaset koyarak, yöntemi açısından görüşmeyi farklı bir zeminde gerçekleştirmiştir. Çalışma yalnızca görüşmeler için bile üç yıllık bir süreç sonunda ortaya çıkar. Bu eserde yer alan görüşmeleri diğerlerinden farklı kılan, mülakatçının muhatabıyla birlikte karşılıklı bir ilişki içinde görüşme konusunu birlikte sorgulayabilmesidir. Gerçekleştirilen görüşmeler, klasik anlamda saha çalışmasında görülecek cinsten yalnızca belli sorulara cevap aramanın ötesinde manevi bir egzersiz olarak tanımlanır. Yani mülakat hissi bir süreçtir ve belli bir samimiyet ortamında gerçekleşir (Ünsaldı, 2015: 17-21). Yukarıda Craig Calhoun’a referansla belirtildiği gibi araştırmacının kendi konumu hakkında açık bir görüşe sahip olması, kamusal müdahalenin bir gereği olmaktadır. Bu düşünceyle bu ve diğer mülakatlardaki araştırmacı ile muhatapları arasında kurulan ilişki, yapılan çalışmanın kamusal bir müdahale olarak sunulmasına da imkan tanımaktadır. Oyunu başlatan ve oyunun kuralını tesis eden kişinin, mülakatı yürüten kişi olduğunu belirten Bourdieu (2015c: 922-923), bu durumun görüşülen kişi ile görüşmeci arasında bir asimetrik ilişki ortaya çıkardığını savunur. Bunun aşılması için Dünyanın Sefaleti’nde mülakatçılar, muhataplarını tanıdıkları insanlar aracılığıyla bulma konusunda serbest bırakılmıştır. Bu durum, mülakatın samimi bir ilişki içinde, bir sohbet ortamında gerçekleştirilmesi için önemli bir temel oluşturmuştur. Ancak bu durum ortaya belli sorunlar da çıkarabilmektedir. Örneğin, mülakatın muhatapları bu samimi ilişki içerisinde kendi bildiğini, karşı tarafın da bildiğini varsayarak sessiz kalabilmektedir. Bourdieu, bu durumun yapılan ilk mülakatların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olduğunu vurgular (Bourdieu, 2015c: 925). Bir başka açıdan ise yine bu samimi ilişki, mülakatçının muhatabını, ona istediğini vermekte fazlasıyla gayretli kılabilir (Ünsaldı, 2015: 22). Bununla birlikte Dünyanın Sefaleti ile Bourdieu’nün 1960 öncesi Cezayir çalışmaları arasında belli oranda benzerlikler kurulabilir. Bourdieu, eğitim ve kültür sosyolojisinde kullandığı kavramların çoğunun, Cezayir’de gerçekleştirdiği etnolojik ve sosyolojik çalışmaların kazanımlarının genelleştirilmesinden doğduğunu belirtmiştir. “Bourdieu bu dönemde kendisini “siyasi bir pedagoji çalışması” adını verdiği şey nedeniyle geçici olarak etnolojiye ve sosyolojiye başvuran bir felsefeci olarak görür.” (Ökten, 2012: 3, 12).

Bourdieu, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* adlı çalışmasında, nesneleştirme kavramını kullanarak araştırmacının ele aldığı konuya karşı ön kabul ve

yanılsamalardan kurtulması gerektiğine işaret eder (Bourdieu- Wacquant, 2003: 270). Bourdieu, Dünyanın Sefaleti'nde ise daha önce öne sürdüğü bu yaklaşıma mesafeli durur ve bunu şu sözlerle ifade eder (Bourdieu, 2015c: 33):

“Görüşülen kişinin konumunun nesnel analizi ve konumlanışlarının anlaşılması noktasında, onu entomolojik bir merak nesnesine indirgeyecek nesnelleştirici mesafeyi tesis etmeksizin gerekli tüm unsurları devreye sokmak.”

Çalışmalarında ilişkisel bir felsefeyle hareket eden Bourdieu, bu yaklaşımını Dünyanın Sefaleti'nde de sürdürür. Örneğin eğitim ile ilgili bir toplumsal sorunu ortaya çıkarma noktasında, öğretmenlerle görüşmeler gerçekleştirirken, söz hakkını aynı zamanda öğrencilere de vermektedir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği üzere Bourdieu habitus kavramında, birey ile toplum arasındaki ilişkinin çok yönlü karmaşık bir süreç olduğunu vurgulamıştır. Kültürel sermayeye sahip bir öğretmen ile bu sermayeden yoksun olan öğrenci –hatta çoğunlukla göçmen bir öğrenci olarak ekonomik sermayeden de yoksundur– arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak, araştırmacıyı o toplumsal sorunun tüm muhataplarıyla görüşmeye sevk etmektedir. Örneğin Bourdieu'nün Fransa'nın kuzeyinde yaşayan Ali ve François adlı iki öğrenciyle gerçekleştirdiği ve çalışmaya “Eşyanın Tabiatı” başlığıyla aktardığı mülakatta (Bourdieu, 2015c: 123-152), göçmen öğrenci Ali'nin gözünden eğitim hayatı ile toplumsal yaşamın sefaleti gözler önüne serilir. Burada Ali ve François'in sözlerine sık sık müdahil olmasıyla Bourdieu, ilişkisel sosyolojisinin refleksif düşünceye de başvurmakla beraber aynı zamanda yukarıda da aktarıldığı gibi mülakatı yürüten kişi ile mülakatın yapıldığı kişi arasındaki tüm sınırları kaldırır. Burada görüşme yaptığı Ali ve François'in sözlerini keserek araya girmesi, onun mülakatı samimi bir ilişki içinde sürdürmek istemesi kaygısını taşır. Örneğin görüşmenin bir bölümünde Bourdieu, soru soran konumundan tamamen sıyrılarak Ali ve François'nün adeta arkadaşymış gibi mülakata yön verir:

“ (...) Ali: Tabii. Buralarda bir kulübe gitmek istesek, mesela ben, giremem. Araplar alınmıyor. Sonuçta akşamları dönüp ne yapacağız, ortalığı birbirine katıyoruz.

Pierre Bourdieu: [François'e dönerek] Sen onunlayken bile mi?

Ali: O girmez. Ben girmezsem o da girmez.

Pierre Bourdieu: Tamam da onun girmesine izin verip seni mi durduruyorlar?

Ali: Kaç kere... Kızlarlayken bile. Kızlarla girmeyi denememi söylediler, ama o zaman bile herkesin önünde, “Hayır, bizim müşterimiz değilsin, müdavimlerden değilsin!” diyorlar.

Pierre Bourdieu: Bu iğrenç, buna hakları yok.

François: Ayrıca, en nihayetinde müdavim olabilmek için de içeriye en az bir kez girebilmek gerekiyor.

Ali: İçeri almıyorlar, sebebini biliyorum.

Pierre Bourdieu: Bu çok isyan ettirici. (...)” (Bourdieu, 2015c: 134-135).

Bourdieu ayrıca görüşme hakkında bilgi verdiği kısa giriş yazısında da mülakat sürecinde ortaya çıkardığını düşündüğü “sefalet” durumu kontekstinde kendi konumunu da şu sözlerle açıklar:

“Her söze, her cümleye ve daha da önemlisi ses tonlarına, yüz ifadelerine ve beden dillerine nakşolmuş olan toplumsal sürgün mekânlarında bir araya konmuş bütün o insanlara bir kader gibi yapışmış bu toplu uğursuzluğun aşikârlığı duygusunu paylaşmak için kendimi zorlamak zorunda kalmadım.” (Bourdieu, 2015a: 129).

BÖLÜM-2

PIERRE BOURDIEU'NÜN KAVRAMLARI

2.1. Bourdieu'nün Tahakküm Sosyoanalizi

Bourdieu'nün sosyolojisi habitus merkezli bir eylem teorisidir, bu teoride toplumda bulunan tahakküm ilişkilerine tekasüp eder. Cezayir'de yürütmeye başladığı ilk çalışmalarda daha, hiyerarşik düzlemde alt sınıfta yer alan Cezayir köylülerine uygulanan tahakküm ilişkilerine odaklanır. Tahakküm politikası karşısında Cezayir köylüleri üzerindeki etkileri inceler. 1964 yılında, Fransız eğitim yapısında yer alan tahakküm politikalarını incelediği *Les héritiers: les étudiants et la culture* (Varisler: Öğrenciler ve Kültür)'ü kaleme alır. Bu tahakküm politikası sayesinde mevcut olan sosyal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayacak şekilde yeniden üretildiğini çözümler. 1979 yılında ise en önemli eserlerinden biri olan *La Distinction : Critique sociale du jugement ont également consulté* (Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi)'de Fransız toplumunun toplumsal uzam çözümlemesi ile sınıfsal konumlarla kültürel beğeni arasındaki bağlantıyı tartışmaktadır. Bu eserinde kültürel beğeni yargılarının sınıfsal konumlarla yakından bir ilişki içerisinde olduğunu açıklar. Kültür, tıpkı ekonomik sermayede olduğu gibi, burada da birikim ve mübadele alanı ile ilgilidir. Kültürel beğeni, sembol ve pratiklerin hepsi sosyal ayrımların derinleşmesine yol açar. Kültür tarafından oluşturulan tahakküm, eğitim sistemi sayesinde işler hale gelir. Eğitim kurumunun niteliği, öğrencinin sosyal konumunu belirlemede önem arz eder. Eğitim aldığı kurum sayesinde, çocukluk döneminden yetişkin bir birey haline gelene kadar hiyerarşik düzlemdeki konumunu içselleştirme gerçekleşir. 1993 yılında kaleme aldığı *La misère du monde* (Dünyanın Sefaleti) eserinde, neoliberal ekonomi politikalarının hiyerarşik düzlemde alt tabakada olanlara nasıl etki ettiğini gösterir.

Bourdieu, neredeyse ilgilendiği her alanda, sosyal hayatta var olan tahakküm yapılarını, ve aralarındaki bağı yeniden üreten işleyiş biçimini bize göstermeyi hedeflemiştir. Bourdieu'nün tahakküm çözümlemesi için başvurduğu metot: “alan” (champ) teorisidir. Bu teori, oluşturulmuş konumlardan meydana gelen bir sosyal alan (örneğin, eğitim, bilim, hukuk alanı) ile aynı olmayan konumlanmalar arasında çekişmeye sebep olur (Bourdieu, 1972: 26). Konumda yer alan her fail, farklı bir büyüklükte ve türde sermayeyle var olmaktadır. Her bir failin davranışı, sahip olduğu

ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermayelerden habitusları gereğince kullanma yetisine bağlıdır (Bourdieu, 1997a: 22-23). Bulunan tüm alanların kendine özgü menfaati ve işleme mekanizması vardır. Bu mekanizma içinde buyuranlar bir de buyurulanlar yer alır. Alanın içinde yer alan failerin buldukları konumlar birbirinden farklıdır, her bir failin sahip olduğu sermaye boyutu farklıdır; bu noktada tahakküm söz konusudur. Alanda bulunan failerin hareketleri ve sınırlılıkları, o alandaki nesnel ilişki sayesinde kontrol altında tutulur. Bourdieu sosyal eylemin işleyişi tarifini, bireyin sosyal eylemlerini tanımlayan yatkınlıklar sistemi olarak habitus ile yapmaktadır (Bourdieu, 1980: 88). Habitus, bireyin sosyalleşme süresince başından geçen özümsemiş ve kullanım için hazırda bulunan eylem şemaları olarak sosyal eylemin kaynağıdır. Bir diğer önemli kavramı olan refleksif düşünce, Bourdieu'nün sosyolojisinde sosyoloğun sosyal dünyada bulunmanın yan etkisi diyebileceğimiz ön kabullerden kendini temizlemesidir. Sosyolog inceleme nesnesiyle kuracağı ilişkide nesneleştirme yaparak yanılsamalardan kurtulabilir (Bourdieu, 1992: 27). Bourdieu bunu “katılımcı nesneleştirme” kavramıyla sunduğu bakış açısıyla yapabileceğimizi söyler. Habitus, bireylerin sosyal dünyadaki eylemlerinin; refleksif düşünce yöntemi ise sosyolojik faaliyetin temel prensibidir.

2.2. Oyun Metaforu ve Alan

Alan kavramı Bourdieu'nün en az anlaşılabilen kavramı olarak değerlendirilmesine rağmen, sosyal bilimlerde alanında araştırma yapacaklar için en değerli anahtar olarak bu kavram görülmektedir (Karakayalı, 2012: 239). Alan kavramıyla düşünmeyi ilişkiselleştirme olarak değerlendiren Bourdieu; araştırmacının bu kavramı, nesnel bağlantıların düzeni ya da ilişkisi olarak değerlendirmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bourdieu, 2014: 165). Bourdieu alan kavramını; nispeten özerk bir uzamı, kendine özgü yasalarla donanmış bir mikrokozmosu işaret etmek için kullanmaktadır. Bu mikrokozmosun, makrokozmos tazyiklerinden hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamayacağını da ifade eden Bourdieu; mikrokozmosun, makrokozmosla ilişkisinde göreceli olsa da belirgin bir özerkliğinin olduğunu vurgulamaktadır. Disiplin olarak adlandırdığımız farklı bilimsel alanların arasındaki basit ama ölçümü ve hesabı kolay olmayan farklılıkları, alanların özerklik derecelerini anlatmakta kullanılacak birer örnek olarak veren Bourdieu; mikrokozmos alanların makrokozmosa göre özerklik derecesinin belirlenmesindeki zorluğa dikkat çekmektedir (Bourdieu, 2013: 67).

Bourdieu'nün bu örneğini somutlaştıracak olursak; sosyal bilimler içinde hukuk biliminin, hukuk bilimi içinde kamu hukuku bölümünün, kamu hukuku bölümü içinde genel kamu hukuku bilim dalının arasındaki ilişki, basit görülen ama ölçümü veya hesabı kolay olmayan alanlardaki ilişkiye benzemektedir. Bu örnekteki kıyaslamalarda, nispeten özerkliklerin ne olduğunu ve makrokozmos alanlar ile mikrokozmos alanların birbirine karşı konumunu görebiliriz.

Bourdieu; alan kavramını bilinçli yaratımın ürünü olmayan ve açıkça ifade edilmeyen ya da kodlanmamış kuralları olan bir oyun ile açıklamaya çalışmaktadır. Alandaki oyuncular arasında kazanılacak ya da kaybedilecek bazı bahislerden bahseden Bourdieu, oyuncuların oyuna ve bahislerine inançlarını paylaştıkları nispete birbirlerinin karşısına çıktığını ve bazen kıyasıya rekabete giriştiklerini belirtmektedir. Bu durumda oyuna katılanlar, oyunu ve bahislerini sorgulama dışı tutmakta ve yalnızca oyuna girerek oyunu oynanmaya değer kabul etmektedir. Oyuncuların bu oyunda, gücü oyuna göre değişen kartlar gibi sermayelere sahip olduğunu da ifade eden Bourdieu, bu oyunun oynandığı yeri alan olarak nitelendirmektedir (Bourdieu- Wacquant 2014: 81). Burada en büyük sorunun oyunun oynandığı yerin, yani alanın sınırlarının nerede başladığı ve nerede bittiği sorunudur. Bu konuda genel geçer bir cevabın söz konusu olmadığını ifade eden Bourdieu, sınırın ancak alanın içinde ortaya konabilecek bir sınır olduğunu ve alanın etkisinin görüldüğü her yerin alanın içinde kaldığını belirtmektedir (Bourdieu- Wacquant 2014: 84).

Alan kavramının, ilişkisel düşünmeyi sağladığını iddia eden Bourdieu'ye göre; ilişkisel düşünme, tüm bilimsel çalışmaların olmazsa olmaz ilkesidir. Modern fiziğin, matematiğin ve geometrinin kendi konularına ilişkisel yaklaşımı neyse sosyal bilimlerde de ilişkisel yaklaşımın o olması gerektiğini vurgulayan Bourdieu, geometrideki çizgilerin, noktaların ve şekillerin bağlı oldukları nesnelere göre anlam kazandıkları gibi sosyal bilimlerde de olayların ve olguların tarihsel konteksti ve alandaki kurucu öğelerine göre anlam kazandığını ifade etmektedir (Kaya, 2012: 398).

Bourdieu'nün belirttiği manada ilişkisel düşünmeyi sağlayabilmek için, alan kavramının ve çözümleme yapılacak alandaki kurucu öğelerin bilinmesi gerektiği söylenebilir. Bourdieu'nün alan kavramı, araştırmacıyı belirli bir alandaki çatışmaların sebebine bakmaya, o mikrokozmos alandaki çatışmayı makrokozmos alanla, yani sınıf

ve iktidar arenalarıyla ilişkilendirmeye, birbirine karşıt görünen taraflarda gerçekte ortak olan ancak ortaklığı onlar tarafından fark edilemeyen öğeleri ortaya çıkarmaya yaramaktadır. Bourdieu'ye göre piyasanın görünmez elini, iktidar ilişkilerini, hiyerarşiyi daha görünür bir şekilde araştırmaya ve ortaya koymaya yardımcı olan alan kavramı; bir araştırmacının alan içindeki hususları gözden kaçırmamasını sağlamaktadır (Swartz, 2013: 396).

Hukuk alanında yapılacak çalışmalar açısından, alan kavramının önemi birçok örnekle açıklanabilir. Araştırma konusunu teşkil eden alanı, tarihsel süreci ve mevcut dinamikleriyle inceleyen bir hukukçunun; bu alanda adalet, eşitlik ve özgürlük değerlerine ulaşmak için gerekli olan düzenlemeleri tespit etmesi kolaylaşabilir. Ayrıca refleksif düşünceyi esas alarak teorik ve pratik araştırmalarını tamamlayan araştırmacının; anayasa hukukuna göre mikrokozmos bir alan olarak değerlendirilebilecek medeni hukuk ve ceza hukuku gibi bilim dallarında tez üretirken, alan kavramının sağladığı ilişkiyi düşünmeyle daha yerinde öneriler sunabilir. Mikrokozmos alanın, makrokozmos alanla kıyaslanmasında faydalanılan ilişkiyi düşünme; aynı alan içindeki aktörlerin ve eylemlerin anlamlandırılmasında da kullanılmaktadır. Bu yönüyle de ilişkiyi düşünme hukuk biliminin her alanında son derece önem taşımaktadır. Ceza hukuku ve medeni hukuk başta olmak üzere hukuk biliminin alt dalları olarak nitelendirebileceğimiz bilim dallarının tümünde, uyumsuzluklar çözümlenirken, illiyet bağı yani ilişkiyi düşünme esas alınmaktadır. Refleksivite içinde ilişkiyi düşünmeyi, araştırma konusu nesnenin tarihini ve konumunu irdelemeyi sağlayan alan kavramını inceledikten sonra, Bourdieu'nün alan içindeki sermayeleri nasıl nitelendirdiğini ve hangi anlamda kullandığını görmek; sınıflı yapının ortaya konmasında faydalı olabilir.

Pozitivist sosyolojide en önemli analizleri yapan “kurum”, sosyal uzamı “durağan”, “homojen” ve “uyumlu” bir şey olarak açıklar. Diğer bir deyişle, pozitivism, toplumsal hayatta var olan çatışmalara karşı bir yorum getirmez. Bourdieu, pozitivismin bu yönünü eksiklik olarak görür. Pozitivistlerin “kurum” kavramına karşıt olarak “alan” kavramını geliştirir. Bourdieu için alan kavramı, tahakküm ilişkileriyle örülmüştür (Bourdieu, 2015: 68). Alan, tahakküm ilişkilerinin yeridir ve bu arenada hiyerarşik düzende daha üst sınıfa gelmek, yahut üst sınıftakilerin kendi yerini koruması için mücadele etmesi gerektiği yerdir. Bu alan içinde sürekli bir değişim söz konusudur.

Alanın yapısında bulunan tutarlılık, yapıya ait gelişmeden ziyade, içinde bulunduğu çatışmadan kaynaklanmaktadır (Bourdieu-Wacquant, 2014: 89). Bu açıdan Bourdieu'nün geliştirdiği alan kavramı, pozitivizmin kurum kavramına yönelik bir düzeltme girişimidir. Alanlar, ilişkisel muhakeme etmeye dayalı kavram şemalarıdır. Bourdieu alan kavramıyla, sosyal eylemlere şekil veren somut olarak görülmeyen ilişki ağını bulmaya çalışır. Kullanmadığı birçok sosyolojik terim yerine alan kavramını koyar. Onun sosyolojisinde örgüt, grup gibi kavramlara yer yoktur. Bu yolla sosyal uzamlardaki örtük menfaat ve mücadele örüntülerine odaklanır (Swartz, 2013: 170). Bourdieu alan kavramını açıklarken herhangi bir sosyolojik soyutlama yoluna gitmeden teorisinin içinde ele almamız gerektiğini önerir. Her bir kavram, içinde bulunduğu kavram şemasında anlam kazanmaktadır. Alan kavramıyla düşünmek bağıntısal olarak bütünü düşündürür. Bağıntısal düşünce sistemi modern dünyada ortaya çıkmıştır. Bourdieu'de alan kavramı bağıntısaldır: sosyal hayatta her şey bağıntılarla çevrilidir; eyleyiciler veya özneler arasındaki ilişki yahut etkileşimler değildir (Bourdieu-Wacquant, 2014: 80-81). Bourdieu'nün sözleriyle;

“Alan, toplumsal konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşlar ve kendilerini işgal edenlere, eyleyici ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla, ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar (ya da bir sermaye) türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler. Yüksek derecede farklılaşmış toplumlarda, toplumsal kozmos, diğer alanları düzenleyen mantık ve zorunluluklara indirgenemeyecek mantık ve zorunluluğun yeri olan görece bağımsız mikrokozmosların bütünüdür. Örneğin sanat alanı, din alanı ya da iktisadi alan, farklı mantıklara tabidir: iktisadi alan, tarihsel olarak işin iş olduğu ve duygusal akrabalık, arkadaşlık ve sevgi ilişkilerinin ilke olarak dışlandığı evren şeklinde ortaya çıkmıştır; sanat alanıysa tersine maddi kâr yasasının reddiyle ya da tersine çevrilmesiyle kurulmuştur” (Bourdieu- Wacquant, 2014: 81).

Senkronik bir anlama doğrultusunda, alanlar, kendilerini konumlarla ilgili yapılandırılmış bir biçimde gösterir. Bu durumda bahsettiğimiz konumların temel niteliği, onu ele geçiren veya onun aracılığıyla ele geçirilen öznelerin ayırıcı özelliğini özerk olarak çözümlenebilir olmasıdır. Bu düşünceye göre, alanlara ilişkin genel-geçer kurallar olduğunu söyleyebiliriz. Sırasıyla eğitim, hukuk, sağlık alanı gibi birbirinden değişik alanlar bile bazı genel kurallara bağlıdır. Herhangi bir alanda ilk kez çalışacak olan kişi, o alana ait birtakım özelliklerle karşı karşıya gelir; bu müzik alanı da olabilir tasavvuf alanı da. Bilim alanından örnek verecek olursak, uzmanlar ve yeni yetme diyebileceğimiz çıraklar arasında bir mücadele söz konusudur. Bilim alanında çırak olan

kişi, ortaya koyduğu ne kadar büyük bir teori olursa olsun uzmanlara karşı bunu ispatlamak için mücadele içine girecektir. Araştırmacı hangi alanda çalışırsa çalışsın mutlak surette bir mücadeleyle baş etmek durumunda olacaktır. Bu mücadele, bir alana girebilmek için tüm engelleri alt etmeye çalışanlar ile o alanda bulunanların, dışarıdan gelecek yabancılara karşı ekarte edici yöntemlerine başvurmasıyla ortaya çıkar (Bourdieu, 2016c: 137-138).

Bourdieu, alan teorisini oluştururken “oyun” metaforundan yararlanır. Bourdieu’ye göre alan ile oyun birbirine benzer terimlerdir. Bu benzerlik, sosyal aktörler yani “oyuncular” arasındaki rekabetin ürünü olan kazançlar ve kayıplar dolayısıyla toplumsal çıkarlar etrafında şekillenir. Oyuncular, oyun süresince oyuna derin bir bağlılıkla ve kendilerinin kazanma özgüveniyle mücadele sahnesine çıkarlar. Oyunun tarafları kazanma iddialarını benimsemiş olarak bu sahnede yer alırlar. Oyuncular ancak ve ancak oyuna girdikleri anda oyunun değerli olduğuna kani olurlar. Oyuncuların karşı karşıya geldiği an mücadelenin başlangıcı kabul edilir. Oyuncular ellerinde birbirinden farklı kozlara sahiptir. Her oyun için kartlar özeldir ve niteliği farklıdır. Kartların etkisi oyundan oyuna değiştiği gibi farklı sermaye tiplerinde de değerkenlik gösterir. Ekonomik sermayede kullanılan kart ile simgesel sermayede kullanılması gereken kart birbirinden farklıdır. Bunu açmak gerekirse, her alanda geçerliliği bulunan kartlar olsa bile bir sermayedeki gücü ile diğer arasında bir fark vardır. Oyundaki kartımız zaman içinde aynı alanda olsa bile değerinde değerim gösterebilir. Herhangi bir sermayeye sahip olan kimse, bir alanda onu bir güç olarak kullanabilir, aynı zamanda bu birikimi sayesinde de alanda iktidar olma şansını elinde tutar. Bunlardan sonra diyebiliriz ki sermaye ile alan kavramlarının arasında bir bağ vardır (Bourdieu- Wacquant, 2014: 82-83).

Bourdieu, bir diğer eserinde oyun-alan ilişkisini şu şekilde açıklar: “bir oyun uzamını alan olarak adlandırıyorum: benzer bir mücadele nesnesi için rekabet halinde olan bireyler veya kurumlar arasındaki nesnel ilişkiler alanı” (Bourdieu, 2016c: 228). Alan kavramı, mücadele sahnesinde kazancı ve kaybı göze alan kişiler üzerinden kurulur. Fakat her alanda bulunan mücadele sahnesi farklıdır, bir alanda bulunan mücadelenin ögesi öteki alandakilerle özdeş olması beklenemez. Diğer yandan, söz konusu mücadele nesnelilerinin değeri, alan dışı failer tarafından algılanamaz. Alandaki menfaat derecesi, o alan dışındakilere mantıksız görünse de o alan içinde anlamlı olacak

türdedir. Bu durumda alan dışındakilerin menfaat unsurunu idrak etmeleri mümkün değildir. Bir alanın işler hale gelebilmesi için, mücadele araçlarının kendi içinde belirli bir kurallar kümesine sahip olması ve bu alandaki faillerin de bu kurallara uymaya istekli olması gerekir (Bourdieu, 2016c: 138). Alanlar, onun dogmatizmini tayin eden bir dizi kurallar bütününe sahiptir. (Naulin-Jourdain, 2016: 123) Bir alana ait oyun kuralları, o alana özel olan sermaye türlerine sahip olma ve ele geçirme düzeneğini içerir. Failin ne gibi şartlar doğrultusunda “alan” a girebileceğini tayin eden birtakım kurallar yahut alanda yer alan failin de bulunduğu yeri korumasını/ yükselmesini sağlayacak ritüellerden söz edilebilir. Buna örnek olarak; edebiyat eleştirmenlerinin olduğu bir alanda yer edinebilmek için, kişinin edebi eserlere yönelik ilgisinin yanında onları takip etme ve analiz etme gibi birtakım ritüelleri takip etmesi beklenir diyebiliriz. Bir alanın yapısı, alanda yer alan oyuncular arasındaki tahakküm ilişkilerinin genel durumu ile değerlendirilmektedir. Oyun alanındaki her failin kendinde barındırdığı krediler vardır farklı sermaye türlerine ait. Bir oyuncunun bir sermaye türündeki kredisi yüksek, diğer sermaye türündeki kredisi düşük olabilir. Burada önemli olan ele aldığımız “alan” da hangi sermaye türü gerekiyorsa oyuncunun o sermayedeki kredi durumudur. Oyuncunun sahip olduğu kredileri belirleyen pek çok etmen vardır; bunlar, oyuncunun oyun sahasındaki konumu, geliştirdiği taktikler, zarar görmeyi göze alma cesareti gibi sıralanabilir. Hemen hemen aynı derecede sermaye birikimine sahip failer, mevkilerinde olduğu gibi oyun esnasında sergiledikleri duruş da değişiklik yaratabilir. Mesela bir şirketin sahibi ekonomik sermayede daha yetkin durumdayken kültürel sermaye açısından daha zayıf; bir akademisyen ekonomik sermaye açısından şirket sahibine göre daha zayıf, kültürel sermaye açısından ondan daha yetkin olabilir (Bourdieu-Wacquant, 2014: 82-83).

Alanın hududunu belirleme problemi, daima alanın içinde gerçekleşmelidir çünkü başka türlü mümkün değildir. Bir alana dahil olanlar, giriştikleri mücadelede rakibi ekarte ederek, alanda kendine bir özerklik kurmak adına, kendilerini daima onun yanında yer alan rakibinden üstün olma gayretindedir. Alandakiler, alana dahil olmayı zorlaştırmak için birtakım girişimlerde bulunurlar, bazı kurallar öne sürerek alana dahil olmaya çalışanların önüne geçmek için uğraşırlar. Mesela bir futbol takımının taraftarı olarak kendini tanımlayanlar, o alana girmek için takımın deplasmanlar dahil her maçına katılmayı temel bir kural haline getirmesi, alan içinde rekabete yol açar. Bu, mümkün olduğunca her maça katılmak, her maçta takımın formasıyla maç esnasında

takımı desteklemek şeklinde gider. Bir şekilde aidiyetlik kıstası olarak bu kuralları sunması ve hatta direktmesi, duruma göre olumlu veya olumsuz sonuçlanabilir. Alanın sınırlarını saptama konusunda, yalnızca ampirik çalışma yardımcı olacaktır. Bourdieu'ye göre alanlar daima, dile getirilmeyen yahut henüz kurumlaşmamış “giriş engelleri” buldursalar dahi bunların daha azı hukuki bir şekle bürünür. (Bourdieu-Wacquant, 2014: 84-85). Alandakiler sahip oldukları sermaye sayesinde, alanın olağan halini açıklayan kurallar bütününde avantaja sahip olurlar. Fiili ve gizil güçlerin yeri olan alan, bununla birlikte bu güçlerin şekil değiştirmeleri ve muhafaza edilmesi için bir tahakküm ilişkilerinin var olduğu bir alandır. Ayrıca alan, güç ilişkileri anlamında objektif bağıntılar ile bu mevkiyi ele geçirenlerin şahsi veya kolektif biçimde mevkiilerini savunmaya/ iyi hale getirmeye ve kendi çıkarlarına uygun olan astlık-üstlük düzenini kabul ettirmeye yönelik taktikleri yönelir. Bir diğer deyişle, eyleycilerin taktikleri, alandaki, yani esas sermayenin paylaşımındaki konumlarına ve alanı anlamlandırmalarına, yani alanın içinde buldukları yerden alana karşı geliştirdikleri perspektife göre şekillenir (Bourdieu- Wacquant, 2014: 86-87). Her alan bir tahakküm ilişkileri şebekesi olarak ortaya çıkar ve tüm alanların bir geçmişi bulunur. Fakat dikkat etmemiz gereken bir husus var ki, alanı tahakküm ilişkileri şebekesi ile bir tutarken alanı işlevselci teorisyenlerin kullandığı “aygıt” teriminden ayrı değerlendirmek durumundayız. Bourdieu için “aygıt” birtakım hedeflere ermek üzere programlanmış bir cehennem makinasıdır. Sosyal hayatta var olan her şeyi şeytani istencin ortaya çıkardığını savunur “aygıt” kavramı. Bu bakış açısıyla da eleştirel düşünce sistemine zarar vermektedir. Bourdieu'ye göre, okul, devlet, kilise, politika yahut sanat, aygıt olarak değil alan olarak ele alınmalıdır. Bir alanda bulunan özne ve kurumlar, oyun içerisine girdikleri anda elde etmek istedikleri sözünü ettiğimiz yararlarla sahip olmak için, mücadeleye koyulurlar. Fakat bu mücadele sırasında her birinin gücü diğerinden başka bir seviyede, bu sebeple de farklı kazanma olanağıyla var olurlar. Bu mücadele sırasında eyleycilerin uyması gereken birtakım kural ve düzenlemeler vardır. Bir alanda iktidarda bulunan kesim, o alanı kendi çıkarlarına yönelik işletme hakkına sahiptir, fakat bunu yaparken hiyerarşik düzlemde geride kalanların sesine ve hak taleplerine karşı duyarlı olmalıdır (Bourdieu-Wacquant, 2014: 87).

Bourdieu'nün alan kavramıyla yapacağımız analiz, mutlak surette sacayağının ayrılmaz parçalarını taşımalıdır. Öncelikle alanın durumu, iktidardakinin konumuna göre analiz edilmelidir. Bunun sonucunda analiz edilen alanın, iktidar alanının içinde

yer aldığı, burada bir mücadelenin sürdüğü çıkarılabilir. Sonraki aşama, alanda mücadele içinde olan eyleyicilerin ve kurumların buldukları konumların oluşturduğu bağın şeması çıkarılmalıdır. Sonuncu aşama ise failerin habitusu, muayyen bir sosyal ve ekonomik şartların özümsemesiyle elde ettikleri yatkınlıklar analiz edilmelidir (Bourdieu- Wacquant, 2014: 90). Bu üçlü sacayağını Tatlıcan ve Çeğin (2014:320) şöyle açıklamaktadır: Alan kavramıyla bir çözümleme yapmak istersek eğer, zorunlu ve birbirleri ile ilişkili olarak temel üç önemli adımı sırasıyla takip etmeliyiz. İlk yapılması gereken şey; alanın konumunu belirlemek için iktidar alanına bakmak olmalıdır. Sonrasında ise alanda rekabet halinde olan eyleyiciler ve kurumların buldukları konumların arasında oluşan ilişkinin nesnel yapısını ortaya çıkarmaktır. Sonuncu adım ise eyleyicilerin sosyal ve ekonomik sermayelerini içselleştirerek sahip oldukları “habitus”ları analiz edilmelidir. Alan ve habitus kavramlarındaki kargaşaya son vermek için şöyle bir çözümleme yapabiliriz; habitus failin eylemlerindeki bireysel gücüne bakarken, alan kavramı toplumsal gücüyle alakalıdır. Diğer bir deyişle habitus kavramı pratiğe içkindir bundan dolayı onu içerden şekillendirir; alan kavramı ise yapıya ancak dışardan şekillenmesine olanak verir. Bourdieu, birey-toplum çözümlemesini habitus ile alan arasındaki ilişkiye bakarak yapar. Habitus, faile uyum sağlayabileceği ve kendisine yönelik bazı çıkarlar elde edebileceği davranış ve devinim kazanma şansı sağlar. Alan kavramında ise failer sahip oldukları konum doğrultusunda belirli bir davranış kalıbına girer, iktidar konumunu ele geçirmek isteyenler koruma içgüdüsüne sahipken, iktidar konumunda bulunanlar yıkım taktiği üzerine düşünmeye yatkındır (Wacquant, 2014: 64-65). Bourdieu, üç tane ayrı alan stratejisi olduğunu iddia eder. Bunlar; muhafaza, izleme ve bozgun olarak sıralanır. Muhafaza stratejisini izleyenler çoğunlukla alan içinde geçmişi bulunan iktidardaki failerdir. İzleme stratejisini izleyenler ise alanda iktidar olma gayesi içindedir ayrıca onlar alana dahil olan yeni failer tarafından kabul edilir. Bozgun stratejisindekiler ise iktidara dair bir umut beslemeyen gruptur (Swartz 2013: 177).

Bourdieu, sosyolojideki pozitivist teoriye, Marx’ın materyalizmine, kültürel pratiklere yönelik idealist bakış açısına karşı geliştirdiği alan kavramı ile teorisini ortaya koyar. Öncelikle “alan” Bourdieu için pozitivist teoriye karşı geliştirilmiş onu düzeltmeye yarayan bir kavramdır. İlişkisel bir akıl yürütme için alan kavramına ihtiyacımız vardır. Modern toplumu yorumlarken sınıf perspektifini savunuyor gibi olsa da Bourdieu, sınıfsal kökenin ve sosyal çevrenin yadsınmaz bir etkisi olduğunu savunur.

Bourdieu alan çözümlemesi yaparken kültürel kodların ve sermayenin kültürel üretimde büyük bir önem arz ettiğini vurgular. Toplumdan izole olmuş, toplum ile ilişkisi yok gibi duran “fildişi kule” olarak yorumlayabileceğimiz, arada bir uzaklık ile uygulanan kültürel faaliyetler dahi Bourdieu için sosyal ve entelektüel ayrımlaşma düzeneğine gömülü haldedir. Özetle Bourdieu, yapısal işlevselci teoride bulunan kurum kavramı yerine kendisi alan kavramını getirir. Ancak alan kavramı, devinimsiz bir toplumsal uzam anlayışını kabul etmez. Çünkü toplumsal uzam, birçok mücadelenin yer aldığı bir sahnedir. Hukuk, din ve sanat gibi toplumda bulunan birimler bir kurum olarak değil alan olarak ele alınmalıdır. Farklı sermaye türleri farklı alanlar için önem arz edebilir. Her alanın öncelik verdiği sermaye türü farklıdır. Örneğin, sanat alanında ekonomik sermaye yerine kültürel sermaye daha değerli görülebilir. Her alanın işleyiş biçimi ve işlevi değişiklik gösterebilir. Bourdieu bunu bilim, okul ve edebiyat alanları üzerine şöyle açıklar:

“Bilimsel alan, kazanmak için akıl ile silahlanmak gerektiği bir oyundur” Bourdieu, 2016: 70). “Okul, başka sebeplerin yanı sıra, failerin kendi yeniden üretimlerini kontrol altında tutmalarından ötürü, hiçbir alanın olmadığı kadar kendi yeniden üretimine yönelmiş bir alandır” (Bourdieu, 2016: 84). “Edebiyat alanının bir güç alanı olmakla eş zamanlı olarak var olan güç ilişkilerini muhafaza etmeyi ve dönüştürmeyi hedefleyen bir mücadele alanı olduğunu söyleyebilirim” (Bourdieu, 2016: 214-215).

2.3. Habitus

Habitus kavramını ilk ve tek kullanan isim Bourdieu değildir. Habitusun, Latince’deki anlamı “vücudun her zamanki veya tipik durumu veya duruşu” şeklindedir. Bu terim geçmişte bazı düşünürlerce kullanılmıştır. Bu isimleri Mauss, Hegel, Husserl, klasik sosyologlardan Weber ve Durkheim olarak sıralayabiliriz. Habitusu, Marcel Mauss, insanların farklı toplumlarda bedenlerini nasıl farklı biçimlerde kullandıklarını açıklamak için kullanır (Yel, 2012: 564). Habitus Aristoteles’in *heksis* teriminin Saint Thomas d’Aquin tarafından çevrilmesiyle ilk halinden günümüze kadar geldiğini öne sürer Naulin ve Jourdain (2016:42). Eğitim aracılığıyla elde edilmiş ve kişide pratiklerin düzenlenmesini sağlayan, bireyin fiziksel hüner ve kabiliyetine tekabül eder Aristoteles’in *heksis* kavramı. Saint Thomas d’Aquin *heksis* kavramını *habitus* olarak

çevirmiştir ve bir noktadan sonra bu kavram anlık gelişen kimi adetlerin öğrenilmiş sosyalliğinin anlamını taşıyor hale gelmiştir. Bu kavram Saint Thomas d'Aquin'den bu yana başka düşünürlerce kullanılmış olsa bile kavrama günümüzdeki anlamını kazandıran Bourdieu olmuştur. Bugünkü anlamına gelmesi için Bourdieu, tarihte onu kullanan Aristoteles'ten, Emile Durkheim'den, Norbert Elias'tan, Max Weber'den ve Marcel Mauss'tan esinlenerek habitusa yeni bir yorum getirmiştir.

Habitus kavramını, Bourdieu'ye göre tarihte Husserl, Hegel, Weber, Elias ve Mauss gibi isimler farklı birçok yöntemde kullanmıştır. Ancak ne kadar farklı bir yöntem geliştirmiş olsalar bile, yine de Bourdieu'nün kendi teorisine benzer bir amaca yönelik kullanmışlardır. Tamamen aynı bir araştırma yönü olmasa bile hiç değilse bir araştırma yönü benzerlik taşır. Hegel, heksis ve ethos kavramlarını kullanırken, Kant'ın düalizminden ayrılmak ve ahlakın kurucu öğelerinden oluşan yatkınlıklarına işaret eder. Husserl ise habitus veya habitualite kavramları aracılığıyla özne felsefesini aşma gayreti içindedir. Mauss, habitus kavramından toplumsallaşmış beden üzerindeki işleyişi izah etmek için yararlanır (Bourdieu, 2016b: 46).

Ancak; Bourdieu bu kavramı diğer düşünürlerin yaklaşımından farklı değerlendirmiştir. Bourdieu'nün düzenin nasıl işlediğini, eyleme düzenliliği veren şeyi, alan içindeki bireylerin veya aktörlerin hareketlerini nasıl sergilediğini açıklamak için kullandığı habitus kavramı; onu yakından takip eden araştırmacıların bile ortak kanaat belirtmekte zorlandığı bir kavram olarak kabul edilmektedir (Tatlıcan- Çeğin, 2012: 314).

Bireylerin toplumsal oyunlara salt bilinçli bir seçimle katılmadığını belirten Bourdieu, bu katılımı sağlayan şeyin altında yatan sebeplerin olduğunu ve bunun tarihsel bir süreçte gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Calhoun, 2012: 102). Bireyin sergilediği eylemlerin var oluş gerekçesini ve toplumsal değerlerin bireyde karşılık buluşunu açıklamak için habitus kavramını kullanan Bourdieu, bu kavramı toplumsal dünyayı var eden şey olarak görmektedir. Bourdieu'ye göre; habitusu ile içinde bulunduğu toplumsal dünyayla ilişkiye giren birey, suyun ağırlığını hissetmeyen bir balık gibi, etrafındaki dünyayı çok doğal sanmaktadır (Bourdieu- Wacquant, 2014: 118). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Bourdieu, bireyin içinde bulunduğu alanda sergilediği her eylemin bilinçli olmadığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımına gerekçe olarak insanın

içinde bulunduğu toplumsal uzamdaki her şeyin farkında olmadığını iddia eden Bourdieu, bireyin elde edeceği bilginin sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bu ifadenin insanın düşünme olanağına sahip olmadığı anlamına gelmediğini belirten Bourdieu, sadece insan zihninin oluşmasında toplumsal faktörlerin etkili olduğu hususuna dikkat çekmektedir (Bordieu- Wacquant, 2014: 117).

Bourdieu; refleksif düşünce sistemi içinde kilit nokta olarak gördüğü habitus kavramını açıklamak için kültürel bilinç dışı, alışkanlık oluşturan güç, temel ve derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler, zihinsel alışkanlıklar, zihinsel ve bedensel algı, beğeni ve eylem şemaları, düzenli doğaçlamaların üretici ilkesi gibi ifadeler kullanmaktadır (Swartz, 2013: 145). Bu ifadelerin geneline biraz basitleştirerek bakacak olursak, Bourdieu; alandaki aktörlerin hareketlerini etkileyen şeylerin sadece bireysel mantık ya da akli değerlendirmeler olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte toplumsal inanışların, toplumsal zevk ve beğenilerin, bireyin tarihsel süreçte edindiği bilinç dışı zihinsel alışkanlıkların da bireyin habitusunun oluşmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Alandaki aktör eylemlerine ve aktörlerin alana girme gerekçelerine ilişkin çıkar nosyonundan bahseden Bourdieu; bu nosyonu açıklamak için Weber'in hukuk konusundaki açıklamasına dikkat çekmektedir. Bourdieu; bireylerin kurala uymadaki çıkarlarının, kurala uymamaktan daha büyük olduğu durumda, uymayı tercih edecekleri saptamasını yapan Weber'i örnek göstererek, oyunun oynanmaya değer bulunması için çıkarın önemine işaret etmektedir (Bordieu- Wacquant, 2014: 103). Bourdieu'ye göre; sadece çıkar gütmeyenlerin ya da oyunu karşılıksız bulanların, oyuna katılmayacağını düşünmek doğru değildir. Kayıtsızlık durumu da bireylerin oyunu oynamaması için yeterlidir. Bourdieu, çıkar nosyonunu yani oyunu oynanmaya değer bulma ya da alana girmek için sermayesini yeterli bulma durumunu, "ilisio" kavramıyla açıklamaktadır (Tatlıcan-Çeğin, 2012: 321).

Bourdieu refleksif düşünce sistemini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, oyunu oynanmaya değer kılan yaklaşımların sergilenmesinde yani "ilisio"nun oluşmasında habitus önemli yer tutmaktadır. İlisioyu sergilemek için karar verecek aktörde tek başına bireysel mantığın olmadığını iddia eden Bourdieu; bu çıkar durumunu yorumlayan bireyin, sadece bireysel alışkanlıklarını ve kendi zihinsel yetisini

kullanmadığını işaret etmek için habitus kavramını kullanmaktadır. Bourdieu'ye göre; çocuklukta gördüğümüz yetişkin rolü, bir mesleğe sahip olmamız gerektiği bilinci, düzgün oturmamız ve sorulduğunda cevap vermemiz gerektiği tembihleri, aile terbiyesinden öğrendiğimiz özgüven ya da utanma duygusu, toplumsal iletilerden edindiğimiz paraya ya da şöhrete hayranlığın bize aşılması olduğu duygu, habitusumuzun oluşmasında etkilidir (Calhoun, 2012: 103).

Bourdieu; ne nesnelcilerin iddiasındaki harekete anlamını veren şeyin dış faktörler veya kolektif güç kuralları olduğu yaklaşımını, ne de öznelcilerin iddiasındaki bireysel hareketin rasyonel olduğu veya toplumsal yapıların bireysel strateji ve edimlerin bir araya gelmesi ile oluştuğu yaklaşımını kabul etmektedir. Bourdieu'nün habitus kavramı ile vurguladığı şey, tam da bu kısır çelişki olarak gördüğü çekişmenin çözümü olan durumdur. Alandaki aktörlerin hareketini etkileyen kolektif güç kuralları ile aktörün kendi rasyonel eylemi kesişmekte ve bu döngü ile toplumsal uzamda yeniden üretimin oluşması sağlanmaktadır (Tatlıcan-Çeğin, 2012: 310-311).

Bütün bu açıklamalardan sonra, Bourdieu rekleksif düşünce sistemini dikkate alarak araştırma yapacak bir sosyal bilimcinin; alanı, sermayeyi ve aktörleri araştırırken sadece aktörlerin hareketine ve o hareketin rasyonel durumuna bakarak çıkarımda bulunmaması yerinde bir tutum olur. Aynı zamanda hareketi sergileyen aktörün sınıfsal kökeni, dinsel veya din dışı eğitimsel geçmişi, sosyal durumu gibi verilerine de dikkat ederek çıkarsamada bulunması gerekmektedir (Mouzelis, 2012: 191).

Bireyin bir hareketi sergilerken kendi sınıfsal durumu ve geçmişi etkili olmaktadır. Bu etki birçok örnekle açıklanabilir. Mesela, habitusu şekillendiren beğenilerden hareket edecek olursak, spor alanındaki kullanımlarında bile sınıfsal farklılıkların etkisini rahatlıkla görebiliriz. İşçi sınıfındaki bir bireyin spor alanındaki habitusu kas yapan spora yönelmekteyken, orta sınıfta birinin daha uzun yaşam sağlayan jimnastik sporuna yöneldiğini ya da ayrıcalıklı sınıfa mensup bir bireyin golf sporuna yöneldiğini görebiliriz (Tatlıcan-Çeğin, 2012: 324-325). Bireyi bu seçeneklere yönlendiren habitusun şekillenmesinde, sadece iktisadi sermaye değil kültürel sermaye ve sosyal sermayenin de etkisi bulunmaktadır. Bourdieu'nün sermaye yaklaşımındaki dört temel sermayeden herhangi birine diğerine nazaran fazla sahip olanın habitusu, bu sermayesinin etkisi ile şekillenmektedir.

Bourdieu'nün herhangi bir alana ilişkin çalışmasını ya da bakışını, refleksiviteye ve refleksivite içindeki kavramlarına dair fikir edinmeden açıklayabilmek mümkün görünmemektedir. Refleksif düşünce sistemi içindeki alan, sermaye ve habitus kavramları; birbirinden ayrılmadan değerlendirilmesi ve incelenmesi gereken kavramlar olarak bilinmektedir. Her bir kavram ayrı ayrı incelendiğinde, üzerinde derinlemesine araştırmalar yapılabilir. Ancak bu kavramlardan herhangi birisi irdelenmediğinde, refleksif düşüncenin bir bütün olarak anlaşılması zorlaşmaktadır. Bourdieu'nün şiddeti temel alan devlet yaklaşımına ve simgesel şiddete ilişkin bakışına geçmeden önce, irdelenmesi gereken bir başka kavramın da şiddet olduğu ifade edilebilir.

Sosyolojide bulunan hegemonik dikotomi zihniyetini aşmak için Bourdieu etkili bir kavram şeması ortaya koyar. Oluşturduğu kavram şeması ile Bourdieu, sosyolojide bulunan dikotomileri aşma gayesiyle birlikte iktisadi indirgemeciliğe de karşı çıkar. Bourdieu'nün kavram şemasında yer alan habitus kavramı adeta Bourdieu ile özdeşleşmiştir. Bu sebeple ilkin bu kavramı ele almak gerekir. Swartz, Bourdieu'yü kültür ve iktidar kontekstinde ele aldığı eserinde, Bourdieu'nün bu kontekstteki gayesini şöyle açıklar: “Eylemi öyle bir şekilde kavramsallaştırır ki, mikro ve makro düzeyler, iradeci ve belirlenimci boyutlar, birbirini dışlayan açıklama biçimlerinde yalıtılmak yerine tek bir kavramsal hamle içerisinde bütünleşir. Bu nedenle, eylemi kültüre, yapıya ve iktidara bağlayan, yapısal bir pratik teorisini geliştirir. Bu teori kilit nitelik taşıyan ve kültürel sermaye kavramıyla birlikte adeta Bourdieu'nün alametifarikası haline gelen habitus kavramına zemin oluşturur.” (2015: 26). Diğer bir deyişle, habitus kavramı sayesinde yapı-eylem dikotomisi aşılmaktadır. Habitus, yapının etkisine kabul eder ancak bununla birlikte eylemin gücüne de inanır. Ünal'ın ifade ettiği üzere;

“Habitus, bireylerin varoluşsal objektif koşulları olgusundan hareketle içselleştirdikleri ve bilincinde olmadıkları algı, düşünüş ve eylem ilkeleri olarak işlev gören kalıcı yatkinlikler sistemidir. Yatkinlikler, algılama, hissetme, yapma ve düşünme eğilimleridir, tutumlarıdır. Habitus aynı zamanda bireyin sosyal seyrini ve konumunun ürünüdür. Dolayısıyla sosyal aidiyet kazanımlarını yapılandırır ve sınıf, habitusu üretir. Farklı sosyal koşullarda bulunan özneler farklı yatkinlikler kazanırlar. Daha önce kazanılmış yatkinlikler daha sonra yeni yatkinlikler kazanmayı şartlandırır.”(Ünal, 2014: 174)

Bourdieu sosyolojide daima bulunan karşıtlıklara karşı bir mücadeleye girer. Bu mücadele esnasında da kavram şemasında yer alan habitus, sermaye ve alan kavramlarıyla oluşturduğu cephanelik ile çözümler getirir (Wacquant, 2014: 61-62). Bourdieu'nün kavramlarından oluşan bu cephanelik, nesnelcilik-öznelcilik, pozitivizm ile fenomenoloji gibi zıt görüşler arasında bir orta yol bulmamıza yardım eder. Yani habitusu algıladığımız, analiz ettiğimiz ve içinde bulunduğumuz dünya vasıtasıyla meydana gelen kalıcı ve bizden sonrakilere aktarılabilir bir yatkınlıklar sistemi olarak düşünebiliriz. Bu, alanda yer alan bireylerin ortak bir matriste kendine özgü bir şekline sahip olması yanı sıra onların benzer tecrübelerle sahip bireylerce paylaşılmasıdır.

Bourdieu ve Wacquant'e göre habitusun belirli bir işlevi vardır (2016:110-111). Onlara göre habitus, sosyolojide bulunan aşılması gereken zorlu bir karşıtlığı aşma imkanı verir:

“Pratik olarak pratiğin teorisi, ampirizme karşı, bilgi nesnelinin edilgin bir biçimde kaydedilmiş değil, inşa edilmiş olduğunu ortaya koyar; entelektüel idealizme karşıysa, bu insanın ilkesinin, aşkın bir özneye has evrensel kategoriler ve a priori biçimler sistemi değil, habitusun oluşturduğu tarihsel aşkınlık olduğunu, toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlevlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemi olduğunu hatırlatır. Habitus nosyonu, Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler'inde önerdiği programı izleyerek, ister naif ister akademik olsun her tür bilginin bir inşa faaliyeti gerektirdiği düşüncesini idealizme bırakmayan bir materyalist bilgi teorisini mümkün kılmayı hedefler: Ayrıca habitus, bu faaliyetin katıksız anlamda zihinsel bir faaliyetle hiç ilgisi olmadığına işaret eder. Düşüncenin, bilginin, bilginin sıradan nosyonlarının tam olarak görmemizi engellediği bir inşa, hatta pratik düşünümSELLİK etkinliğinin söz konusu olduğunu gösterir.”

Habitus, rasyonel eylem teorisini günümüze uygun hale getiren akılcı eyleyici olarak “homo economicus teorisi”nin temsil ettiği “entelektüalist eylem felsefesi”ne getirilmiş bir itirazdır. Habitus kavramı, eş tercihleri, ritüeller, günlük ekonomik davranışlar gibi pratikleri açıklamaktadır. Bununla beraber, araştırmacıyı bazı durumlara karşı uyanık tutar. Örneğin, eylemi eyleyicisiz olarak gören nesnelcilik ve eylemlerini bilerek gerçekleştirenlerin, kendi ereklerini akılcı bir hesapla belirleyen bir bilincin projesi olan öznelciliğe karşı araştırmacı temkinli olmalıdır (Bourdieu-Wacquant: 2016: 110).

Bir diğerk deyişle, habitusun temel işlevlerinden biri, ortak prensipleri skolastik fikir olan karşılıklı biçimde birbirini tamamlayan bu iki hataya son vermektir. Bunların ilki eyleme dış faktörlerin uyguladığı gücün mekanik bir etkisi olduğu iddiasını taşıyan mekanikçiliktir. İkinci olarak da rasyonel eylem teorisinde failin özgür bir şekilde, bilinçli davranışları olduğunu iddia eden erekçiliktir. Bourdieu'ye göre mekanikçi ve erekçi teorilere karşın toplumsal faillerin, geçmişteki tecrübelerle bedenlerine işlenmiş olan habitus sahipleri olduklarını anımsatmalıyız (Bourdieu, 2016a: 167).

Bourdieu ve Wacquant (2016:111), heksis ve ethos gibi kavramlara başvurur. Bunun nedeni kendilerinden önce gelen, eyleyiciyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınmak ve yapının eyleyici üzerindeki (onun sayesinde ortaya çıkan etkileri dahil etmekten vazgeçmeden) yapı felsefesinden kaçınmaktır. Fakat bu teorileri destekleyen düşünürler, mekanist düşünceye karşı geliştirilmiş bir kavramın mekanist bir tasarımı yaparak en başında daha kendi düşünceleriyle çeliştiler (Bourdieu- Wacquant: 2016: 110-111).

Habitus kavramı Bourdieu için, muntazam ve objektif biçimde düzenlenmiş pratikleri üreten bir temel olma işlevini yerine getiren, kendi içindeki sırada değişkenlik gösterebilir olan yakınlıklar bütünüdür. Diğerk bir anlatımla, pratiklerin oluşum ve yapılaşma prensibi ile çalışan, belirli bir sosyal ortamda meydana gelen daimi ve dönüştürülebilir bir yakınlıklar düzeneğidir. Başka bir ifadeyle habitus, yapılanmış, objektif şekilde birleştirilmiş pratiklerin oluşturucu bir işleve sahip, kalıcı, birbirine çevrilebilen yakınlıklar bütünüdür (Bourdieu, 2014:46; Bourdieu, 1985: 11-24; Swartz, 2015: 144; Yel, 2012: 563-564).

Bourdieu, habitus ile habitude kavramları arasında bir ayrıma gider. Habitude kavramı alışkanlık anlamına gelir, bu habitus kavramından başka bir şeydir (Bourdieu- Wacquant: 2016: 111). "Habitude" kavramındaki alışkanlık, öznellik ile ilişkiliyken habitus kavramı kolektiviteyle ilişkilidir. Bu anlamda habitus, kazanılmış olan, fakat daima bir eğilimler biçiminde bedende vücut bulur. Habitus, temelci düşünce biçimindeki önkabuller gibi değil, tam tersi, özel bir düşünce biçimine ait bireysel ve kolektif bir tarihle ilişkilidir. Habitus, kreatif biçimi iken, habitude ise kendi kendine yinelenen, yaratıcı olmak yerine olduğu gibi kopyalanan bir şeye tekabül eder. (Tatlıcan- Çeğin, 2014: 317-318). Habitus kavramını Wacquant üretici bir pratik gibi

görmektedir (2012: 62). Wacquant'a göre habitus, onu var eden kalıplaşmış sosyal güçlere göre yapılanmakta ve yapılaştırmaktadır. Böylece diyebiliriz ki habitus, bir faile hayatın içinde bulunan farklı alanlarında ve kesimlerinde bir tutarlılık bahşeder.

“Bu nedenle Bourdieu, onu farklı biçimlerde “yapının ürünü, pratiğin üreticisi ve yapının yeniden üreticisi”, “tüm seçimlerin seçilmemiş ilkesi” veya “düzenli doğaçlama” ve davranışın “şefsiz orkestrasyon”una izin veren “pratiği-birleştiren ve pratiği-üreten ilke” olarak tanımlar.” (Wacquant, 2012: 62)

Habitus eylemin yapısının sınırlarını belirlerken, toplumsallaşmayı sağlayan algıları ve düşleri de doğurur. Bourdieu'nün “yapılanmış yapılar” ve “yapılandırıcı yapılar” kavramları, habitusun temelinde yatan iki niteliğe tekabül eder (Swartz, 2015: 147-148). Habitus bu bakımdan failin ayırıcı niteliği olan eylemsel meyilleridir. Bireydeki meyilleri, sosyal düzende bulunan konumlara elverişli hale getirecek bir sürece ihtiyaç vardır. Diğer bir deyişle, fail zaman içerisinde statüsüne yakışır şekilde rollerini oynamayı kavrar ve uygulamaya koyar. Fakat habitus, bu saydıklarımızdan fazlasıdır, kurumlar ile bedenler arasında yer alan kesişim kümesidir. Demek oluyor ki o, bireyi biyolojik bir varlık olma formundan alarak sosyo-kültürel bir sistem içine sokan bir formdur (Calhoun, 2014: 104-105). Bourdieu habitusun sadece bireysel bir kapasite olmayıp, aynı zamanda kolektivitinin bir başarısı olduğunu vurgular (Calhoun, 2014: 105-106).

Bourdieu, birey ile toplum arasında kendi kendine oluşan bir ilişki yerine, habitus ile alan arasında kurulan bir ilişki olduğunu iddia eder. Burada onun yaptığı şey, eğilimlerin “bedenlerde cisimleşmiş tarih” ve konumlar düzeni şeklinde “şeyler içinde nesnelleşmiş tarih” ilişkisini geçirmektir. Habitus, pratiği ortaya çıkarmak üzere, eğilim ve konumun bir araya gelmesiyle, zihinsel ve sosyal yapılar arasındaki paralellik biçimini yahut ayrılık şeklini alır (Wacquant, 2014: 64-65). Marx'ın sınıf teorisinde, sınıfsal eşitsizlikler; üretim araçları/üretim ilişkileri gibi ekonomik altyapı bileşenleri üzerinden analiz edilir. Altyapıyı oluşturan bu bileşenlerin dışında kalan kültürel formlar, Marx'ın sınıf analizinde görünmezdir. Bourdieu, sınıf analizlerinde yeni bir okuma biçimi sayesinde sınıfların oluşum ve yeniden üretimi esnasında kültüre büyük bir anlam yükler (Bourdieu-Passeron 2014; Bourdieu, 2015a). Bourdieu, kültür ile sosyal sınıflar arasında kurulan bağda, kültürün sosyal sınıfın yalnızca bir sonucu yahut uzantısı gibi görmememiz gerektiği konusunda bizi uyarır. Bu düşüncesini

temellendirirken, sosyal sınıf kavramına kendisi yeni bir form verir. Alet çantasında yer alan sermaye, habitus ve alan gibi kavramlarının yanında sınıf kavramı da Bourdieu sosyolojisinde bulunan temel terimlerden biridir (Swartz, 2015: 202). Bourdieu sınıf kavramını şu şekilde açıklar; “Habitus, aslında maddi varoluş koşullarının dayattığı belirlemelerin tüm etkilerini üretici bir ilkenin kökensel olarak üretici birliğinde toplar. Habitus bedene işlemiş sınıftır (cinsiyet veya yaş gibi toplumsal olarak şekillendirilmiş iyelikleri içinde barındıran) ve kuşaklar arası veya kuşak içi tüm yer değiştirmelerde, zamanın belli bir anında nesneleştirilmiş sınıftan ürünü olduğu ve yeniden gündeme getirildiği koşullarda az ya da çok farklılaşan maddi varoluş koşullarını, gündeme geldiği farklı bir hali de devam ettirmesiyle ayrılır” (Bourdieu, 2015a: 634).

Bourdieu benzer sosyal yaşam koşullarını ve buna karşılık gelen yatkınlıklar sistemini elinde bulunduran tüm bireyleri “toplumsal sınıf” olarak tanımlar (Swartz, 2015: 215). Bu bakımdan toplumsal sınıf, aynı habitusu paylaşan bireyler topluluğudur diyebiliriz. Sınıf habitusu, eğitim alanında başarı elde etmeyi sağlayan ana etkenlerden biridir. Eğitim alanındaki bireylerin sahip olduğu kültürel bilgi, sosyal eşitsizliğin sürekliliğini sağlayan bir araç olarak bulunur (Swartz, 2015: 275).

Habitus günlük yaşamda da ayrıştırıcı pratiklere yol açar. Örneğin, çocukların bir günlük rutinlerine ve ilgilerine baktığımızda, işçi bir ailenin çocuğunun yediği şey, hatta yeme şekli, ilgilendiği spor veya sporlar, müzik ve sanata olan ilgisi, bu ilgisini pratiğe dökme şekli ile akademisyen ailenin çocuğunun bunlara karşılık gelen davranış ve tutumları sistem olarak birbirinden çok farklıdır. Bununla birlikte bunlar, sınıflandırıcı şemalardır. Her bir pratikte, farklı sınıflandırma ilkelerini ve zevklerini görebiliriz. Farklı habitusta yer alanlar güzel/çirkin, iyi/kötü, sıradışı/olağan vb. ayrımları belirleme gücüne sahiptir ama bu ayrımlar birbirinin aynısı değildir. Mesela, bir sanat eseri bir kişiye olağanüstü güzel diğerine göre ise anlamsız bir karalamadan ibaret gibi görünebilir (Bourdieu, 1995: 23). Habitus, düşünme biçimimizi, değer yargılarımızı, dünyaya bakış açımızı ve duygularımızı şekillendirmede önemli bir rol üstlenir. Bir bireyin habitusu aile içindeki sosyalleşme ile başlar ve sonrasında eğitim sistemi içinde ve arkadaş çevresi aracılığıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu durum sınıfların ve hatta ulusların kendilerine has bir habitusu olmasını, niçin farklı değer yargılarına ve zevklere sahip olduklarını açıklamaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki habitus üzerinde bireysel deneyimlerin de etkisi vardır. Bundan dolayı habitus kavramı

cinsiyet, aile yapısı, ulus, sınıf ile açıklanması güç bir yapıya sahiptir. Ayrıca, habitus şahsi değerler ile genel değerler arasında bir bağ kurar, kurulan bağ sonucunda kesişim kümesinde yer alan bulanık bir alan ortaya çıkar. Bu kesişim noktasındaki alan, kişinin davranışlarından sanat zevkine hatta ve hatta sahip olduğu müzik yeteneğini keşfetme zamanına kadar hayatının her alanını bir biçimde etkilemektedir (Yel, 2012: 565). Bourdieu, sosyal uzamın yol haritasını çizerek, hayat tarzlarını analiz eden hiyerarşinin, “sınıflar hiyerarşisinin” yanlış bilinen bir yeniden aktarımı olduğunu ortaya koyar. Merkezi her sosyal konuma, (burjuvazi, küçük burjuvazi, halk kitlesi) üç temel beğeni çeşidine tekabül eden bir sınıfsal habitus vardır. (Wacquant, 2014: 67).

Sanat alanında faaliyetlerini yürütenleri ayrı değerlendiren Bourdieu, bütün kültürel seçimleri, sınıfsal habitusun ifadesi olarak görür. Sosyal sınıfların farklı hayat şartları, onlara kendilerine has bir habitus vermektedir. Habitus, “pratik ve tasvirleri üreten ve düzenleyen bir ilke” olarak tanımlanır. Bu tanım habitusun sadece beğeni ve pratikleri temelinde bulunmadığı, bununla beraber pratikler arasında bir ilişki ortaya koyduğunu ve onların birbirleriyle ahenkli bir biçimde olmalarına imkan verdiği anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda bir sosyal sınıfın ortak bir kültürel yönelimlerinden meydana gelen “hayat tarzı”nın oluşması için cesaretlendirir (Jourdain-Naulin, 2016: 87-88). Bireyin, doğanın ve toplumun nesnel yasalarına bağımlı olması, erdemli bir duruş halini alması ya da diğer bir deyişle nesnel zorunluluğun beden üzerinde kendini göstermesi ile habitus strateji ortaya koyar (Bourdieu, 2016b: 43). Tanımı gereği, habitus, failerin karşılaştıkları herhangi bir durum karşısında, nasıl davranacağına dair karar vermeleri gerekmeksizin, buldukları kontekst içinde beklenen davranışı sergilemelerini sağlar. Habitus, failin sahip olduğu öznel yapılar ile sosyal hayatta var olan nesnel yapılar arasında ahenkli bir birlikteliği sağlamaktadır. Fail, habitus sayesinde toplumsal yaşamın dışsallığını daha önceden özümsemiştir. Bourdieu bahsettiği dışsallığı tarif ederken “tenis oyuncusu” örneğinden faydalanır. Tenisçi, oyun esnasında topun gideceği noktayı, üzerine çok fazla kafa yormadan bilmektedir, en azından tahmin etmektedir. Çünkü tenisçi bu oyun içinde sayısız pratiğe sahiptir, dolayısıyla yapacağı ataklar hakkında uzun uzadıya düşünme gereksinimi yoktur. Yani, habitustan alınan sağduyu, eylemleri gerçekleştirirken düşünme konusunda bizi rahatlatmaktadır (Jourdain- Naulin, 2016: 45). Buradan da anlaşılacağı üzere Bourdieu, habitusu “oyun sezgisi”, “vücutta tecessüm etmiş-doğa olmuş sosyal oyun” olarak tarif eder (Bourdieu, 2016b: 108).

2.4. Sermaye

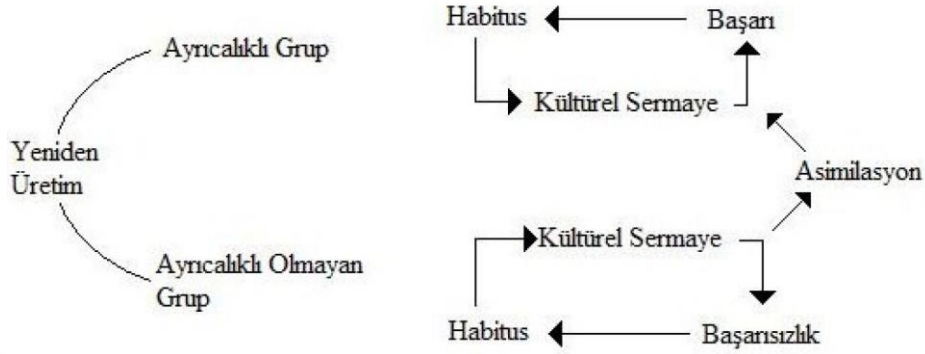
Bourdieu'nün açıklamalarının merkezinde sermaye kavramı yer alır. Bu kavram, Bourdieu'nün sosyolojisinde, toplumsal yaşamın nasıl işlediğini anlaşılır kılmak için yararlanmamız gereken önemli bir husustur. Bourdieu alan içinde bulunan tahakkümü ele geçirme gayesini taşıyan kişilerde farklı sermaye türleri olduğunu öne sürer. Dört başlıkta inceleyen Bourdieu bunları, ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel olarak sınıflandırır. Hazırladığımız bu çalışmada Bourdieu'nün eğitim üzerine getirdiği çözümler doğrudan doğruya kültürel sermaye üzerinde durulmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse ekonomik sermaye, ekonomik kaynaklara erişimi olanların sahip olduğu sermaye türüdür. Sosyal sermaye türü ise bir failin alanda kurduğu ilişkiler şebekesi sayesinde görünür olmaktadır. Bourdieu'nün sosyolojik çözümlerinde çok temel bir yere sahip olan kültürel sermaye ise bir alanda iktidarda bulunanların eğitim aracılığıyla ailelere dolayısıyla bireylere ulaştığı yapıdır. Kültürel sermaye bu anlamda “bilgi sermayesidir” (Bourdieu- Wacquant 2003: 108). Diğer bir kültürel sermaye tanımlamasına göre, kültürel sermaye, eğitimin kalitesinden, uyumlu tutum ve davranışlardan ya da ilgi uyandıran şeylere karşı geliştirilen tepkilerden oluşan formdur (Crossley 2001: 87). Bourdieu'de kültürel sermaye üç şekilde kendini gösterir (Nash, 1990: 432);

- “1- Akıl ve bedenin durumuna bağlı bir şekilde varolarak
- 2- Kültürel değer olarak nesneleşerek
- 3- Kazandığı kurumsal yapı içerisinde (örneğin eğitimsel nitelikler olarak)”

Bourdieu bu noktada okullara büyük bir değer atfeder. Bourdieu'ye göre eğitim sistemi, içinde genellikle üstünlerin başarılı olabileceği bir düzeneğe sahiptir. Hatta elit olmayan kesimde yer alanlar, eğitim sisteminde başarılı olmanın temel koşulu olarak görülür. Bunun sonucunda da sistemin yeniden üretimine yardım etmektedir (Bkz. Şekil 1).

Burada eklenmesi gereken önemli bir ayrıntı, güçlü bir sermayeyi elinde bulunduranların, diğerleriyle kıyaslandığında daima bazı ayrıcalıkları kazanma şansı olduğudur. Günlük hayatta kazanılabilecek bir konum ortaya çıktığında (mesela bu bir

staj yapma olanağı olabilir), bu konular hakkında ilk bilgi edinenler ve bu konulara ulaşmak için harekete geçenler sermaye birikimine göre zenginler olacaktır (Bourdieu 2006: 395).

Şekil 1. Yeniden üretim devresi (Harker 1984: 118)

Bu noktada simgesel sermaye kavramına geçilebilir. İktidar yeniden üretimi içeren döngüyü işler hale getirmek için, bir baskı unsuruna ihtiyaç duyar. İlerleyen bölümde daha ayrıntılı olarak değinilecek olan simgesel şiddet kavramı, bir toplumsal eyleyici üzerinde yürütülen şiddet şeklidir (Bourdieu- Wacquant 2003: 166). Simgesel şiddetin önemli olan bir özelliği de hakimiyet ve güç ilişkilerinin sevgi ilişkilerine, iktidarın karizmaya dönüşmesi yahut çekici hale gelmesi, yani gönüllü bir sömürü ilişkisine dönüşmesidir (Bourdieu 1995: 186). Kabul ettirme süresi boyunca iktidarın sahip olduğu baskı araçları bir simgesel sermaye formudur, bunlar da kültürel sermaye sayesinde işlerlik kazanır. Başka bir alanda, (mesela bilim alanında) simgesel sermayenin muhtevası başka bir derinliğe sahip olacak, fakat simgesel şiddeti gerçekleştirme anlamında aynı işlevi yürütecektir. Bunun nedeni alandaki daimi karşıtlıkları baskıyla kabul ettirmeye çalışarak simgesel şiddeti kışkırtmasıdır (Bourdieu- Wacquant 2003: 135).

Simgesel sermaye, onu bilmelerini, hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayan idrak etme ile analiz etme yeteneğine sahip eyleyiciler tarafından anlaşılır. Sahici bir büyümlü erk gibi simgesel manada tesirini gösteren, ahlaklı olma, cüretkar olma gibi değeri olan bir özelliktir. Emir verilir ve ona itaat edilir: Bu hemen hemen büyümlü bir edimdir (Bourdieu 1995: 175).

Şimdiye dek ifade etmeye çalıştıklarımızı özetleyecek olursak; Bourdieu'nün evrilen politika görüşü ve politikadan dolayı oluşan tahakküm ilişkilerini incelediğimizde, onun düşüncelerinde Weber'den esinlendiğini görmekteyiz. Weber'den esinlendiğini doğrudan olmasa da Bourdieu'nün kendisi de kabul etmiştir. Bourdieu çatışma alanlarını, sınıflar arasında açığa çıkan çatışmayı tarif etmek için kullanır. Bahsi geçen çatışma alanları, farklı konumlar arasında oluşan ilişki sonucu açığa çıkmaktadır. Konumlar arasında tahakküm ilişkisi de güce göre şekillenir. Her konumun sahip olduğu güç, sermayelerin yoğunluğuna göre değişmektedir. Bourdieu sosyolojisinde sermayeler ekonomik, sosyal, kültürel ve ilerleyen aşamada simgesel olarak yerini alır. Ekonomik sermaye için kısaca ekonomik kaynaklara dayalıdır diyebiliriz. Sosyal sermaye ise toplumda yer alan ilişkiler ağının tümünü kapsamaktadır. Kültürel sermaye talim ve terbiye aracılığıyla benimsenmiş bütün kabuller, davranış örüntülerini yansıtır. Sonuncu olarak ele aldığımız simgesel sermaye ise; bahsettiğimiz diğer sermayelerin içerisinde görülebilecek yapıdadır, failin kendisinde barındırdığı simgesel değerler bütünüdür. Diğer bir deyişle, diğer üç sermaye türlerinden birinin, algı sistemleriyle anlaşıldığı şekildedir. Bir toplumsal yapıda ekonomik çıkarlar daha önemli konumdaymış gibi görülürken, başka bir toplumsal yapıda kültürel çıkarlar daha önemli görülebilir. Bu farklılıklar simgesel sermayenin, şiddete dönüşümü anlamında da farklılıklara yol açar. Bu dinamikler vasıtasıyla oluşan sistemin yeniden üretimini sağlayan unsur ise habitustur.

Bourdieu'nün sermayeye getirdiği bakış açısına göre; her alanda farklı değerler taşıyan birikimler, bu örnektekilerle sınırlı değildir. Para ve mülkten oluşan ekonomik sermaye, eğitimi de dahil edebileceğimiz kültürel mallar ve hizmetlerden edinilen kültürel sermaye, toplumdaki tanınmışlık ve ilişki ağlarından elde edilen sosyal sermaye ve meşruiyet aracılığı ile tahakküm kurma gücü veren simgesel sermaye dört temel sermaye türünü oluşturmaktadır (Swartz, 2015: 110). Bu dört sermaye türünün değerinin ve iktidar olma yolunda sağladığı gücün, içinde bulunduğu alanın dinamiklerine göre farklılık gösterdiğini ifade eden Bourdieu, bu durumu Yunanca bilen birisinin, sahip olduğu özelliği kullanabileceği bir alanda olduğu sürece değerli ya da güçlü olacağı örneği ile açıklamaktadır (Bourdieu-Wacquant, 2003: 82). Bu açıklamalardan, Bourdieu'nün refleksif düşüncesinde sadece dört sermaye türü olduğu anlaşılmalıdır. Bu dört sermaye türü hemen hemen her alanda geçerli olan temel

sermaye türleri olarak kabul edilmektedir. Kullanımı, içinde bulunduğu alana göre değişen başka sermaye türlerinin de olduğu iddia edilebilir. Bourdieu, bilimsel çalışmaların gerçekleştirildiği alanlarda, yukarıda açıklanan sermaye türlerinin farklı kullanımlarına tanıklık ettiğimizi iddia etmektedir. Bilimsel alana ilişkin analizlerinde genellikle Fransız akademisi üzerinde duran Bourdieu, bu alanlarda özellikle iki farklı sermaye türünün sağlamış olduğu iktidarlar üzerinde durulması gerektiğini ifade etmektedir: Bir tarafta bilimsel kurumlarda, araştırma merkezlerinde veya bölümlerin yönetiminde işgal edilen etkin konumlarla bağlantılı kurumsal veya kurumsallaşmış iktidarı, diğer tarafta karşılıklı takdir ilişkileri çerçevesinde tanınan, ikrar edilen kişisel itibarın sağlamış olduğu iktidar (Bourdieu- Wacquant 2003: 83).

Sermaye kavramına ilişkin derinlemesine analizler ve değerlendirmeler yapan Bourdieu, alanlardaki iktidarların kaynaklarını ve bu iktidarlara bağlılığın sebebini belirlemenin peşindedir. Farklı emek türlerinin sarf edilmesiyle edinilen sermayelerin varlığını ve bu sermayelerin belirli koşullar altında, birbirlerine çevrilebildiğini vurgulayan Bourdieu, Marx'ta olduğu gibi sömürü teorisini ortaya koyma peşinde olmadığını ifade etmektedir (Swartz, 2015: 110). Bourdieu'nün bu ifadesi, farklı sermaye türleri ile sömürü ilişkisinin kurulmadığı anlamına gelmemektedir. Belki de, iktidar türlerinin peşinden giderken salt iktisadi iktidara aldanıp gidilmemesi gerektiği uyarısıyla yetinen Bourdieu; farklı sermaye türlerini kullanarak kurdukları iktidarlar ile tahakküm oluşturmak isteyen, sömürü ilişkisi kurmak isteyen bireylerin olup olmadığını anlama görevini, belirlediği alanda çalışma yapan araştırmacıya bırakmaktadır.

2.4.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye Marx'tan günümüze, sosyal sınıfları birbirinden ayırıcı faktör olarak görülmüştür. Marksist sınıf teorisinde sınıfı yaratan ana etken işbölümü iken sınıfları belirleyici etken üretim ilişkileridir. Sınıfları meydana getiren unsur ise üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Marx'ın görüşüne göre işbölümü ile ortaya çıkan üretim araçlarına özel mülkiyetle elinde tutmak ya da tutmamak/ tutamamak durumu, modern dönemdeki toplum üzerinde temel olarak iki sınıfı oluşturur: Burjuvazi ve Proleterya. Bu sınıflardan burjuvazi içinde yer alanlar ekonomik sermayeye sahip iken proleterya

sınıfı ekonomik sermayeye sahip değildir. Ancak günümüz toplumlarında ekonomik sermaye sosyal sınıf analizlerinde yetersiz kalmaktadır.

2.4.2. Kültürel Sermaye

Toplumsal düzlemde eyleyenlerin konumlarını tahsis eden ekonomik sermaye ile beraber en önemli iki dinamiğinden birini oluşturan kültürel sermaye, eyleyenin doğumundan itibaren edinmeye başladığı, okul ve aile kurumları başta olmak üzere, sosyal yaşamı sürecinde pekiştirdiği tüm donanımı ifade etmektedir. Bourdieu ekonomik unsurlarla açıklanamayan kültürel pratikler ile eğitsel performanslardaki farklılıkları, kültürel sermaye kavramı aracılığıyla çözümlenmeyi önerir. Kültürel sermaye, toplumsal yapıya ve sosyal sınıfa bağlı bir şekilde ve değişen ölçülerde, herhangi bir kasti aşılama olmadan bilinçsiz bir şekilde kazanılabilir. Kültürel sermaye ilk kazanıldığı koşulların bıraktığı az veya çok görünen izlerini daima taşımaktadır (mesela bir ülkedeki bölgenin yerel dili) (Bourdieu, 2010: 53).

Bourdieu kültürel sermayeyi ebeveynlerin çocuklarına aktardıkları bir şey olarak görmektedir. Bourdieu, farklı sınıflar arasında zevklerin, neyin güzel ya da değerli olduğu konusunda yargıların nasıl değiştiğini ve üstünlerin kendilerini popüler hale gelen zevklerden nasıl uzaklaştırdıklarını ayrıntılı olarak çözümlenmiştir. Bourdieu'nün en büyük ilgisi kültürel sermayenin nasıl eğitsel alanda faydalı olduğuyla ilgilidir. Eğitimli ya da varlıklı ailelerden gelen çocuklar eğitim sisteminin içinde kolayca başarılı olabilecekleri bilgi, davranış ve tavırlara doğuştan sahip olurlar. Rekabete dayalı sınavların “resmi eşitliği” insanları kendi kişisel değerleri dolayısıyla başarılı -ya da başarısız- olduklarına inanmaya teşvik eder (Ruth-Wallace, 2015: 165-166).

Genel itibariyle birbirinden farklı alanlarda, kültürel donanım, bilgi, meşru kılma, isimlendirme, görevlendirme veya otorite kaynaklarına ulaşmak anlamında verilen özelliklerin çalışılması için kurulan kültürel sermaye Bourdieu'ye göre üç halde var olur. Kültürel sermayenin bu üç hali, bedenselleşmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış hali şeklindedir (Bourdieu, 2010: 282).

Bedenselleşmiş kültürel sermaye için örnek vermek gerekirse, çocukluk döneminden başlayan, ailenin toplumsal konumu itibariyle öğrenilen dil alışkanlıkları,

kaligrafisi, vücudu değişik kontekstlerde kullanım şekli gibi tecrübelerle elde edilen ve eşitsizlik etkisini en yoğun olarak eğitim alanında üreten sermaye türüdür diyebiliriz. Yoğun ölçüde kültürel sermayeyi bedenselleştirmiş olan çocuklar, sınıfsal konumlarından dolayı ödüllendirilmesi görece basit olan çocuklardır. Öğretmenlerin “bozuk aksanlı”, “el yazısı kötü” gibi adlandırdıkları çocuklar diğerlerine göre daha düşük sermayeyi elinde bulunduran dezavantajlı çocuklardır (Bourdieu, 1996: 9). Kültürel sermayenin ikinci halini ise, kitaplarda, sanat eserlerinde, yani üretmek için birtakım özel kültürel yeteneklerin ihtiyaç duyulduğu nesnelere görebiliriz. (Bourdieu, 2010: 283). Kültürel sermayenin son hali, eğitime ilişkin onama ve kutsama düzeninin ve devlet/bürokrasi alanının failerin eşit olmayan sosyal konumlara dağıtılması üzerindeki kurumsal etkisinin, kültürel sermayenin teorik formunun çözümlenmesine karşılık gelir (Göker, 2014: 283).

2.4.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye dediğimiz, bir ferдин veya grubun, daimi olan ilişkiler şebekesine, oldukça kurumlaşmış karşılıklı niteliği ve nitelendirmeleri elinde tutmasıyla açığa çıkan ana kaynaklar ile potansiyel kaynaklardan ibarettir. Sosyal sermayenin oluşumunda aile tarafından oluşturulan ilişkilere ek olarak alınan eğitimin, ekonomik ve sosyal getirileri de sosyal sermayeyi destekler niteliktedir. Bourdieu aile kurumunun sosyal sermayeyi biçimlendiren ve nesiller arası sosyal sermayenin aktarımında çok etkili olduğunun altını çizer. Bourdieu, aile fertlerinin çocuklarının eğitim yaşamları boyunca kültürün ve kökenlerinin ya da ekonomik sermayenin eğitim yaşamı üzerindeki etkilerini (Jan-Claude Passeron’la birlikte) incelediği *Varisler: Öğrenciler ve Kültür* çalışmasında, eğitimin toplumsal hareketliliği sağlayan, her öğrenciye eşit imkanlar veren bir işlevi olduğunu öne süren yaygın düşüncenin aksine, öğrencilerin ailelerinin kültürel ve mesleki temellerine göre aslında hiç de eşit olmayan şartlarda, en prestijli okulların en saygın bölümlerinde yer bulduklarını tartışmaktadır. Bourdieu, eğitim alanındaki eşitsizliklerin liseye giriş sınavlarından başlayıp üniversite sınavlarına girişte nasıl işlediğine dair yaptığı istatistiksel analizde, öğrencilerin eğitime bakışını, kız-erkek okuma şanssızlıklarını *Varisler: Öğrenciler ve Kültür* çalışmasında istatistiklerle göstermiştir (Türk, 2015: 137).

Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, kurumsallaşmış ancak sosyal ilişkiler aracılığıyla kurulmuş, gerçekte var olan ya da potansiyel olarak var olan veya varlık kazanabilecek olan kaynakların tümüdür. Sosyal sermaye kavramının ardındaki aksiyom gayet basit ve açıktır: Beklenen getirileriyle birlikte sosyal ilişkilere yapılan yatırım (Bourdieu, 1986: 9). Bourdieu, sosyal sermayenin hacmini, network büyüklüğünün ve network'teki bireyler tarafından sahip olunan (ekonomik, kültürel ve sembolik) sermaye hacminin bir işlevi olarak tanımlar (Bourdieu, 2010: 176) Sosyal sermaye, az veya çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinde açığa çıkan uzun süreli bir ilişkiler ağını elinde tuttuğu kaynaklar bütünüdür. Bir diğer deyişle, bir topluluğa üye olmakla ilgili ve bu topluluğun kendi üyelerine kolektivitinin sermayesinin faydasını, sözcüğün bir başka manasıyla kredi hakkı veren, yani 'referans' sağlayan edimsel veya potansiyel kaynakların tümüdür. Aynı zamanda toplumsal olarak kurumsallaştırılabilir ve ortak bir adın (bir ailenin, sınıfın veya bir kabilenin veya bir okulun, bir partinin vb. adının) kullanımıyla eşzamanlı olarak bu ilişkilere girenleri şekillendirmek ve bilgilendirmek için tasarlanmış bütün bir dizi kurumsallaştırıcı edimle teminat altına alınabilir; bu durumda, mübadeleler içinde az ya da çok fiili olarak tesis edilir ve bu şekilde sürdürülür ve pekiştirilirler. Ayrılmaz şekilde maddi ve sembolik mübadelelere dayandığından, kurulması ve sürdürülmesi yakınlığın yeniden ikrarını varsaydığından, bu ilişkiler kısmen fiziksel (coğrafi) uzamdaki, hatta ekonomik ve sosyal uzamdaki nesnel yakınlık ilişkilerine indirgenemez (Bourdieu, 2010: 187). Belirli bir eyleyicinin sahip olduğu sosyal sermayenin hacmi böylece, etkili bir şekilde seferber edebileceği bağlantı ağının boyutu ve bağlantı içinde olduğu kişilerin her birinin kendi başlarına sahip oldukları (ekonomik, kültürel veya sembolik) sermayenin hacmine bağlıdır (Bourdieu, 2010: 61). Hem ailedeki hem de topluluktaki sosyal sermaye, yeni yetişen kuşağın beşeri sermayesinin yaratımında rol oynar (Bourdieu, 2010: 62).

2.4.4. Simgesel Sermaye

Bourdieu'nün sosyolojisinde simgesel sermaye özel bir yere sahiptir. Bourdieu, diğer alan türleri dışında kalan ve simgesel olarak işleyen sermaye türlerini nitelemek için sembolik sermaye kavramını kullanmıştır. Simgesel sermaye (daha önce açıkladığımız üç farklı sermaye türlerinde) herhangi bir sermayenin, algı kategorileri vasıtasıyla ele alınması noktasında şekil aldığı biçimdir. Sözümlendiğimiz kategorilerle ilgili sermaye türünün özgül mantığını kabul eder. Başka bir deyişle bu sermayeye sahip

olmanın ve sermaye birikiminin keyfilğini hatalı bir şekilde tanır (Bourdieu- Wacquant, 2014: 108). Bu sermaye türü herkes tarafından bilinip, tanınması durumunda, eyleyiciler sahip oldukları o sermayeyi algı kategorileri ile hiyerarşik düzenlemelere, ayrımlara, rütbelere, derecelere yani simgesel sermayelere çevirirler (Bourdieu, 1991: 238). Bourdieu sosyolojisinde simgesel sermaye kavramı, çok farklı formlarda mücadelelere ev sahipliği yapan alanlarda (bilim, sanat, politika, eğitim vb.) iktidar ilişkilerinin simgesel formlar aracılığıyla herkesçe onaylanacak bir niteliğe kavuşmasının ve olgunlaştırılmasının benzer düzeneğini görünür kılmak adına yardımcı olur (Göker, 2015: 284). Habitus, sermaye ve alan kavramları birbirleriyle içsel bir ilişki içindedir, zira onların her biri tüm analitik gücünü sadece diğerleriyle birlikte kazanır. Birlikte ele alınan bu kavramlar- toplumsal ve zihinsel yapılar birbirleriyle uyuma içindeyken ve birbirlerini pekiştirdiklerinde- ‘yeni üretim’ örneklerini ve -habitus ve alan arasında uyumsuzluklar yaşandığında- Bourdieu’nün temel çalışmalarından ikisinde (Ayrım ve Homo Academicus) gösterildiği gibi, yenilik, kriz ve yapısal değişime yol açan ‘dönüşüm’ü açıklamamızı sağlarlar (Wacquant, 2012: 65). Şimdiye dek anlatmaya çalıştığımız sermaye türlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Ekonomik sermaye için kısaca ekonomik kaynaklara dayalıdır diyebiliriz. Sosyal sermaye ise toplumda yer alan ilişkiler ağının tümünü kapsamaktadır. Kültürel sermaye talim ve terbiye aracılığıyla benimsenmiş olan bütün kabulleri ve davranış örüntülerini yansıtır. Sonuncu olarak ele aldığımız simgesel sermaye ise; bahsettiğimiz diğer sermayelerin içerisinde görülebilecek yapıdadır, failin kendisinde barındırdığı simgesel değerler bütünüdür (Özsöz, 2009:).

2.5. Bourdieu ve Beden

Bourdieu ilgisini, modern toplumlarda bulunan değerlerin aktarımını sağlayan şey olarak “beden”e yöneltir. Diğer bir anlatımla, beden mefhumu farklı toplumsal etkileşimlerde açığa çıkan güçlerle ve sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesiyle alakalı bir kavramdır. Bundan dolayı Bourdieu, bedeni bir fiziksel sermaye şekli olarak yorumlar. Üç ana etkenden dolayı beden kavramı sosyal sınıfların izini taşımaktadır:

- a) Bireyin toplumsal statüsü,
- b) habitusun şekillenmesi
- c) beğenin gelişmesi.

İlk olarak toplumsal statüler, bireylerin günlük hayatını anlamlandıran, bedenlerinin gelişimine destek olan maddi koşullar ekseninde ortaya çıkar. Bu statüler eyleycilere ait sermaye türlerine (ekonomik, sosyal ve kültürel) ve niceliğine göre şekillenir. Bir diğer önemli etken olan habitus bedenini değişimine/ dönüşümüne destek olur. Diğer bir anlatımla habitus kendini bedende gösterir ve bedenleşmenin her aşamasını etkiler. Son olarak beğeniler ve zevkler vasıtasıyla beden cisimleşmektedir. Birey, kalıtımsal potansiyeli anlamında güçlü veya güçsüz olsa da habitusu doğuştan getirmemektedir. Yani habitus bireyin sosyal yaşamındaki alışkanlıklar ve tekrar edilen ritüellerle kazanılır. Bu anlamda habitus hem zihinsel hem de bedensel bir olgudur (Calhoun, 2007: 9). Geçmişle ilişkili olan habitus aslında tarihsel bir üründür. Habitus, geçmişin, şimdinin ve geleceğin kesişiminde ortaya çıkar bundan dolayıdır ki, zaman kipleri birbirine geçmiştir. Pratik yaşamda yeniden harekete geçmesi beklenen “tortulaşmış durum” olarak okumamız gereken habitus, bedenini en derin yapısına sirayet etmiştir (Bourdieu- Wacquant, 2010: 29). Bourdieu’nün habitus üzerinde vurguladığı nokta, geçmişten bu yana üretilmiş formlar ışığında eyleycileri ve onların pratiklerini üretmesidir. Habitus, tarih boyunca kazanılan tecrübelerin günlük hayatta kullanılabilirliğini, sürekliliğini sağlamaktadır. Fikir dünyası ve eylem şemaları vasıtasıyla failerin algılama mekanizmalarını oluştururlar. Habitus, geçmişten günümüze, bütün yasalar ve kural olarak düzenlenmiş tüm normlardan daha güvenilir bir biçimde “pratiklerin doğruluğunu/uygunluğunu” ve düzenliliğini teminat altına almayı hedefler (Bourdieu, 1990: 54).

Habitusu ait pratik modelleri, insanlığa gömülüdür ve tarih içinde çok farklı biçimler almıştır, dünya ile ilgili bireysel etkileşimlerin her görünüşünde kendisini açığa çıkarır. Habitus yalnızca düşünce tarzında, konuşmada veya giyim kuşamda kendisini görünür kılmaz, bununla beraber bir anlamda bedende ve bu bedenini davranışlarında da açığa çıkar.

Bourdieu’cü düşünce sistemi, bedeni eril tahakküm pratiklerinin maddileşmiş yüzeyi olarak görür. Bedenini içi sosyal alanın uğultularıyla doludur. Bu perspektiften bakıldığında, gözden düşürülmüş ve zayıflatılmış dişil beden, tahakkümcü düşünce ve pratiklerin yansımasıdır. Bedenini eril/dişil olarak ayrımı, tahakküm ilişkilerinin yürütüldüğü bir olanaklar, uygun ya da uygunsuz kılmalar, rıza göstermeler yahut reddetmeler, yanlışlamalar yahut doğrulamalar, küçük görmeler veyahut yüceltmelerden

oluşan asimetrik bir düzene sahiptir. Bourdieu'nün eril beden üzerine düşünceleri, eril imtiyazın en büyük çıkmazı, erkeğin kendi iç dünyasında sezdiği/sezeceği kadınsı korkulardan doğduğu yönündedir. Erkeğin, kadınsı korkusunu bastıramadığı anlarda oluşturduğu erkeksi endişe, erkeğin, erkek olmak üzerine kafa yorduğu meşum anların sebep olduğu ağır travmalar yaratır. Daimi güçlü ve dirayetli olmak, bu duruşu her türlü tehlike anında korumak, güçlülere rağmen direnmek, korktuğunu asla belli etmemek ve dile getirmemek, her an soğukkanlı olma, hem ruh için hem de beden için oldukça yıpratıcı bir süreçtir. Eril tahakkümün bir ürünü olan eril imtiyaz, kendisine yönelik komplolar ile daha da güçlü hale gelmiştir ve böyle bir imtiyazın kadınsal varoluşa hak gördüğü/göreceği konumun düzeyi hakkında çıkarımda bulunmak zor değildir. Bu durumda yapılması gereken, sadece eril tahakküme karşı derin hasara uğramış olan kadınsal varoluşun daha özgürlükçü bir söylem geliştirerek prangalardan kurtulmasına yardım etmek yetersiz olacaktır. Bununla beraber ve ondan da önemli olarak eril imtiyaz komplosuyla kışkırtılmış olan erkeksi endişeyi yenebilecek yeni bir bakış açısı oluşturulmasıyla bu problem açıklığa kavuşabilecektir. Bu anlamda Bourdieücü düşünce sistemi, bu problemi gerektiğince çözmeye yetecek kavramsal-teorik araçları bünyesinde barındırır mı? Daha açık bir şekilde ifade edersek, habitus ve simgesel şiddet gibi içkin özelliğe sahip Bourdieu'nün kavramları, cinsiyetler ve genel olarak da bireyler arası ilişkilerde meydana gelen tahakküm-itaat bağı gerilimini anlamaya yeterli araçlar olmanın ötesinde, analistlere fazladan ne gibi olanaklar tanımaktadır? Bir de şöyle soralım: Bahsi geçen kavramsal donanım, merkezde yer alan problemi anlatmak ve onu anlaşılır kılmanın ötesinde bedenin verili sosyo-politik muhtevasını yerinden etmeye yeterli olabilecek midir? Problem, hakikaten bu şekilde çözüme kavuşacak mıdır? Bourdieu'nün beden kavramı üzerindeki görüşleri, simgesel ve kültürel sermaye şekilleriyle birlikte, sosyal sınıfı da aşan birtakım sınıflandırmalar önemlidir. Bu sınıflandırmalar, hakimiyetin her türlü tarihi belirlemeden özgür ve tarafsız bir şekli olan habitus, güç ve itaat ilişkilerinin özümsemiş ve bireyler nezdinde hissedilmeyen işleyiş formu olarak simgesel şiddet, ifade etme şekli ve söylemsel pratiklerle açığa çıkan politik tavır alışlar vb. öğelerle ilişkilendiren eğilimlerdir ve Bourdieu için kıymetlidir.

Sosyal konular ile kültürel pratikler arasında yer alan dolaysız ilişkiler, Bourdieu'ye göre kültür kavramını en başından daha politik bir kavram olarak düşünmemizi gerektirir. Bilhassa kültürel alanın kendisi, hem sınıfsal hem politik

içeriğini “bedensel katılım” ve “uzaklık” kavramlarında bulan, sosyal sınıfları birbirinden “ayırıcı” bir kavramlar ve uygulamalar bütünü olarak ele alındığında, bu daha da kaçınılmazdır. Bahsi geçen “ayırıcı” kategoriler, esasında yerleşik/baskın değerlere karşılık olarak sergilenecek farklı tutum ve takınılacak tavırları hesaba katmayı gerekli kılar. Wacquant’a göre, Bourdieu’nün beden kavramıyla anlatmak istediği şey “toplumsal dünyayı doğal olmaktan çıkarmak, yani iktidarın kullanılmasını örten ve tahakkümü sürdüren mitleri yıkmaktır” (Bourdieu-Wacquant, 2010: 43). Sosyoloğun birincil vazifesi budur. İtaati “toplumsal tahakküm ilişkilerinin bedenselleşmesi” şeklinde ele alan Bourdieu (Bourdieu-Wacquant, 2010: 53), kültürel tüketimin maddi dayanağını da “toplumsal olanın bedenlerde (ya da biyolojik bireylerde) yansımalarıyla ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabılır algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri”nde görür (Bourdieu-Wacquant, 2010: 17). Bahsettiğimiz son bakış açısı, Bourdieu’nün kısaca “habitus” olarak kullandığı kavramını işaret etmektedir. Habitus, hakim sınıfların kendi kültürel kodlarını tahakküm altındakilerin –günlük hayatlarında çok da ayırdında olmaksızın- zevk hükümlerine, daha sonra ise tutumlarına nakşolmasının saf bir şekli olarak görülebilir. Bourdieu, habitusu bedeni biçimlendiren bir form olarak görür. Bu anlamda habitus, bedenin farklı sosyal güçler ve eşitsizliklerle bağını açığa çıkaran fiziksel ve simgesel sermayelerden oluşur (Tekin, 2015: 90). Bu noktada diyebiliriz ki habitus, sosyal gerçekliğin beden üzerinde cisimleşmesidir. Birtakım alışkanlıklar ve yatkınlıklar sisteminin bedenselleşmesi anlamına gelen habitus, “toplumsal bir öznellik” biçimidir de (Tekin, 2015: 89).

BÖLÜM-3

SOSYOLOJİ TEORİLERİNDE EĞİTİM VE BOURDIEU’NÜN EĞİTİM SOSYOLOJİSİ

3.1. Eğitim Sosyolojisinde İşlevselci Teori

İşlevselciliğin ortaya çıkışı, I. Dünya Savaşı, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın genelinde toplumsal kaosun olduğu döneme denk gelir. Dünyanın genelinde bulunan buhran, toplumların yapılarında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu durumun neticesinde de yeni sosyolojik teoriler inşa edilmiştir

İşlevselci teori, 1930’lu yıllar ile 1960’lı yıllar arasında Amerika ve Avrupa’da egemen olan, kaotik duruma reçeteler sunan veya çözüm önerileri getiren bir teoridir. Teorinin önde gelen temsilcileri Talcott Parsons, Robert K. Merton, William Ogburn, Edward Tiryakian’dır ve bu teori “işlev”, “sistem”, “rol”, “değer”, “norm”, “düzen”, “denge”, “konsensüs”, “bütünleşme” gibi nosyonları incelemektedir (Kızılcıkelik, 2002: 107).

İşlevselci teorisyenler toplumun ne şekilde var olduğunu ve devamlılığını nasıl sağladığını açıklama gayreti içindirler. Bu yaklaşıma göre toplum, ayrı ayrı çalışan ancak bir bütün olarak faaliyet gösterecek şekilde birbirine bağımlı parçalardan meydana gelmiştir. Sadece bütüne katkıda bulunan işlevleriyle var olabilen bu parçalar, iki kişinin oluşturduğu küçük bir gruptan, tüm bir ülke halkının oluşturduğu en büyük toplum boyutuna kadar çeşitli ölçeklerde ve biçimlerde var olabilmektedir. Durkheim’in izinden giden işlevselciler, toplumu insan vücudu gibi düşünerek organik analogiye başvururlar. Tıpkı insan vücudunda yer alan her bir organın belli başlı işlevi yerine getirmesi, ve her bir organın diğerleriyle karşılıklı olarak bağımlı çalışmaları gibi toplumdaki kurumlar da kendi aralarında kurdukları ilişki içinde uyumlu işler. Mesela eğitim kurumuyla siyaset, bilim ve ekonomi kurumlarıyla ilişkileri gibi.

İşlevselci teorisyenlere göre toplum, yalnızca bireylerin toplamıyla sınırlı değildir, o aynı zamanda bireylerin karşılıklı kurdukları ilişkilerin fonksiyonel bağıntı ve dayanışma ile örgütlenmiş bir formdur. Her toplumun barındırdığı değer yargısı ve norm düzeneğinde birbirleriyle fonksiyonel bağıntı içinde bütünleşmiş parçalardan

meydana gelir. Dolayısıyla, her parçanın bir işlevi, bir ihtiyacı karşılama ve diğer parçalarla bütünleşme niteliği vardır.

İşlevselci teoride 19. yüzyılda gelişen fen bilimlerinin etkisiyle organizmacı yaklaşımın etkisi görülmektedir. Dönemin düşünürleri ve eğitimcileri, düşüncelerini ve özellikle de toplum ve kurumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı ele alan katkılarıyla eğitim sosyolojisi birikiminin oluşmasını sağlamışlardır. İşlevselciler insan vücudu ile sosyal bünye arasında organik bir analogi kurularak toplumu açıklamaktadırlar. İnsan vücudunun bütünselliği içinde yaşamı sağlayan bir işleve sahip olan beyin ya da kalp gibi toplumsal yapıyı meydana getiren kurumların ve diğer sosyal unsurların da, sosyal bünyeyi var eden ve yaşatan işlevleri olduğu varsayılır. Buna göre insanın hayatta kalabilmesi için bir beyin veya kalp ne kadar zorunlu ve önemliyse, toplumun yaşayabilmesi için bir eğitim kurumu ve sistemi de o denli zorunlu ve önemlidir.

İşlevselci teorisyenler eğitimi bir sosyalleşme süreci olarak görmektedir. Sosyalleşme, işlevselcilere göre sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için elzemdir, sosyal alandaki ortak değerleri gelecekteki kuşaklara ileten ve sosyal uyumu güçlendiren bir dayanaktır. Bu anlamda, sosyalleşme toplumun sürekliliğini sağlayan bir olgudur işlevselciler için. Çocuklara toplumsal yapının sahip olduğu değerleri, ritüelleri aşılayan en önemli mekan okul ve ailedir. Çocukların sosyalleştikleri bu mekanlar toplumsal normların sürekliliğini sağlar. Bunun olmadığı bir toplum kaosa sürüklenir ve parçalanmaya yüz tutar (Esgin, 2014: 79-80).

İşlevselci teorisyenlere göre modernleşmiş toplumda eğitimin geçmişteki dönemlere nazaran daha öne çıkması eğitimde bulunan temel iki fonksiyona dayanmaktadır. Öncelikle eğitim nosyonu, tıpkı bir elek gibi kabiliyetli bireyleri ayırmakta, bunun sonucunda en kamil ve aynı zamanda kararlı olanları yetkin kurumlara gelmesine yol açar. Bu bakış açısına göre okul, bireyin sosyal konumunun aile kökeninden çok kendi çabası ile yeteneğinin sağladığı bir fırsat eşitliği toplumunun oluşumunu hazırlar. Eğitimin ikinci fonksiyonuna göre okullar, iktisadi gelişim göstermek amacıyla bilgiye tabi olan toplum düzeninde yetişkin rollerinin ortaya koyulması gerekli olan her türlü bilgi ve beceriyi kazandırır.

3.2 Eğitim Sosyolojisinde Çatışmacı Teori

Çatışmacı teorisyenler toplumu, maddi ihtiyaçlar ve kaynaklar için mücadelenin hüküm sürdüğü karşıt tarafların oluşturduğu düzen olarak görmektedir. Çatışmacı teori, ondan önce ortaya çıkan işlevselci teoriye bir alternatif olarak oluşmuştur. Çatışmacı teorisyenlere göre toplum homojen bir yapıya sahip değildir. Homojen olmayan toplumda birbirinden farklı gruplar yer alır. Her grubun kendi çıkarı diğerlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Sosyal yapıda bulunan farklı gruplar daimi olarak çatışma potansiyeli taşımaktadır. Ancak bu görüşe göre toplumun asıl niteliği düzen ya da uyum değildir, aslolan çatışmadır (Kızılçelik, 1994: 263). Çatışma teorisini geliştiren fikir babaları Karl Marx ile George Simmel'dir. Çağdaş çatışmacı teorisyenler ise Lewis A. Coser, Ralph Dahrendorf, James Coleman gibi isimlerdir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi çatışma teorisi işlevselci teoriye hem bir alternatif hem de bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Bu teorinin temel düşüncesi, her bireyin farklı çıkar ve isteklere sahip olduğu yönündedir. Bu noktada diyebiliriz ki, her insanın çıkarları diğer insanların çıkarlarıyla çelişir. Bunun sonucunda bireyler arasında süregelen bir çatışma ortamı ve çelişki vardır. Bunun bir üst seviyesi olarak sınıf çatışmaları da mevcut bazı şartlar sonucunda ve kaynakların kıtlığından dolayı açığa çıkar. Fakat çatışma, toplumsal yapıya dinamizm sağlar. Çatışma sayesinde toplumsal uyum ivme kazanır, gelişim gösterir. Çatışma aynı zamanda kreatif olmayı, yeniliği ve yeni normların ortaya çıkmasını sağlar. Çatışmanın olduğu toplumda, iç dayanışma artar. Çatışan unsurlar sosyal değişimi sağlar. Toplumda yaşanan zorlamalar çatışmayı beraberinde getirir, çatışma da değişimi sağlamaktadır. Bu döngü içinde toplumda zorlamanın olduğu bir denge durumu açığa çıkar (Kızılçelik, 2002: 113).

Eğitim olgusu iktidarla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılır çatışma teorisinde. Toplumdaki hiyerarşik düzeni yeniden üreten ve mevcut eşitsizlikleri daimi kılan eğitim olgusudur. Tam da bu noktada eğitim, çatışma teorisi için ideolojik bir araç haline gelir. Bu düşüncenin kökeni Louis Althusser'e dayanır. Althusser'in düşünce yapısında modern devlet, kapitalizmin vücut bulduğu mekanizmadır. Ona göre modern devlet var olmak ve devamlılığını sağlamak için iki metoda ihtiyacı vardır: baskı ve ikna/rıza. Baskı kurarak meşruiyetini sağlayan devlet, yasama, yürütme, yargı, polis vb. şeylerden yararlanma hakkına sahip olur. Devlet mevcut iktidarını devam ettirebilmek adına bazı

durumlarda iktidarıyla ilgili rıza üretme yoluna müracaat eder. Bu seçenekte de din, politika, bilim ve eğitim gibi devletin ideolojik organları işlemeye başlar. Althusser’ın görüşüne göre eğitim, devlet iktidarını baskı yoluyla değil rıza üretilmesiyle gerçekleştirir. Yani eğitim toplumda ortaya çıkan çelişkiler ve çatışmalarla ilgili rıza üretmektedir (Althusser, 2010: 169).

Çatışma teorisine göre okul bir baskı kurma aracıdır. Bu görüş, okul sisteminin tüm öğrencilerin uyumlu ve aktif işgücünü sağlayacak şekilde baskı altına aldığını savunur. Ancak farklı okullar, bu nosyonu farklı şekillerde gerçekleştirmektedir. Üniversitede çalışan bir akademisyen ile üniversitenin binasındaki temizlik işlerinden sorumlu işçisinde aranan özellikler birbirinden çok farklıdır. Temizlik işçisine dikkatli olma, itaat, kurallara uyum gibi nitelikler kazandırmak gerekirken, akademisyenin bağımsızlık, esneklik, sistemli çalışma, yeniliğe açık olma gibi nitelikleri taşıması beklenir. Bundan dolayı farklı iş alanlarına ve meslekler gruplarına eleman yetiştirmekte olan kurumların eğitim programı ve mekanizması hem farklı sınıf değerlerini hem de alt-üst düzey mesleklerin gerektirdiği karakter farklılıklarını yansıtır. Bu görüşe göre yalnızca eğitim alanında gerçekleşen yeniliklerin eşitsizliklerin önüne geçeceği düşüncesi ancak hayali olarak mümkündür. Okulların demokratik forma kavuşması için kapitalist eğitim sisteminin tamamen değiştirilmesi gerekir.

Daha çok Marksist gelenekten gelen düşünürler, işlevselci teorisyenlerin eğitim alanındaki geliştirdikleri “eğitim demokratik ilkeleri yaygınlaştırır” savına, bireylerin iktisadi ve sosyal konumlarını iyileştirir düşüncesine karşı eleştiriler getirmiştir. Marksist düşünürler modern eğitimde hakim olan popüler söylemlere karşı eleştiri getirmiştir. Bu düşünürler halihazırda işleyen eğitim kurumları, toplumda iktisadi gücü elitlerin tekelinde olduğunu öne sürerler. Buna dayanarak işler haldeki eğitim kurumunun elit gruplar eliyle denetlenen alt sınıfta yer alan çocukları “iyi işçiler” olarak sosyalleştirerek statükoyu sürdürmelerini eleştirmişlerdir. Çatışmacı teorisyenler için eğitim sistemi, 20. yüzyılın başlangıcından bu yana, iktisadi düzenin ihtiyaç duyduğu tüm istekleri yerine getirmeye çalışan tesiri büyük olan bir ayıklama sistemidir (Eskicumalı, 2001, 115).

3.3. Pierre Bourdieu'nün Neoliberalizm Eleştirisi ve Eğitim İlişkisi

Eğitim, Bourdieu için kültürel bir uygulama şeklidir. Bourdieu'nün eğitim sistemine yüklediği misyon, "kültürel yeniden üretim"dir. Ancak, bu hakim sınıfların kültürünün yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Egemen sınıflar, imkanları zorlamak, kendilerini meşru kılmak adına daima zorlayıcı gücü ellerinde tutar. Hakimiyeti elinde bulunduranlar her zaman için kendi kültürlerini kıymetli olduğunu iddia ederler. Üstelik bu "kıymetli kültürü" eğitim sistemine de yaymak için girişimde bulunurlar. Ancak, hakim sınıfın yaptığı bu değerlendirme, herhangi bir yasaya yahut kurala uygun değildir. Lakin yapılan bu değerlendirmenin toplumdaki diğer kesimlerin kültüründen daha az ya da çok değerli olduğunu gösteren genel geçer bir tez yoktur (Tezcan, 1993: 38) Hakim kültürde var olan yüksek değer, en yalın haliyle hakikat tanımlarını diğerlerine zorla kabul ettirmeye çalışan güçlünün kabiliyetli olmasındandır. Bourdieu, hakim kültürü "kültürel sermaye" olarak tanımlamaktadır. Bu noktada maddi olanaklar da önemli olmaktadır. Kültürel sermaye, sınıf yapısı tarafından dağıtılmaz. Toplumsal yapı içinde üst sınıfta yer alan öğrenciler, diğerlerine göre avantajlı durumdadır. Çünkü onlar egemen kültür içinde sosyalleşmektedirler. Bourdieu, eğitim sistemindeki başarılı olma/olmama durumunun geçmişle ilgili olduğunu öne sürer. Ona göre okuldaki eğitim bunu baz alarak şekillenmektedir. Daha önceden edinilmiş bilgiler ve kazanılmış beceriler önemlidir. Okula başlamadan daha bu bilgi ve becerileri kazananlar aslında egemen sınıfta yer alan öğrencilerdir. Bundan dolayıdır ki okuldaki sınıf ortamında verilen mesajları çözecek hünerlerle donatılmışlardır. Bourdieu'nün deyişiyle egemen sınıftan gelen öğrenciler mesajın koduna da sahiptir. Bundan dolayı toplumsal grupların eğitim fırsatlarından faydalanmaları, getirdikleri kültürel sermaye miktarı ile doğru orantılıdır (Bourdieu, 1990; Grenfell, 2009: 17, Tezcan, 1993: 39-40, Kloot, 2009: 469, Rawolle- Lingard, 2008: 729; Deer, 2003: 195).

Sosyal devlet anlayışının ortadan kalkmasıyla, kamusal yükümlülüklerin çekilmesi, bireyler ve toplumlar arasında bir ümitsizlik açığa çıkar. Bourdieu'nün neoliberalizm vurgusu da bunun üzerine olmaktadır. Hem eğitim yönetimi saha çalışmalarında hem de eğitimin yönetimi boyunca sosyal kazanımlardan ayrılarak aynı ümitsizliğin devam ettiği iddia edilebilir. Bu ümitsizlikten beslenerek idarecilere serbestlik alanı sunulmaktadır. Sözüne ettiğimiz alan Bourdieu'nün deyimiyle simgesel alandır. Simgesel alan ise, kamu hizmetlerine yönelik itimatı azaltmakta ve şüpheyi

arttırmaktadır. Nitelikli işlere erişimden mahrum olan kesimi de fedakarlık geleneğine alıştıırır. Simgesel alanın diğer bir dalı da siyasi, fikri ve yönetimsel perdenin önüne, özellikle de egoist tavrı benimseyen, idarecileri getirmiştir. (Bourdieu, 2007: 12-13). Bu anlamda idarecilik olgusu gösterici dünyasına evrilmiştir. Neoliberal dünyada, eğitim alanındaki idarecilerin köklü, ölçülü politikalar geliştirmek yerine, popüler kültürün etkisi ile egoist tavra bürünerek kendini gösterme, gayretinde oldukları söylenebilir.

Toplumsal dejenerasyon, sahip olunması gereken erdemler ile reel hayattaki uygulamalar arasındaki farkın büyümesiyle oluşur. Bu dejenerasyon, idareciler aracılığıyla vasat olanın, simgesel ve maddesel imtiyazın, gösterişin teşhir edilmesiyle daha da belirgin hale gelir. Buna yönelik, iktidara ve kamusal alana karşı itimat buhranının yaşanması, yönetilen kesimde aidiyetlik ve kimlik hakkındaki hislerini, etnik ve muhafazakarlaşmaya dönüşen milliyetçilikle birleştirir. (Bourdieu, 2007). Bunun yanı sıra “yurttaş olmak” iktidar tarafından zorunlu kılınan ekonomik yardım ile sosyal dışlanma anlamında kullanılır. Kurulan eğitim sistemi, bahsedilen yurttaşlık algısını güçlendirerek her türlü sadakat, heyecan, kendini ispatlama, hayattan zevk alma, üretime katkıda bulunma gibi olguları silmekte ve görünmez kılmaktadır. Dışlanmışlık, kendisinden izole olunan, önemsizlik ile yoğurulan benlik algısına sahip kişilere yönelik, eğitim idarecisininin davranışları var olanı muhafaza etme şeklinde olacaktır. Neoliberal düşünceye kendini teslim eden idarecilik sistemi, akademide, siyasi alanda, araştırmacıların ve entelektüellerin sesini çıkarmaması, siyasi etkinliği her şartta iktisadi rasyonalizm ile sınırlayan idarecilerin portfolyosunu hazırlar. Devletin tutumlarını belirleyen değerler sistemi gerçekliğini kaybettiğinde (Bourdieu, 2007: 14), kamusal alanda inancı yeniden kazandıracak idareciyi temin etme oldukça zor hale gelecektir. Bu durumda insanların birbirine daha çok ihtiyaç duyduğu (bağımlı olduğu) fikrine yabancılaştırarak, dayanışmanın olabildiğince en aza indirildiği, onun yerine bireyciliği düstur edinen idareci profili ön plana geçmektedir.

Neoliberalizmle beraber ortaya çıkan şey kamusal hizmetlerin, kültürün, sanatın, eğitimin ve bunlardan daha önemli olarak, çalışma hakkıyla oluşan medeniyetin yok olmasıdır Bourdieu için. Eğitimin ve bilimin iktisadın boyunduruğu altında yeniden şekillendiğini iddia eder. Sadece modernitenin ya da mantığın değil; tutum ile değişimin de idarecilerin, işverenlerin veya bilirkişi diyebileceğimiz kişilerle yan yana

bulduğunu, düşüncesizlik, arkaikliğin ise sivil teşkilatlar ile halkın kaderi olduğunu ekler (Bourdieu 2007: 21-22).

Bourdieu'ye göre, iktidarın ve kamusalığın güç kaybettiği şartlar altında piyasa ile yurttaş arasında ticari ilişki başlar. Bourdieu, günümüzde, bütün karar verme süreçlerinde etkin olan teknik uzmanlara karşın demokrasinin ikame edileceği görüşünü taşır. Bunun en belirgin göstergesi olarak da IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi kurumlardaki uzmanların eşitsizliği arttırdığını belirtir. Bourdieu'ye göre bu tarz uzman egemenliklerinden kurtulmak gerekir. Bourdieu, liberal teorisyenlerin önerdikleri “yeni tarihsel kaçınılmazlık” öğretisinden vazgeçip; mecburiyetlerin, spesifik olarak da iktisadi olanları tespit edebilecek yeni bir çalışma tarzı kurmak gerekir görüşünü taşır (Bourdieu, 2007: 22-23). Düşünce sistemlerinin sonu olarak düşünülen tarihsel kaçınılmazlık, teşkilatlanmayı engellemektedir. Bu durumun sonucu olarak hakim olan söylem kendisini güçlendirir. Hakim söylem de neoliberal düşünce yapısına karşın, herhangi bir alternatif çıkarılamayacağını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu düşüncede toplumsal süreçlerle beraber eğitim süreçleri, iktisadi yararcılığın sınırlarında hapsolür (Bourdieu, 2007: 24). Bu manadaki iktisadi yararcılık görüşü, hem yarış halindeki bireyin eylemlerinin biricik hedefi olduğunu hem iktisadi yararcılık ile baş edilemeyeceği anlamına gelir. Bununla beraber rekabet ortamının realitesi olarak, eserlerin değişiklik göstermesine karşın, en az yerelde olduğu kadar küresel anlamda da arzın standartlaşarak teptipleşmektedir.

Neoliberalizm kendisini meşru kılmak için, iktisadi olan ile sosyal olan arasında gerilime yol açar (Bourdieu, 2007: 25). Bu gerilim eğitim alanında da yaşanmaya başlamıştır. Bu alanda yürütölen araştırmalar, eğitimin idaresine yönelik incelemelerde sosyolojik değişkenler gün geçtikçe azalır. Saha çalışmalarında ise suni bir teori-pratik ayrımı yaşanmaktadır. Bununla beraber devşirme mevzular ele alınmakta ve problem analizinde kolaycılığa gidilmektedir.

Neoliberal düzlemdede, devletin temel vazifesi güvenliği sağlamaktır. Neoliberal düşünceler bütününün meşru kılınması ve pek çok kişi tarafından kabul edilmesi, itimat göstermeme ve tasalanma gibi duygusal gelişimlerin kök salmasıyla bağlantılıdır (Bourdieu, 2007: 27). Eğitim alanında da yönetimsel fonksiyonun ilkin güvenliği sağlamakla yükümlü olduğu görüşü hakimdir. Bundan dolayı yakın tarihte yapılan

çalışmalar, hem endüstriyel idarelerde hem de eğitim alanındaki idarelerde kriz ve risk yönetimi gibi konulara ilgilerini yöneltmiştir.

Bourdieu için, esneklik kavramı, istenilen herhangi bir şeye kolaylıkla uyabilme kabiliyeti, kuralları yıkma gibi anlamları ifade etmektedir. Bu kavram ile neoliberalizmin insanları özgür kılan bir özellik taşıdığını tüm insanlara inandırmak için de kullanılmaktadır (Bourdieu, 2007: 26). Bu açıdan bakıldığında, neoliberalizmi sorgusuz sualsiz kabul etmenin ve içselleştirmenin nedeni, devlet içinde ve yönetsel mekanizmada otonominin sona ermesini neden olan şartlar olduğu görülecektir. Hakimiyeti elinde tutanlar, devleti ve devlet yönetimini araçsallaştırarak, olumlu yönde bir gelişim gösterememesi, daha çok baskıcı-otoriter bir devlet yapısına dönüşmesine sebep olur. Bunun için de sosyal yükümlülükleri (hukuk, bilim vb.) git gide gözden çıkarması da güven probleminin nedeni olarak karşımıza çıkar (Bourdieu, 2007: 29). Özerklikten söz edebilmek için yönetim şemasındaki sosyal kazanımlara sadakatin eklenmesi gerekir. Özerkliğin yitirilmesini Bourdieu, entelektüellerin, sanatçıların ve akademisyenlerin fedakarlık yaparak uğraşmaları aracılığıyla hızla büyüyen kültürel nesnelerin pazar karşısında daha da tehlikeli bir duruma gelene dek sürdürür (Bourdieu, 2007: 31). Yapılan bu uyarıya karşılık, eğitim alanındaki yönetimi inceleyen araştırmacıların, eğitimin idaresini üstlenen yöneticilerin özerkliği problemi sorgulanmaya değer görülmektedir. Eğitim alanındaki yönetsel işleyiş içinde sözü edilse de içeriği fazla sorgulanmayan “etkinlik” ile “verimlilik” kavramlarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmamız gerekir. Bourdieu bu kavramlara kuşku ile yaklaşmamız gerektiğini şu sözleri açıklamaktadır (Bourdieu, 2007: 33): “Açıkçası her şeyi, üretimi olduğu kadar adaleti ve sağlığı da, harcamaları olduğu kadar kazançları da bireycileştiren ve örtük biçimde finansal verimlilikle özdeşleştirerek dar ve soyut bir tanım verilen etkinliğin, kuşkusuz, ölçüldüğü amaçlara göre değiştiğini, bugün olduğu gibi hissedarlar ya da yatırımcılar için finansal verimlilik ya da müşterilerle kullanıcıların hoşnutluğu ya da daha geniş olarak üreticilerin, tüketicilerin, böylece gitgide en büyük çoğunluğun hoşnutluğu ve onayı olduğunu unutan ekonomik görüşü kökten bir biçimde gözden geçirmek gerekir”. Burada Bourdieu’nün bahsettiği, gözden geçirme ve eylemsizliği dikkate alan “mutluluk ekonomisi” yerine, “ulusal politik bir devletin en az onun kadar iyi yerine getirebileceği “evrensel” işlevleri savunmanın, milliyetçi gerilemeye seçenek sunabilecek yeni bir enternasyonalizm yaratmanın, finans

pazarlarının güçlerini denetleyebilecek ölçekte toplumsal kazanımlar konusunda gerilemeyi önlemenin gerekliliğini savunur (Bourdieu, 2007: 33-34).

Bourdieu'nün aşağıda gösterdiğimiz tespiti, neoliberal teorinin etkisi ışığında ülkemizdeki eğitim sisteminin işleyişi ve ortaya çıkan sonuçları üzerine yeniden düşünmeye çağırır: “Gerçekte neoliberal ideolojinin gücü, bir tür toplumsal neodarwinciliğe dayanmasıdır: Utku kazananlar en iyiler ve en parlak olanlardır. Egemenlerin uluslararası birlikteliğinin evrensel düşünün ardında, en yeteneklilerin yönettikleri ve iş sahibi olduklarına ilişkin bir yeti felsefesi vardır, bu da işsiz olanların yetenekli olmadıkları anlamına gelir. Kazananlar ve kaybedenler vardır, soylular sınıfı vardır, tüm özelliklere sahip ve yetkelerini eğitimlerine, gerçekte akıl eşitsizlikleri toplumsal eşitsizlikler olduğundan, toplum tarafından dağıtıldığını bildiğimiz akla borçlu olan insanlardır. Yetenek ideolojisi, biraz efendilerin ve kölelerinkine benzeyen bir karşıtlığı haklı göstermek için çok elverişlidir ” (Bourdieu, 2007: 35). Bourdieu'nün burada anlatmak istediği günümüzdeki okulların, toplumsal kaderi devam ettirmeye yönelik imge ve istikrarıdır. Bu durum da şüphesiz, hakimiyet altındakilerin pasif olmasını, onları aktif hale getirmenin zor olduğunu anlamaya destek olur. Bu konudaki düşünceler okul mekanizmasına içkindir. Bu felsefe hem güçlü hem de yoğun bir şekilde içselleştirilmiştir (Bourdieu, 2007: 36). Neoliberal teorinin en büyük mahareti kendini “varlığın büyük zinciri” olarak sunmasıdır. Neoliberalizmin hülasasını şu şekilde açıklar: “Bugün söz konusu olan, sürekli bir gelişme için elverişli koşulları oluşturmak ve yatırımcılarda güven yaratmaktır. Öyleyse kamu bütçelerini denetlemek gerekir. Bir başka deyişle kendi kültürel yatırımlarını kendileri üstlenmeyi yeğleyen yatırımcılara güven vermek için, sosyal devleti ve daha başka şeylerle birlikte masraflı toplumsal ve kültürel politikaları olabildiğince çabuk gömmek gerekmektedir.” (Bourdieu, 2007: 45). Bourdieu gösterilen neoliberalizmin zorunluluğu olarak gösterdiği kadercilik anlayışından kopmak gerektiğini vurgular. Sözü edilen kopuşun siyasi bir boyuta gelerek “kadercilikten kurtarma” ve neoliberalizmin naturelleşmiş ekonomik sistemi yerine, insan iradesine dayalı, verimliliğin ekonomik bir tapınmayla açıklanmadığı, kendini ispatlamaya endeksli “mutluluk ekonomisi” ile mümkün olduğunu iddia eder (Bourdieu, 2007: 55). Bourdieu neoliberal teorinin diğer problemi olarak geçiciliği görür. Hem özel sektörde hem de bazı kamu sektörlerinde, sanayi alanında üretim sağlayan şirketlerde, medyada, okulda vb. işsiz bireylerin doruk noktasında belirgin hale gelen benzer etkiler olduğunu iddia eder. Var oluş geçicilik ile

hasar görür, peş peşe gelen, zamanla ve dünyayla aradaki tüm bağların hasar görmesine neden olur. Geçicilik mefhumu, kimin muhatabı olursa onu yoğun bir şekilde etkilemekte, gelecek hakkında bir belirsizliğe yol açmaktadır. Bunun sonucunda da tüm rasyonel tahminlerin ve geleceğe dair beslenen umutların önü kesilir. Uç noktalarda diplomalı olanlar, sadece en dipteki kabiliyet ve teknik beceri seviyesinde bulunabilen yedeklerin varlığı, her çalışanın yerinin zorlanmadan doldurulabileceği gerçeğini yansıtır. Bu durumda her bir çalışan sürekli olarak bir tehdit altındadır (Bourdieu , 2007: 71). Eğitim alanında yer alan idarecilerin temel vazifesi, geleceğe yönelik duyulan umudu canlı tutmaktır. Çünkü iktisadi hesaptan, siyasi teşkilatlanmadan başlayarak, bütün rasyonel davranışların şartı olan geleceği şekillendirme güçleri ellerinden alınır, eyleme koyulma ihtimalleri azalır. Çalışanlar, geçicilik karşısında sürekli bir itaate, sömürülmeye razıdır (Bourdieu, 2007: 73).

Eğitim alanındaki idareciler, yönetimi kendi ellerine almaları, ve geleceği zihinlerinde canlandırma gücünü ellerinde tutmaları zaruri duruma gelmiştir. İzole olmak ve yabancılaşma gibi durumlarla mücadele etmek, merkezdekilerin siyaset oluşturması ve program hazırlamadaki yetkeli bakışa karşı direnç ve seçenek sunulması önem arz eder. Bourdieu, yöneticilerin geniş anlamda da öznelerin, tamamen iktisadi problemlere çözüm getirmekle meşgul olmasının doğru olmadığını, bu tutuma son verilmesi gerektiği yönünde uyarır. İktisadi sistemin işler halde olması için, çalışanların üretmekle yükümlü oldukları üzerine görevlerini yerine getirmeleri yanı sıra, çalıştıkları işletmeye, işe, işin gerekliliğine vb. olan inançlarından başlayarak iktisadi sistemin kendi işleyiş koşullarını da yerine getirmeleri önemlidir (Bourdieu, 2007: 74). Bourdieu'nün değindiği diğer nokta, kültürel sermaye ile eğitimdeki aktarım esnasında kritik ederek düşünmemiz gerektiği yönündedir. Enformasyonun kullanılması ve kullanan kişilerin istatistiki yorumları, etkileşim içinde olanlar arasında kopuşun çok derin olduğunu ve aslında kendisinin kültürel sermayede, dolaylı olarak okul sisteminde, ayrıca sermayenin aileden aktarılmasının eşitsiz paylaşımı olduğunu ortaya koymaktadır (Bourdieu, 2007: 122). En zengin toplumlardaki çoğunluk için, bu ikililik yoğun bir biçimde işbölümünü irrasyonel olarak sınırlamakla kalmayıp, kültürel sermayenin eşitsizliğinden oluşur. İdareci sınıf, çok fazla büyülenmesini, şüphesiz okul kaynaklı ve bununla beraber sadece okulla ilişkili olmayan çok etkili bir şekilde kültürel sermaye ile kuşanmasına borçludur (Bourdieu, 2007: 123).

3.3. Pierre Bourdieu'nün Eğitim Üzerine Geliştirdiği Kavramlar

Bourdieu için eğitim üzerine yürüttüğü çalışmaları ayrıcalıklı bir konumda yer alır. Bourdieu, değişen dünyada mevcut olan kavrama tarzlarına eğitimin yön verdiğini belirtir. Bundan dolayıdır ki, eğitim sosyolojisi Bourdieu için sosyolojinin altında yer alan bir disiplin değil, simgesel iktidar sosyolojisinin dayanak noktasıdır. Öyle ki antropolojik çalışmaları dışında, Fransız toplumuna dair yürüttüğü araştırmalarının hemen hemen hepsi Fransız eğitim sistemiyle ilgilidir (Swartz, 2015: 263-264).

Klasik eğitim teorisi, eğitim sistemini, kendinden önceki nesillerden devraldığı kültürün kuşaklar arasındaki aktarımının gerçekleştiği kurumsal olmakla birlikte geleneksel bir düzenek olarak ele alır. Kültürel yeniden üretimi, toplumsal yeniden üretimden farklı kılan bu bakış açısı sembolik ilişkilerin tahakküm biçimlerinin yeniden üretimindeki yadsınamaz etkisini göz ardı eder. Halbuki tüm pedagojik faaliyetler sosyal düzlemde hiyerarşik bir biçimde konumlanmış olan grup ve sınıflar içerisindeki eşitsiz ilişkiyi yeniden üretmeye devam eder. Bourdieu, eğitim sistemini bu şekilde elen görüşün karşısında yer alacak çalışmalar yapar. İlk Passeron ile birlikte hazırladığı “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri” (Bourdieu-Passeron, 2015) eseriyle eğitim faaliyetinin incelenmesinde teorik ve kavramsal bir şema ortaya koyar. Bu kavram şemasında ilk incelediği “pedagojik eylem” kavramı olacaktır (Bourdieu- Passeron, 2015: 41).

3.3.1. Pedagojik Eylem

Pedagojik eylem, en sade şekliydi eğitim alanındaki yapıp-etmelerimiz olarak ifade edilebilir. Bir diğer deyiş ile eğitim etkinliğinin hücrel birimidir. Her pedagojik eylem Bourdieu'ye göre aslında bir sembolik şiddettir. Onun perspektifinde pedagojik eylem iktidarın belirlediği kültürel formasyonun dayatılmasıdır. Pedagojik eylemde, kültürel bir dayatma ve zihne nakşetme söz konusudur. Bourdieu'ye göre bu, yalnızca kurumsal eğitimde değil, yaygın eğitim, aile eğitimi gibi bütün pedagojik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu anlamda pedagojik eylem yani eğitime ilişkin etkinlik, egemen

sınıflar ile ezilen sınıflar arasındaki kültürel keyfiyetin yeniden üretildiği bir alandır (Bourdieu- Passeron, 2015: 35-36).

Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi simgesel şiddet, bireyleri sınırlama, belirleme ve kategorize ederek bir düzene koyma gibi işlevini elinde tutar. Simgesel şiddetin çeşitli uygulama alanı olduğu gibi, eğitim bunun en önemli araçlardan birisidir. Bourdieu'nün eğitim kurumuna dair görüşleri, öğrencilerin ayrıştığı, hiyerarşik düzenin devam ettiği şeklindedir. Çünkü eğitim, kültürel sermayeyi besleyen ve hakim sınıfın yararına olacak şekilde öğrencileri birbirinden ayırır (Özsöz, 2014: 290).

Belirli bir sınıfın veya topluluğun sahip olduğu kültüre sembolik sistem demek keyfiyet içermektedir. Bahsi geçen keyfiyet durumu, kültürün yapısının ve fonksiyonlarının herhangi bir cihanşümül prensipten türetilmemesinden ileri gelmektedir. Bir grubun yahut sınıfın kültürünü sembolik sistem olarak objektif biçimde açıklayan durum bununla beraber sosyal mantığı bakımından zorunludur (Taş Çetin, 2019: 71). Kültür, var oluşunu, sahip olduğu sosyal şartlara; anlaşılabilirliğini ise kendisini oluşturan belirli amaçlar etrafında kurulan ilişkiler yapısının işlevlerine borçlu olmasından dolayı zorunludur (Bourdieu- Passeron, 2015: 38).

Bourdieu'ye göre pedagojik eylem daima mevcut olan erkin rengindedir. Anaerkil toplum yapısında kadınların erkini yeniden üretme amacını benimseyen pedagojik eylem; ataerkil toplum yapısında erkekliği bir ayrıcalığa çeviren eril ideolojiyi yeniden üretmeye muktedirdir (Bourdieu- Passeron, 2015: 36-37).

Sembolik iktidar gibi gördüğümüz pedagojik eylem, sembolik etkisini yalnız ve yalnızca iletişim kurulmasıyla pratikte var olur. Diğer bir deyişle pedagojik eylem, pedagojik tesirini, ısrarlı olmanın ve belleğe kaydetmenin toplumsal koşullarıyla, iletişimin şekilsel bakımdan barındırdığı güç ilişkileri ile bir arada olduğunda ortaya çıkar. Toplum dediğimiz olgu hiyerarşik bir sistemi barındırır, dolayısıyla her toplumda farklı sınıflar ya da gruplar vardır. Buna göre, her sosyal grup belli bir pedagojik eylem sistemini benimser. Fakat toplumda yer alan baskın pedagojik eylem egemen grubun menfaatine işleyen pedagojik eylem türü olacaktır. Bourdieu bu durumu şu şekilde ifade eder;

“Farklı grup ve sınıflarda uygulanan farklı pedagojik eylemler, egemen pedagojik eylemin etkisinin vasıtasıyla nesnel anlamda ve dolaylıolarak egemen sınıfların tahakkümüne katkıda bulunurlar (örneğin, sembolik ve ekonomik pazardaki değeri egemen pedagojik eylem tarafından saptanan bilgi ve yapma-etme biçimlerinin tahakküm altındaki pedagojik eylemler tarafından zihne kazanması)” (Bourdieu ve Passeron, 2015: 37-38).

Mevcut olan sosyal formasyonda, formasyonu meydana getiren belli başlı grupların ve sınıfların arasında yer alan tahakküm ilişkilerinin kültürel keyfiyetler düzeneğinde kültürel keyfiyet türünü egemen konuma yerleştirir. Bu durum hemen hemen her zaman, tam olarak hakim sınıfların yahut grubun objektif menfaatlerini açıklar. Kabul ettirilen her kültürün barındırdığı keyfiyetlik ölçüsünün yoğunluğu kadar, pedagojik eylemin kabul ettirme gücünün objektif keyfiyetlik ölçüsü yoğun olmaktadır (Bourdieu- Passeron, 2015: 39).

Bütün insanlığı ilgilendiren tek bir prensipten anlaşılması imkansız olan anlamları belleğe nakşeden bir pedagojik eylemden bahsedilemez. Çünkü her pedagojide, iktidarın sözüne yer verilir ne kadar evrensel gibi görülen anlamları belleğe nakşetmekten söz edilse bile. Her güç, mutlaka bir sembolik etki yaratmak ister. Bunun anlamı, objektif bir şekilde daima saf güç ve aklın iki nokta arasında yer alan pedagojik eylem, kendisini dayattığı anlamlarda, kendi gücüyle az dayatabildiği ölçüde direkt olarak zor kullanma araçlarına ulaşması da o kadar elzemdir (Bourdieu- Passeron, 2015: 40).

Keyfi otoriteyi yaratan kültürel keyfiyet, sonuç olarak, uyguladığı sosyal formasyonu yaratan sınıflar ya da gruplar arasındaki tahakküm ilişkilerine dayalı olan pedagojik eylem belleklere nakşettiği kültürel keyfiyeti yeniden üreterek hiçbir yasaya uymayan dayatmasıyla otoritesini oluşturan tahakküm ilişkilerini yeniden üretir. Mevcut sosyal formasyonda, hakim pedagojik eylem türünün otoritesi altındaki sistemdekilerden başkaca tanımlanamayan diğer pedagojik eylem türleri, sosyal formasyona has kültürel keyfiyetler mekanizmasını yeniden üretmek ister. Bunun sonucunda da kültürel keyfiyeti egemen kılan tahakküm ilişkilerinin yeniden üretimi desteklenir (Bourdieu- Passeron, 2015: 40).

Sonuç itibariyle “egemen pedagojik eylem ilişkileri”nin hüküm sürdüğü organizasyonlarda sürekli olarak bir statükonun varlığını kabul etmek gerekir. Statükoya karşı çıkanlara yönelik dayanışmaları egemen pedagojik eylem sınırlar. Sınıf

ya da gruplar arasında kurulan tahakküm ilişkileri yapısını belirleyen pedagojik eylem ilişkileri, otoritenin çıkarına hizmet etmesi maksadıyla yeniden üretilir. Otorite bu durumu işlevselleştirmekle yükümlüdür. Bu işlevi yerine getirirken “Ya zihne kazıma ya da dışlama vasıtasıyla, egemen kültürün meşruiyetinin ikrarını tahakküm altındaki grup veya sınıfların mensuplarına dayatmayla” yapmaktadır. Bahsedilen dayatma “özellikle oto-disiplin veya oto-sansür biçimini aldığı anda egemen grup veya sınıfların sembolik ve cismani çıkarlarına hiç olmadığı kadar hizmet eden disiplin ve sansürü, onlara içselleştirmeye meylederek yapar” (Bourdieu-Passeron, 2015; 72).

3.3.2. Pedagojik Otorite

Pedagojik otorite eğitim alanını düzenleyen bir güçtür. Bu güç, kimlerin eğitim almaya layık olduğunu, kimlerin eğitim alanından dışlanmaya layık olduğunu belirleyen kurallara sahiptir. Eğitim sürecinin nasıl işlemesi gerektiğini yine bu güç belirler. Pedagojik otorite, hangi sınıfın eğitim alıp almayacağını belirlenmesi, aktör üzerindeki denetimi ve ürettiği ideoloji ile özerk hale gelerek yarattığı eşitsizliği meşru kılar (Palabıyık, 2011: 138).

Tahakküm ilişkilerinin meşru bir iktidar sistemine aktarılmasının bir aracı olarak pedagojik eylem, meşruiyetin çıkmazlarının sosyal tabanının incelemeye değer olgusudur. Tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiği pedagojik eylem, zaruri olarak bir otoriteyi bünyesinde barındırması gerekir. Bourdieu'nün buna yönelik geliştirdiği kavram: “pedagojik otorite”dir. Pedagojik otoriteye sahip olmayan pedagojik eylem, toplumsal anlamda gerçekleşmesi imkansız, mantık açısından da çelişkilidir. Kendisinde şiddet barındıran aslını uygulama sırasında yayan ve bununla beraber bireyin pedagojik otoritesini ortadan kaldırmayı amaç edinen pedagojik eylem kendisini yok eder (Bourdieu- Passeron, 2015: 41-45). Sembolik şiddet uygulama sınırlarını açtıkça, pedagojik eylem kendi meşruiyetini yok eder. Otoritenin gücü, tatbik edilen sembolik şiddete istekli olduğu ve bu şiddeti görünmez kıldığı ölçüde ortaya çıkar.

“Bir tahakkümün meşruiyetinin ikrarı, her zaman, mevcut güç ilişkisini güçlendiren bir güç teşkil eder; çünkü güç ilişkilerinin olduğu gibi kavranmasını engelleyerek tahakküm altındaki grup veya sınıfların, güçlerinin bilincine varmalarının kendilerine vereceği tüm güce sahip olmalarına sekte vurur” (Bourdieu- Passeron, 2015: 45).

Bourdieu'ye göre tahakküm altındakilerce kabul edilmiş bir iktidar daha kalıcıdır. Modern iktidar biçimleri böyle işlemektedirler. Bunlar daha çok toplumun kılcal damarlarında görünmez bir biçimde işlerler. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları (Althusser, 2010) kavramsallaştırması ve Chomsky'nin rızanın üretimi söylemi (Herman- Chomsky: 2012) Bourdieu'nün bu düşünceleriyle ortaklaşan düşüncelerdir.

Pedagojik otorite için, meşru kılma şeklinde kendini ortaya çıkaran sembolik şiddet otoritesidir diyebiliriz. Kendini sürekli tekrar eden bir "keyfi dayatma iktidarı" olarak kendisini yeniden kuran pedagojik otorite keyfi iktidarı güçlendirmektedir (Bourdieu- Passeron, 2015: 43).

Pedagojik eylem bazen hafif bazen de oldukça sert yöntemlere başvurur. Pedagojik eylem hafif yöntemlere başvurduğunda otoritenin yok olduğu periyot değil; onun görünmez olduğu periyotlardır. Diyebiliriz ki pedagojik eylemin hafif yöntemler kullanmasının otoritenin ortadan kalkması olarak yorumlamak hataya düşmektir. Bu, Durkheim'in "hür eğitim yoktur" öğretisini görmezden gelmek demektir (Bourdieu- Passeron, 2015: 47). Bourdieu, hafif yöntemlerin kurnazlığını Amerikan eğitim sistemi üzerinden açıklar:

"Amerikalı öğretmenlerin yaptıkları gibi, samimi ve kalbi nitelermeler ve takma isimler vasıtasıyla veya hissiyat dolu kavrayışa sürekli ve ısrarcı bir çağrıyla öğrencilere muhabbet ve sevgiyle yaklaşmak, bu hissiyattan bir öğrencinin mahrum bırakılma olasılığının teşkil edebileceği o kurnazca ve fark edilmez baskı aracına sahip olmak demektir. Bu türden bir pedagojik eylemin nesnel gerçekliğini fark etmek daha güçse bu, bir taraftan, kullanılan tekniklerin katıksız bir psikolojik ilişki görünümü altında pedagojik ilişkinin toplumsal anlamını gizlemelerinden, diğer taraftan ise, yine bu tekniklerin egemen dayatma biçimini tanımlayan otorite teknikleri sistemine dâhil oluşlarının, bu dayatma biçimine göre yoğrulmuş faillerin mevzubahis keyfiyeti idrak etmelerini engellemesinden ötürüdür." (Bourdieu- Passeron, 2015: 48).

Pedagojik iletişim ilişkisinin bütün hatlarına pedagojik otorite sirayet eder. Bu tarz bir ilişki, genellikle, pedagojik iletişimin merkezinde yer alan ilişki modeli aracılığıyla, (anne-babalar ve çocukları ilişki örnek verilebilir) yaşanır ya da kavranır. Baba figürü bu noktada da otorite olarak yer alır, eğitim veren kişinin yaşı genç olsa bile o, baba figürü olarak görünür. Weber'in yorumu ise daha acımasız olarak

öğretmenlerin “ücretleri devlet tarafından ödenen küçük peygamberler” şeklinde tutum geliştirdiklerini öne sürer (Bourdieu- Passeron, 2015: 50-51).

Pedagojik eylemdeki eyleyen fail, otorite anlamındaki hakim olma gücünü şahsi özelliklerinden ziyade sosyal anlamda pedagojik otoriteye sunulan anlamdan alır. Pedagojik otoritenin faili, pedagojik otorite süresince şahsi değerinden müstakil olarak var olmaktadır. Pedagojik etkileşim ilişkisi doğrultusunda yer alan pedagojik otorite, ananevi-kurumsal şekilde güvence altına alınan konumdan dolayı tüm pedagojik eyleyiciye kendiliğinden verilen şahsi otorite ve teknik bilgi, failin kendisine göre ya da öğretmenin karakter yapısına bırakılmaktan oluşan yanlış anlaşılmanın tümünden arınmaya olanak verir (Bourdieu ve Passeron, 2015: 51).

3.3.3. Pedagojik Mesai

Pedagojik eylem sayesinde belirli bir sınıfın kültürünü yeniden üretmektedir pedagojik otorite. Pedagojik otorite keyfiyetle yeniden üretmiş olduğunu alt sınıflara empoze eder. Bu işlemin sürekliliği sağlamak için “pedagojik mesaiye” gerekmektedir. Daimi bir habitus yaratabilmek için, pedagojik eylemin sonunda hala keyfiyetle yeniden üretilen kültürün sürekliliğini sağlayacak bir zihne kazıma durumu için pedagojik mesai elzemdir. (Bourdieu- Passeron, 2015: 62-63). Var olan habitustan sonra gelecek habitus öncekinin devamı şeklinde olması için bu gereklidir. (Bourdieu- Passeron, 2015: 62-63).

Daimi habitusun ortaya çıkması için, vadesi uzun olan eylem olarak, ancak ve ancak pedagojik mesai ile oluşabilecek “kültürel keyfiyeti” belleğe naksetme eylemi olarak pedagojik eylem, daimi olmayan olağanüstü sembolik şiddet eylemlerinden farklıdır. Sembolik dayatmaya ait bu tarzlar, gaye edindikleri kitlenin daimi ve yoğun değişimi karşısında yalnız ve yalnızca daimi olarak belleğe naksetme eylemiyle devam ettirebildikleri ölçüde neticeye ulaşırlar. Pedagojik mesaiden söz edilebilmesi için belli şartlara dikkat edildiği takdirde her pedagojik oyuncu, sembolik şiddet otoritesini uygulayan diğer oyunculara nazaran çok daha fazla sürmesi anlamında fark yaratır (Bourdieu- Passeron, 2015: 63).

Egemen sınıfların yahut grupların kültürel keyfiyetinin prensiplerine elverişli uygulamaları ortaya ürün çıkarabilecek üreticilerin var olmasına fırsat veren vadesi

uzun olan bir belleğe nakşetme olarak “pedagojik mesai”, objektif olguları yeniden üreten uygulamaları açığa çıkaran prensip olarak habitus vasıtasıyla bu “kültürel keyfiyet”in üretiminin sosyal imkanlarını, yeniden üretmeye niyetlenir (Bourdieu-Passeron, 2015: 64).

Pedagojik mesaiye ait tikel üretkenliğin, başarısı ortaya koyduğu habitusun süreklilik ölçüsüne yani belleğe nakşedilen prensiplerin yerinde uygulamaları şeklinde ortaya koyabilme becerisine göre belli olur. zihne kazanmış keyfiyetin ilkelerine uygun pratikleri kalıcı biçimde doğurabilme maharetine göre ölçülür. Diğer bir anlatımla, pedagojik mesainin muvaffakiyeti, ortaya çıkardığı habitusun tam olmasına göre yani ortaya koyduğu uygulamalarda bir sınıfın ya da grubun kültürel keyfiyetinin prensiplerinin tam bir şekilde yeniden üretebilme derecesine göre belli olur. Pedagojik mesai, belleklere kazıdığı kültürel keyfiyeti, politik zorlamaya nazaran daha daimi olacak şekilde devam ettirmeye biçimde sürdürmeye muktedirdir (Bourdieu- Passeron, 2015: 64).

Pedagojik mesai, daimi bir yatınlıklar sistemini yani yeni bir habitusu belleklere kazımaya niyetlenen bir biçimi başka bir biçime çeviren eylemdir. Bu açıdan ele aldığımızda pedagojik mesai, sembolik şiddetin tesirinin sürekliliğini ortaya koyarak, pedagojik otorite ile donatılmış makamlardan gelen eleştirilere yanıt olacak nitelikte habitusu var etmeyi amaçlar. Yani pedagojik mesainin uygulamaya koyduğu pedagojik otorite, hem pedagojik eylemin hem de bu eylemin belleklere nakşettiği kültürel keyfiyetin uygunluğunu gayri kabili rücu şekilde uygunluğunu doğrulama aksiyonunu elinde tuttuğu iddia edilebilir (Bourdieu- Passeron, 2015: 67-68).

Pedagojik mesainin empoze ettiği habitus ne ölçüde özümseirse; eyleyici o habitusa o denli kolay adapte olur. Bu noktada fail bir otodisiplin ve otosansürün baskınsındadır, onun çizdiği sınırlar dışına çıkamayacak durumdadır. Uygulama ve fikirlerini hürriyet ve her şartta herkesin aynı algıladığı illüzyonu ile yaşar. Şayet, vaziyet bu yönde gelişemeseydi, birey kültürel keyfiyetin uygulama ve fikirde empoze etmeyle sağladığı kısıtlamalara mecbur kalmazdı. Pedagojik mesai, belleğe nakşetme veya dışlama aracılığıyla, otorite altındaki sınıf ya da gruplardan gelenlerin kültürel keyfiyetlerinin meşru olmayan şeklini benimsediklerini onlara ısrarla eğilir. Pedagojik mesai, hakim keyfiyetin yani hakim kültürün başka benzeri olmayan kültür olduğunu

belleklerine nakşeder. Böylelikle hakim kültürü kabul ettirmeye çalışarak meşruluk sağlar (Bourdieu- Passeron, 2015: 72). Bourdieu ve Passereon'a göre;

“Pedagojik mesainin, her zaman için, bir düzeni muhafaza, yani grup veya sınıflar arasındaki güç ilişkileri yapısını yeniden üretme işlevi vardır. Bunu, ya zihne kazıma ya da dışlama vasıtasıyla, egemen kültürün meşruiyetinin ikrarını tahakküm altındaki grup veya sınıfların mensuplarına dayatmaya meylederek yapar.”

Okul öncesi eğitim Bourdieu ve Passeron okul öncesi eğitimi “birincil pedagojik mesai”dir (2015: 74). Sürekliliği en uzun olan habituslar bu pedagojik mesai sürecinde ortaya çıkar. “Birincil pedagojik mesai” sürecinde açığa çıkan habitus sonradan ortaya çıkacak tüm habitusları tahakkümü altına alma gücünü taşır. Bu habitus grup ya da grubun habitusunu şekillendiren habitustur. “Birincil pedagojik mesai” dışında yer alan pedagojik mesailerin özel üretkenlik ölçüsü, birincil pedagojik mesai tarafından belleklere kazınmış habitus ile arasındaki mesafeye göre değişiklik göstermektedir (Bourdieu- Passeron, 2015: 74). Dolayısıyla “ikincil pedagojik mesai”lerin cevaplanma anlamındaki başarısı birincil pedagojik mesaiye karşı mesafesiyle alakalıdır.

3.3.4. Eğitim Sistemi

Kurumsallaşmış her eğitim sisteminin ayırıcı özelliği eğitimin, sosyal alanların ve kültürün eğitim kurumuna has bir şekilde üretilmesi ve yeniden üretilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim sistemi, kendisini yeniden üretimin zorunlu yönlendirmeleriyle meydana getirir (Harker, 1984: 123). Pedagojik eylemin şart ve tesirini ortaya çıkaran eğitim sistemi, pedagojik eylemin özgün şeklini oluşturan habitusun üretiminin kurumsal imkanları ve oluşan kurumun ne gibi özellikleri olması barındırmasına yön veren bir sosyal araçtır. Diğer bir ifadeyle, eğitim sistemi, kurumsallaşmayı başarmış pedagojik eylemin ihtimalinin özgün imkanları anlatır (Bourdieu- Passeron, 2015: 87-88).

Birincil vazifesi olarak eğitim sistemi, oldukça türdeş ve sürekliliğe sahip habitusu, asgari ölçüde bir gider ile daimi ve sistemli şekilde maksimum sayıdaki eyleyicide yeniden üretimi sağlamasıdır. Bahsedilen habitusu üretirken, eğitim sistemi içinde bulunduğu sınıfın menfaatini göz önüne alarak bunu yapar. Bu sistem geçişken özelliği olan araçlarla donanmıştır ve türdeş-ustalaşmış eyleyiciler ile inşa edilmiştir. Sözünü ettiğimiz eyleyiciler grubu, kendisinin yeniden üretimin kurumsal koşullarına

göre, kültürel keyfiliği dayatmaktan ziyade onun yeniden üretimini sağlamak ile yükümlü kurum aracılığıyla belirlenen sınırlara eğilimlidir (Bourdieu- Passeron, 2015: 89).

Eğitim öğretim mesaisinin baz alınan Eğitim sistemi tedrisi mesainin temel kodlarını ve türdeşliğinin kurumsal imkanlarını güvence altına alan eğitim sistemi, belleğe naksetme ile görevlendirilmiş eyleyicileri (öğretmenler) bağdaşık bir eğitim süreci boyunca her birini türdeş ve türdeş kılan vasıtalar ile kuşatır. Eğitim öğretim mesaisini Belli başlı değişmez kurullarla sarılan eğitim öğretim mesaisi, eğitim sistemi tarafından kültürü “rutinleştirilmiş bir kültür” haline getirir. Eğitim sistemiyle ilgili aklımızdan geçirdiğimiz ders kitapları, not defterleri, ders notları, öğretmenin kitapları, gibi araçlar yalnızca belleğe naksetme öğeleri değil, bununla beraber şahsi bireysel “sapmalara” yönelik eğitim öğretim mesaisinin merkezi çıkarımlarının güvence altına alındığı kontrol mekanizması olarak da ele alınması önemlidir (Bourdieu- Passeron, 2015: 90-91).

Her eğitim mekanizması kendisini yeniden üretmekle sorumlu olduğu için onu yeniden üretmekle görevlendirilmiş eyleyicilerin, (henüz yeni gereken niteliğe ulaşmış yeniden üreticilerde özdeş eğitimi yeniden üretmeye istekli bir eğitim öğretim mesaisini ortaya koymalarını sağlayabilecek bir eğitim ile kuşanmış eyleyicilerin) üretimine sahip olmayı zorunlu bir şekilde kendisine bağlı kılar. Elinde tuttuğu bu krediyle izafi özerkliği sınırları doğrultusunda uygulayabilecek tam bir kendini yeniden üretme temayülüne sahiptir (Bourdieu- Passeron, 2015: 92-93).

Mevcut sosyal formasyonda hakim olan eğitim sistemi, hakim olan pedagojik mesaiyi eğitim öğretim mesaisi gibi kurabilir; ayrıca bu mesaiyi kuranlar ve ona itaat edenler onun kurulduğu sosyal formasyonun müessis tahakküm ilişkilerine olan tabiiyeti hakkında yanlış tanımayı sürdürerek oluşturur. Eğitim sistemi, belleklere naksetme gizil görevini yapabilmek adına olması gereken şartları kuruma içkin araçlar ile üretir ve yeniden üretir. Uygulamaya koyduğu sembolik şiddetin doğru olmayan biçimde bilinmesinin kurumsal koşullarını yalnızca kurum olarak bulunması ve o şekilde sürdürmesinden dolayı içinde bulundurur. Sembolik şiddetin uygulamasını resmen elinde tutan bağıl anlamda özerk bir kurum olması hasebiyle kendi kurumsal araçlarıyla beraber taraf tutmadan, kültürel keyfiyetiyle yeniden ürettiği sınıf ya da

gruplar için çalışmaya uygundur. Bourdieu için eğitim sistemi bağımsızlık söylemiyle beraber bir bağımlılık üretmeye hizmet eder (Bourdieu- Passeron, 2015: 100-101).

3.4. Alternatif Eğitim Anlayışı

Bourdieu daha önce de açıklamaya çalıştığımız gibi modern devlet ve kurumlarının bireyler için çok fazla fırsat veriyor gibi görünse de aslında sosyal eşitsizliğin nasıl yeniden üretilerek var olduğunu gösteren çözümlenmeleriyle sosyoloji dünyasında önemli yer edinen bir düşünürdür. Felsefe alanından sosyolojiye geçiş yapan Bourdieu, sanat, okullaşma, entelektüeller gibi konularla ilgilenmiştir. Bu konuları kültürel sermaye üzerinden analiz etmeye odaklanır. Eğitim aracılığıyla kazanılan tüm tutum biçimlerini ve bilgi birikimini kültürel sermaye olarak nitelendirir. Fail kültürel sermayesini ailesinden ve sonraki süreçte de eğitim kurumlarından alarak, gelecek nesillere aktarır. Fakat eşitsizliğe dayanan kültürel sermaye, bireysel beceri ve meritokrasi aracılığıyla sosyal eşitsizliği beslemektedir. Bundan dolayı Bourdieu, sosyolojik fikirlerini ortaya koyarken “okul”dan yararlanır. Bourdieu’ye göre mevcut eğitim sistemi, toplumda yer alan elitlerin başarısını “başarı” olarak gören bir mekanizmadır. Elit olmayan kesim de bu eğitim sistemi içinde başarının bir koşul olduğunu düşünmektedir, böylelikle bu sistemin kendisini yeniden üretmesine yardımcı olur. Bourdieu’nün alet çantasında yer alan “kültürel miras” kavramı buna tekabül eder. Bu anlamda okul, miras alınmış kültürel sermayeyi elinde bulunduran elitleri, bu mirasa sahip olmayanlardan ayıran bir mekanizmaya sahiptir. Diyebiliriz ki eğitim sistemi, öyle bir şekle bürünür ki, kültür vasıtasıyla bir baskı kurar hale gelir. Böylelikle idareciler, güce sahip olanlar, otoritelerinin devamlılığı için okulları araçsallaştırırlar. Bu husus, geçmişten gelen sosyal farklılıkların devamlılığını yürütür. Burada Bourdieu’nün “habitus” kavramına ihtiyaç duyulur. Habitus Bourdieu için, failin hayatı boyunca mücadele ederek karşılaştığı durumlara yönelik oluşturduğu taktiklerdir. Yani bireyin belirli bir alanda karşısına çıkan durumlara istinaden uyum sağlamak adına geliştirdiği davranış örüntülerine yol gösterici, karşılaşılan yeni durumlarla sürekli olarak değişen ve gelişen yatkınlıklar sistemidir. Birey ile toplum arasındaki etkileşimde habitus ortaya çıkar. Bourdieu’nün alet çantasında yer alan diğer kavramlarla da ilişki halindedir. Alan kavramı, bireyin bulunduğu birbirinden farklı kaynaklarda yetkinlik, güç rekabetinin sürdüğü sosyal mekanlardır. Sermaye kavramı ise bireysel ve sosyal konumu bünyesinde barındıran niteliklerdir. Sosyal alanlar (mesela medya) sermayenin farklı

biçimlerine sahip faillerin rekabet ortamına ev sahipliği yapar. Burada oluşan rekabet ortamı hiyerarşik düzlemin ne şekilde kurulacağını tayin etmektedir. Bu ortamda failler habituslarının sayesinde alanın varlığını devam ettirirler ve yeniden üretimlerine de kaynaklık ederler (Tezcan, 1993: 19).

Çoğunlukla örgün eğitim kurumlarında kendini gösteren eğitim sistemi Bourdieu'ye göre, bireyin, hiyerarşik yapıyı içselleştirmesini kolaylaştıracak yapı formundadır. Okulda bulunan öğrenciler, sosyalleşirken buldukları sınıfın ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesini özümserler. Modern toplumda yer alan eğitim sistemi, ailelere eğitimin şart olduğunu dayatır. Fakat bu sistemde yer alan elit kesimin çocukları daha çok başarılı olurken, onun dışında yer alan elit olmayan ailelerin çocukları bu döngüyü yeniden yaratır. Birey okuldaki sosyal konumu gereği mücadele ederken eşitsizlikleri kabul eder ve bunu habitusuna dahil eder. Elit olmayan ailelerin çocukları başarılı olmak için çaba harcarken aslında öyle olamadığının da ayırında olmaktadır.

Sonuç olarak eğitim sistemi, bu sistem içindeki işleyişinin nesnel gerçekliğini gizleyerek, işleyişi vasıtasıyla yeniden ürettiği düzenin ideolojik meşruiyetini üretmeye meyillidir (Bourdieu- Passeron, 2015: 225). Dolayısıyla, eğitim sisteminin en iyi gizlenen ve en özgül işlevi nesnel işlevini gizlemek, yani sınıf ilişkileri yapısıyla ilişkisinin nesnel gerçekliğini saklamaktır (Bourdieu- Passeron, 2015: 257-258). Ancak böyle bir eğitim sistemi, yerleştiği geleneksel iletişim türü sayesinde otoritesini kendisinde barındıran sınıfların veya grupların lehine işlemiyor olsaydı eğer, temel olarak zihne naksetme formunun sağlanmasına yönelik ihtiyaçları yerine getirme konusunda gereklilikleri tahsis etmeyi beceremez gibi görüldüğü noktada bile ayakta kalmayı sürdürebilir miydi? Bourdieu, eğitim alanında “fırsat eşitliği” ortaya koyarak “toplumsal hareketliliğe” imkan veren tezlere karşı eleştiri getirir. Onun eğitim sistemine bakışı, toplumsal hareketliliğin önünü açmaktansa var olan konumları yeniden ürettiği yönündedir. Eğitim sisteminde bulunan temel kodlar üst sınıfların kültürel kodlarına yakın durumdayken; alt sınıfların kültürel kodlarına uzakta bulunmaktadır.

SONUÇ

Sosyal yapıda hayatını devam ettiren insan, aslında özne görünümlü bir nesne olarak var olur. Bu anlamda insan kendine has düşünce sistemi geliştiren fakat esasında öyle olmayandır. İnsan toplumsal yapıya şekil verdiği yanılsamasındadır ancak nesne olarak toplum tarafından şekillendirildiğini göz ardı eder. İnsan, toplumu tıpkı bir elbise gibi giymektedir. Bu anlamda elbise gerektiğinde çıkarılabilir yahut elbisenin değiştirilme ihtiyacı duyabilir. Ancak toplum dediğimiz elbise hem kolaylıkla çıkarılmaz hem de değiştirilemez. Birey, içine doğmuş olduğu toplum içinde öğrendiği, toplumun anlamlar bütünlüğünü ve sahip olduğu yapılarını içeren dili unutmaya mümkün müdür? Şüphesiz cevap “hayır” olacaktır, ancak bu ölçüde sivrilmemek adına “zordur” diyelim. Birey, işlediği uygulamayı rahatlıkla değiştirip yerine yenisini koyabilir mi? Sorularımızın cevabını Bourdieu’nün sosyolojisinde bulabiliriz. Çünkü o yaptığı çalışmalar boyunca insanı toplum üzerinde, toplumu da insan üzerinde görecekleme metodu geliştirir, biçimlendirilmiş olan insanı hayatını sürdürdüğü toplum üzerinde nesnel kılarak, tutumlarının alt sebeplerini açığa çıkarır.

Bourdieu’nün sosyal hayatın nesnel-öznel boyutlarının birbirinden ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğu yönündeki ısrarı, onu “eylem-yapı” gibi düalizmlere karşı çıkan bir düşünür yapmıştır. Bourdieu’nün deyişiyle, o; “yapısalcı inşacı” veya “inşacı yapısalcı”dır. Bourdieu toplumsal dünyayı açıklarken sosyal ilişkilerin temeline “çatışma” veya “bütünleşme” olgusunu yerleştirmez; onun amacı sosyolojinin açmazı olan bu dikotomileri aşmaktır. Bourdieu’de Marksizmin etkisi de Weber’in etkisi de görünmektedir fakat o, Weberci ve Marksist yaklaşımların karşıtlığını aşmış bir düşünürdür. Bunun ötesine geçerek Weber’in görüşleriyle Marx’ın görüşlerini başdaştırmayı başarmıştır.

Bourdieu sosyal hiyerarşiyi açıklarken, ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerin farklılığını vurgular, bu anlamda Weberci görüşe yakın görünür. Bunun yanı sıra toplumun “tahakküm edenler/ tahakküm edilenler” arasında açığa çıktığını savunan görüşüyle Marx’a yakın durmaktadır. Ancak Marksizm sınıfları yalnızca üretim ilişkilerine bağlı kılarak, Bourdieu kültürel sermaye ile sosyal sermayeye vurgu yapar.

Bourdieu, eğitim sosyolojisini çözümlerken gerekli olan malzeme çantasını araştırmacıya sunmaktadır. Kavramları toplumsal mücadelede birer cephanе olarak değerlendiren Bourdieu, bu anlamda bir kavramsal cephanelik ya da bir kavram seti oluşturur. Metnin önceki bölümlerinde tartışılan “pedagojik eylem”, “pedagojik otorite”, “pedagojik mesai” ve “eğitim sistemi” kavramlarını formüle eder ve bunların muhtevasını açıklar. Bourdieu’ye göre görünürde eğitim sistemi fırsat eşitliği yaratma ilkesi ile yola koyulurken, sonuçta yerine getirdiği işlev eşitsiz toplumsal konumları yeniden üretmektir. Eğitim sistemi, “Liyakat egemen söylem”, “yetenek ideolojisi”, “sınav” gibi argümanlarla toplumun homojen olduğunu imleyerek alt sınıfların toplumsal konumlarından kaynaklanan dezavantajlarını görünmez kılar. Alt sınıflardan gelen bireyler başarısızlıklarının arka planındaki dezavantajları sorgulamak yerine başarısızlığı bireysel yeteneksizliklerine bağlamaya meylederler. Böylece eğitim yoluyla mevcut toplumsal düzenle ilgili bir meşruiyet yaratılmış oluyor. Sistem baskıya ve zora başvurmadan eşitsiz toplumsal düzenin evetlenmesini sağlıyor. Dolayısıyla sistemle ilgili rıza üreten bir alan olarak eğitim yani pedagojik eylem *sembolik şiddet*’tir.

Bourdieu, “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri” eserinde eğitime eşit olmayan sosyal konumları/hiyerarşileri yeniden üreten bir araç olarak yaklaşır. Fakat eşit olmayan bu yapının yeniden üretilimi sırasında şiddet ya da baskı gibi metodlara ihtiyaç duyulmaz. Bahsedilen eşitsizliklerin yeniden üretilimiyle alakalı bir “rıza” söz konusudur. Bu anlamda eğitim olgusu bir yerde eşitsizlikleri inşa ederken bi yerde de bununla alakalı “rıza” inşa eder. Böylelikle “fırsat eşitliği” kavramıyla eğitimde yer alan eşitsizliklerin üstünü örten, sosyal eşitsizlikleri akılcı hale getiren ve alt kesimde yer alanların sosyal konumlarını onlara kabul ettiren bir sistem olarak eğitim “amor fati” olarak yorumlanabilir. Bourdieu’nün eğitim alanındaki görüşlerine göre alt kesimde yer alanlar bu döngüye itiraz etmemekte, aksine buna kanaat etmektedir. Bourdieucü eğitim sosyolojisinin ikinci izleği eğitim ve kültür ilişkisidir. Ona göre farklı toplumsal kesimlerin tedrasi başarı elde etme olasılıkları farklılıklar arz etmektedir. Ancak Bourdieu, bu durumu sadece maddi gelir düzeyi üzerinden değil bunu yaratan kültürel pratikler üzerinden ön plana çıkartır. Tıpkı ekonomik sermaye gibi kültürel sermaye de sahibine bazı imtiyazlar sağlar. Eğitim alanında yer alan kültür bir sınıf kültürüdür; bu sınıf da şüphesiz burjuva sınıfıdır. Üst sınıflardan gelen öğrencilerin bu kültürle aralarında bir mesafe söz konusu değildir.

Ancak yoksul sınıflardan gelen öğrenciler bu kültüre aşina değildirler. Kültürel imtiyaz alt sınıflardan gelen öğrencilerin zaman zaman daha yolun başındayken bu yarıştan çekilmelerine neden olurken bazen de gecikme, kalma veya yerinde saymalarına sebep olur. Bourdieu, yaptığı saha araştırmaları ile kültürel pratiğin öğrenciler arasında nasıl ayrıştırıcı bir pratiğe dönüştüğünü göstermeye çalışır. Alt sınıflardan gelen öğrencilerin tiyatro, müzik, resim ve edebiyat alanlarını fazlasıyla yabancı olduklarını oysa üst sınıfların söz konusu alanlarla bir aşinalıklarının olduğunu gösterir. Aynı şekilde dil sermayesinin de alt sınıflarda zayıf üst sınıflarda güçlü olduğunu belirten Bourdieu, bu unsurların alt sınıfların eğitim başarısına engel teşkil ettiğini; aynı şekilde zengin sınıflara bu yolda ivme kazandırdığını belirtir. Bourdieu hem öğrencilik hem de hocalık yaptığı dönemler Fransa'nın en prestijli eğitim kurumlarını yakinen görme, orda ders alma ve ders verme şansı elde etmiştir. Bourdieu'de, bu kurumlar kelimenin tam anlamıyla birer sosyal laboratuvar gibi kullanılmıştır. Sermaye türlerini incelerken kültürel sermayeyi keşfeden Bourdieu, bu sermaye üzerinde “pedagojik başarı” üzerindeki etkisini ölçmek için saha çalışmaları yapmıştır. Bourdieu, Varisler: Öğrenciler ve Kültür eserinde Fransa'nın en çok tercih edilen üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin esasında üst kesimde yer alanlar olduğunu göstermektedir. Alt kesimde yer alarak bu prestijli okullarda okuma şansı elde eden öğrenciler, pek revaçta olmayan tercih edilmeyen bölümlerde eğitim almaktadır.

Bourdieu'nün eğitim ile ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir. Eğitim sistemi, geniş kitleler için fırsat eşitliği ortaya koyar gibi görünmesinin yanı sıra aslolarak sosyal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Eğitim sistemi, bir toplumsal sınıfın kültürünü başka bir toplumsal sınıfa dayatmaktadır. Fakat eğitim sistemi dayatılan kültürün diğer kültürlerden daha üstün olduğuyla ilgili bir “meşruiyet” yaratmaktadır. Bu noktada sembolik şiddet açığa çıkar. Yani alt sınıflar üst sınıfların kültürel değerlerine gönüllü olarak katılmak istemektedir. Bu durumdan şikayetçi olmak yerine alt sınıftakiler, üst sınıfın kültürünü dayatmasına karşılık itaat etmeyi tercih etmekte bu duruma rıza göstermektedirler.

Bourdieu hali hazırda bulunan eğitim sistemine eleştiri getirirken bunun yanında kendi önerisini de ekler: Toplumdaki farklılıkları ve sosyal eşitsizlikleri göz önünde bulundurarak, eğitim müfredatının oluşturulması ile sistemdeki problem çözülecektir. Sermaye birikimleri gözetilmeden, sınıfsal farklılıkları ayırt edilmeden tüm öğrencilere

aynı pedagojik programı uygulamak yerine farklı sosyal gruplara göre farklı eğitim programları hazırlanmalı ve uygulamaya geçilmelidir. Eğitim sistemindeki pedagojik otorite, öğrenciyi belli bir kalıba sokmak yerine öğrencinin özgünlüğünü ve özgürlüğünü ortaya çıkaracak programı uygulamalıdır. Öğretmenler, kendilerini dayatan birer otorite olarak değil bir üstat olarak kendilerini yeniden kurmalıdırlar.

Bu çalışmada Bourdieu'nün eğitim kurumu üzerine getirdiği eleştirilere, modernleşmeyle beraber gelen birtakım problemlere ve bu problemlerin çözüm önerileri üzerine durulmuştur.

KAYNAKLAR

- ALTHUSSER Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2010.
- ARCHER Margaret, “Kolektif Düşünümsellik: İlişkisel Bir Örnek”, çev. Özlem Akkaya, *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler* ed. Christopher Powell, François Depelteau, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2015, ss.225-250.
- BOURDIEU Pierre, *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publication, 1990.
- BOURDIEU Pierre, *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995.
- BOURDIEU Pierre, *State Nobility: Elite Schools in The Field of Power*, Cambridge: Polity Press, 1996.
- BOURDIEU Pierre, *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı*, çev. Necmettin Kamil Sevil, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- BOURDIEU Pierre, “Sermaye Biçimleri”, çev. Mehmet Murat Şahin, *Sosyal Sermaye, Kuram, Uygulama, Eleştiri*, ed. Mehmet Murat Şahin- Ahmet Zeki Ünal, İstanbul: Değişim Yayınları, 2010, ss.45-77.
- BOURDIEU Pierre, *Bilimin Toplumsal Kullanımları Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, 1.b., çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınları, 2003.
- BOURDIEU Pierre, “Takvimler ve Zamansallığın Yapısı”, çev. Aslı Sümer, *Cogito Dergisi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Nazlı Ökten, 76. Sayı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, ss. 75-78.
- BOURDIEU Pierre, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. çev. Derya Fırat, Günce Berkkurt, Ankara: Heretik Yayınları, 2015a.
- BOURDIEU Pierre, *Devlet Üzerine: College de France Dersleri 1989-1992*, çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015b.
- BOURDIEU Pierre vd. *Dünyanın Sefaleti*. çev. Levent Ünsaldı vd., Ankara: Heretik Yayınları, 2015c.
- BOURDIEU Pierre, *Akademik Aklın Eleştirisi Pascalca Düşünme Çabaları*. çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis, 2016a.
- BOURDIEU Pierre, *Seçilmiş Metinler*, çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik, 2016b.
- BOURDIEU Pierre, *Sosyoloji Meseleleri*, çev. Aslı Sümer, Mustafa Gültekin, Filiz Öztürk ve Büşra Uçar, Ankara: Heretik, 2016c.
- BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean Claude, *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*. çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik, 2014.

- BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean Claude, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı ve Özlem Akkaya, Ankara: Heretik, 2015.
- BOURDIEU Pierre, WACQUANT Loic, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim, 2003.
- CALHOUN Craig, “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, çev. Güney Çeğin, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- CROSSLEY Nick, “The Phenomenological Habitus and Its Construction”, *Theory And Society*, Sayı: 30/1, Springer, Berlin, 2001, ss.81-120.
- ÇEĞİN Güney, GÖKER Emrah, “Tözlere Elveda: İlişkisel Sosyolojinin Alameti Farikası”, *Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar*, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2012, ss.11-15.
- DEER Cecile, “Bourdieu in higher education: the meaning of the growing integration of educational systems and self reflective practice” *British Journal of Sociology of Education*, 24(2), 2003, ss.195-206
- EMİRBAYER Mustafa, “İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto”, ed. Güney Çeğin, Emrah Göker, *Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2012, ss. 25-64.
- ESGİN Ali, “Sosyalleşme”, *Eğitim Sosyolojisi*, Ed. M. Çağatay Özdemir, Ankara: Pegem Akademi, 2014, ss.69-103.
- ESKİCUMALI Ahmet, “Eğitim ve Sosyal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü”, *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 19/2, 2003, ss. 15-29.
- GAZİOĞLU TERZİ Elif, “Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Habitus Kavramı”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 46, 2014, ss.73-83.
- GÖKER Emrah, ARLI Alim, “Kent Sosyolojisinin Bourdieu ve Wacquant ile Düşünmek” *Cogito Dergisi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Nazlı Ökten, 76. Sayı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, ss. 121-144, 2014.
- GRENFELL Michael, “Applying Bourdieu’s Field Theory: The Case of Social Capital And Education”, *Education, Knowledge and Economy. Journal of Education and Social Enterprise*, v3, 2009, pp. 17-34.
- HARKER Richard K, “On Reproduction, Habitus and Education” *British Journal of Sociology of Education*, vol: 5, no:2, London: Taylor&Francis Group, 1984, pp.117-127
- HERMAN Edward S., CHOMSKY Noam *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. çev. Ender Abadoğlu, İstanbul: Bgst Yayınları, 2012.

- HERN Matt, *Alternatif Eğitim Hayatımızın Okulsuzlaştırılması*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul: Kalkedon, 2008.
- KARAKAYALI Nedim “Bourdieu, Adorno ve Sosyolojik Düşüncenin Sınırları”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAYA Ali, “Pierre Bourdieu’nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- KLOOT Bruce, “Exploring the Value of Bourdieus’ Framework İn The Context Of Institutional Change” *Studies in Higher Education*.34(4), 2009, pp. 469-481.
- KIZILÇELİK Sezgin, *Sosyoloji Teorileri 2.b* Konya: Yunus Emre Yayınları, 1994.
- KIZILÇELİK Sezgin, *Sefaletin Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.
- KOYTAK Elyasa, “Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi”, *Sosyoloji Dergisi*, Dizi:3 Sayı: 25, 2012, ss. 85-101.
- MOUZELIS Nicos, “Katılımcı Toplumsal Bütün Sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens”, çev. Ümit Tatlıcan, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- NASH Roy, “Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction”, *British Journal of Sociology of Education*, 11/4, London: Taylor&Francis Group, 1990, pp. 431-447.
- ÖKTEN GÜLSOY Nazlı, “Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu’nün Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu”, *Sosyoloji Dergisi*, Dizi: 3, Sayı: 25, 2012, ss. 1-30.
- ÖZSÖZ Cihad, *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- PALABIYIK Adem, “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “habitus”, “sermaye” ve “alan” üzerine”, *Liberal Düşünce*. 61/62, 2011, ss. 121-141.
- RAWOLLE Shaun, LINGARD Bob, “The Sociology of Pierre Bourdieu and Researching Education Policy” *Journal of Educational Policy*, 23/6, 2008, pp.729-748.
- RICHTER Rudolf, *Sosyolojik Paradigmalar*. çev. Necmettin Doğan, 2.b, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- RUTH A. Wallace, WOLF Alison, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*, çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2015.

- SWARTZ David, “Bridging The Study of Culture And Religion: Pierre Bourdieu’s Political Economy Of Symbolic Power”, *Sociology of Culture and Sociology of Religion*, vol: 57, no:1, 1997, pp. 71-85.
- SWARTZ David, *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, çev. Elçin GEN, İstanbul: İletişim, 2013.
- TATLİCAN Ümit, ÇEĞİN Güney, “Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İstanbul: İletişim, 2012, ss.303-367.
- TEKİN Ferhat, (2015). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve Habitus: Bedenleşmiş Habitus,” *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sayı: 26, Ankara, 2015, ss.85-100.
- TEZCAN Mahmut, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993.
- ULUOCAK Şeref, “Tözcülük-İlişkisellik Dikotomisi Açısından İlişkisel Sosyolojik Modellerin Türkiye’de Sosyoloji Pratiği ve Düşünümselliği Açısından Olası Açılımları”, *Sosyoloji Konferansları*, No:53, 2016-1, ss.101-153.
- ÜNAL Ahmet Zeki, *Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- ÜNAL Ahmet Zeki, “Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İstanbul: İletişim, 2012, ss.161-187.
- ÜNSALDI Levent, “Takdim”, *Dünyanın Sefaleti*, Ankara: Heretik, 2015, ss.9-20.
- WACQUANT Loic, “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b. İstanbul: İletişim, 2012, ss.53-77.
- YEL, Ali Murat, “Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Ali Arlı, Ümit Tatlıcan, 2.b., İstanbul: İletişim, 2012, ss.559-581.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	FUNDA SERD HUNYADVARI
Tez Adı	BİR EĞİTİM SOSYOLOGU OLARAK BOURDİEU
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	SOSYOLOJİ
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	DOÇ. DR. BENGÜL GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :11.09.2019

İmza :